

År 1988 fick vi en ny djurskyddslag. Det skulle bli bättre för djuren. Men lagen har tillämpats så att det inte på något avgörande sätt blivit bättre för industrijordbrukets djur. En oönskad effekt är att många småbönder fått stora besvär att uppfylla alla regler och känt sig pressade av inspektioner och kontroller. Många har blivit kränkta och somliga sjuka. Den traditionella bonden, hagens entreprenör, som håller de betande djuren, ger upp. När dessa bönder slutar försvinner det öppna landskapet och skogen tar över. Det var säkert inte så Astrid Lindgren tänkte sig framtiden när hon höjde rösten till stöd för höns, grisar och kor. Den här boken handlar om en lagstiftning som nästan helt missat sitt syfte och som dessutom gör stor skada.

ISBN 978-91-86407-99-5

Theelin, Michanek, Borglid

DJURSKYDDSLAG FÖR VEM?

VI HAR AVLIVAT DIN HÄST.
DEN LIGGER UNDER PRESENNINGEN.
DJURSKYDDSLAG FÖR VEM?

Anders Theelin
Per Michanek
Lars-Ola Borglid

Anders Thelin

är läkare och medicine doktor och har ägnat en stor del av sitt yrkesliv åt forskning om lantbrukares hälsa och lantbrukets yrkessjukdomar. I samarbete med dåvarande institutionen för stressforskning vid Karolinska institutet har han undersökt hur olika typer av stress påverkar sjukdomsrisker, särskilt risken för sjukdomar i rörelseapparaten. Han har publicerat ett stort antal vetenskapliga artiklar och en internationell lärobok om lantbrukets yrkesrisker. Han har tidigare varit chef för forskning och utveckling vid dåvarande Skogs- och lantbrukshälsan. I sitt arbete har han kommit i kontakt med många lantbrukare som plågats av myndigheters krav, föreläggande och bestraffningar.

Per Michanek

är veterinär och veterinärmedicin doktor och har i många år arbetat med forskning om husdjurens närmiljö. Han har publicerat vetenskapliga arbeten och undervisat om inhysning av kor och hästar på SLU. Han är medförfattare till boken «Att bygga häststall» som fått stor spridning i hästbranschen.

Han har engagerat sig i djurskyddsdebatten och anlitas som expertvittne av KC Ranch på Revingehed, för att redogöra för frigående nötkreaturs behov av klimatskydd i rätttegångarna mot Djurskyddsmyndigheten.

Lars-Ola Borglid

är journalist med erfarenheter från hela världen lika väl som från det lilla sammanhanget. Han började redan under studentåren som redaktör för Lundagård. Därefter följde några år som resande journalist på plats på många heta ställen jorden runt. Detta följdes av jobb som utrikesreporter på Rapport, TV 2 och slutligen som redaktör vid Aktuellt.

Lars-Ola Borglid har också ett omfattande författarskap bakom sig. Under senare år har hans fokus riktats mot existentiella frågor om liv och död, mat och svält, rik och fattig. Därmed har också hans intresse väckts för det svenska lantbruket och han har publicerat böcker om lantbrukarnas villkor och om EU-inträdets effekter för småländska bönder.

Lars-Ola Borglid är också en erkänd fotograf. Han arbetar nu som frilansande kulturjournalist och kombinerar författarskapet i text med bildens budskap.

VI HAR AVLIVAT DIN HÄST.
DEN LIGGER UNDER PRESENNINGEN.

DJURSKYDDSLAG FÖR VEM?

Anders Thelin
Per Michanek
Lars-Ola Borglid

RECITTO

Utgiven av Recito Förlag AB
Tryckt av Bording i Borås år 2010
Säljs av Litenuplaga.se

ISBN 978-91-86407-99-5

Bokutgivning.se
forlag@bokutgivning.se
www.bokutgivning.se

Recito
info@recito.se
www.recito.se

Första upplagan

Omslag: Sofie Lennerö
Grafisk form och sättning: Sofie Lennerö

© Anders Thelin, Per Michanek, Lars-Ola Borglid

*Vi har avlivat din häst.
Den ligger under presenningen.*

Djurskyddslag för vem?

Innehåll

Förord	7
Inledning	11
Husdjur	16
Från jägare till boskapsskötare	16
Människors relationer till djur	18
Positiva hälsoeffekter av djurkontakter	21
Djur tillhör den privata sfären	23
Djur som en sorts små människor	24
Djur i industriell produktion	26
Djurens «naturliga» beteende	30
Vild eller tam?	31
Vem vet vad djur vill?	32
Nötkreatur	34
Svin	40
Får	43
Hästar	46
Höns	52
Hund	55
Djurskyddsinspektion -- den kontrollerade	57
Bakgrund	57
Stress	59
Stressens effekter	60
Djurskyddsinspektion -- kontrollanten	65
Makt i kombination med bristande kunskap deformerar	65
Det är förenat med risk att kränka andra människor	68
Ramlag med tillämpningsföreskrifter	70
Djurskyddslag	70
Föreskrifter	72
Tillsyn	73
Sanktioner	76
Tillsynens praktik	76
Kan man med offentlig «tillsyn» förbättra djurskyddet?	79

Vissa etiska frågor.....	82
Anonyma anmälningar.....	82
Att avliva djur i stället för att bota.....	85
Industrijordbruket.....	86
Politiker och byråkrater.....	88
Organisationer.....	89
Djurskyddet och det öppna landskapet.....	90
Djurskyddslagstiftningen påskyndar nedläggning.....	91
Fallbeskrivningar.....	94
När man sköt friska kor på en svensk sommaräng.....	94
När man skjuter hästar så...Fallet Östergren.....	95
Eringsboda.....	103
Den siste bonden på Tämmesboda.....	109
Fallet Gävle.....	112
Vanvård eller drömtillvaro för fjällkor? Fallet Rööös.....	116
Den sista (?) striden på Revingehed.....	125
De svarta korna i Montana.....	132
Tomas Bresky om <i>Uppdrag granskning</i>	
och djurskyddet.....	137
Ökad ranchdrift och gräsbete ger svenskt hälsokött,	
anser Stefan Edman.....	144
Djurskyddslagstiftningens absurda effekter.....	149
Tumstocken stänger ner småbruken.....	149
Dåliga system är godkända eller får dispens.....	149
Bra djurhållning fasas ut.....	150
Människor skadas och blir sjuka.....	151
Kontrollanterna deformeras.....	151
Det öppna landskapet stängs ner.....	151
Vägen till helvetet är kantad av goda intentioner.....	152
Förslag till åtgärder.....	153
Referenser.....	155

RECENSIONSEX

Förord

År 1988 begåvades Sverige med en ny djurskyddslagstiftning. Den har sedan kompletterats med en rad föreskrifter. Under senare år har lagen under en period administrerats av en särskild myndighet, Djurskyddsmyndigheten. Denna myndighet visade sig inte vara vuxen uppgiften och den avskaffades därför år 2007. Hanteringen av djurskyddsärenden återfördes till Jordbruksverket, som också tidigare varit ansvarig myndighet.

Den lokala hanteringen av djurskyddsfrågor har skötts av kommunerna. Från och med januari 2009 har emellertid tillsynen och tillståndsgivning flyttats till länsstyrelsen i respektive län. Det visade sig att inte heller kommunerna klarade uppgiften. Tillstånd och kontroller har hanterats olika i olika kommuner och någon likhet inför lagen har därför inte förelegat.

Man kan tycka att det är onödigt att skriva en bok om detta när ledande politiker redan insett att djurskyddslagstiftningen är bristfällig och då åtgärder redan vidtagits för att rätta till en del av bristerna. Dessutom har vissa utredningar tillsatts för att klargöra frågor, som är omtvistade. Vi menar att lagens tillämpning har så stora brister att betydligt kraftfullare förändringar av regelverket måste till om vi menar allvar med talet om god djuromsorg i öppna landskap med betande djur.

1. Det är trots alla ambitioner fortfarande så att det inom det industriella jordbruket finns fundamentala djurskyddsproblem. Kornas medellivslängd är inte mer än

RECENSIONSEX

fyra år. Förr kunde en ko leva frisk i 15 år och producera mjölk. Från vissa gårdar har över hälften av grisarna lunginflammation när de kommer till slakteriet. Hönsen har släppts fria med resultat att dödligheten snarast ökat samtidigt som bönderna som skall sköta tusentals hönor i täta stallar har fått mycket sämre arbetsmiljö.

2. Samtidigt misslyckas man s.a.s. också i andra ändan. Trots kontroller och tillståndsgivning rapporteras regelbundet om vidriga förhållanden på enskilda gårdar. Det kan delvis vara ett uttryck för medial dramaturgi men visar också att man inte med den nuvarande kontrollverksamheten lyckats få bort enskilda dåliga djurmiljöer.
3. Statens och dess myndigheters tro på repressiva lösningar är destruktiv. Man får inte ett bättre djurskydd genom kontroller och sanktioner. Inom industrin har man länge vetat att farliga och dysfunktionella system avvecklas mycket effektivare om man uppmuntrar kreativt tänkande och självrapportering än om man jager och straffar dem, som gör fel.
4. Det nuvarande systemet för djurskydds kontroll kan litet provokativt sägas döda människor, döda friska djur och döda levande landskap.
 - a) Det finns flera rapporter om bönder, som tagit livet av sig i anslutning till djurskydds kontroller. Andra har blivit sjuka. Alla blir stressade och många blir nedstämda och deprimerade för lång tid.
 - b) Många lantbrukare har lagt ner verksamheten och skickat sina friska djur till slakt därför att de inte kan eller vill uppfylla alla mått och tidsangivelser så som inspektörerna föreskriver. Än värre är att man i anslutning till inspektioner emellanåt avlivar helt friska djur av ren oskicklighet.
 - c) När lantbrukarna ger upp och skickar djuren till slakteriet försvinner nästan alltid en liten del av det öppna landskapet. Hagmarken växer igen, svalorna

RECENSIONSEX

och fladdermössen flyttar och konsumenterna kan se sig blåsta på lokalproducerat kött från småskaliga verksamheter i närområdet. Flera av de regler för djurhållning, som tillämpas, är inte bra för djuren. Inspektionerna resulterar i sämre djuromsorg. Man kan rent av tala om ett offentligt djurplågeri när djurskyddsinspektörerna tvingar in djur, som är vana att vara ute, i osunda stallar eller ligghallar. Allt för få djurskyddsinspektörer och byråkratveterinärer på Jordbruksverket/Djurskyddsmyndigheten tycks förstå, att frisk luft utomhus också mitt i vintern nästan alltid är bättre för våra stora husdjur än aldrig så bra stallluft.

5. Om vi menar allvar med att konsumtionen av lokalproducerade livsmedel från gårdar med betesdrift (naturbeteskött) bör öka måste lagen ändras så, att de som producerar detta kött gynnas, samtidigt som vi ställer större krav på miljö och kvalitet för det industriellt producerade köttet.
6. Det vi berättar i denna bok visar att det går galet när tjänstemän och politiker skall besluta i frågor, som de inte behärskar. God djuromsorg kräver goda kunskaper och erfarenhet. Dessutom sammanhänger djurskyddsfrågorna intimt med andra miljöfrågor. Alldeles för många av de som beslutar i djurskyddsärenden har helt otillräckliga kunskaper och arbetar i «isolerade stuprör».

Färsk statistik visar att svenska lantbruk nu avvecklas i rask takt. Detta beror inte bara på djurskyddslagstiftningen utan kan också relateras till EU-regler (t.ex. att det inte får finnas mer än 50 eller 60 träd per ha i hagen eller konstiga regler om att bonden skall anmäla till ett centralt dataregister när han flyttar ett djur från en hage till en annan) och t.ex. till hur Jordbruksverket hanterat den just nu aktuella virusinfektionen blåttunga. Många bönder och veterinärer upplever att restriktioner och vaccinationsprogram är fullständigt orimliga i förhållande till problemets synliga storlek.

RECENSIONSEX

Vi vill med denna bok stimulera en konstruktiv debatt om hur ett bra djurskydd skall utformas och implementeras. Många debattörer och politiker tror nog att vi har en kraftfull djurskyddslagstiftning, som garanterar att Sverige har ett bättre djurskydd än många andra länder. Det finns skäl att ifrågasätta det. Det finns också skäl att ifrågasätta om de detaljerade föreskrifter som Djurskyddsmyndigheten/Jordbruksverket utfärdar verkligen främjar god djurhållning. Den vetenskapliga bakgrunden till många bestämmelser är minst sagt bristfällig.

Allt för få politiker, företrädare för organisationer och konsumenter inser, att vi riskerar att förlora det småskaliga, lokala naturbetesköttet om vi inte vårdar oss bättre om hagens entreprenörer, de traditionella svenska bönderna. Vi silar mygg och sväljer kameler. Om vi inte passar oss får vi i framtiden nöja oss med industriellt kött producerat i slutna anläggningar utan insyn för allmänheten. Livsmedel «tillverkade» i jättestora «fabriker» av hårt drivna kor och grisar. I anläggningar där infektionstrycket är stort och där antibiotikahandlingen medför snabbt växande bekymmer med resistensutveckling. Så vill nog de flesta av oss inte ha det.

Småland och Skåne i december 2009

Anders Thelin
athelin@wgab.se

Per Michanek
per.michanek@gmail.com

Lars-Ola Borglid
larsola.borglid@telia.com

RECENSIONSEX

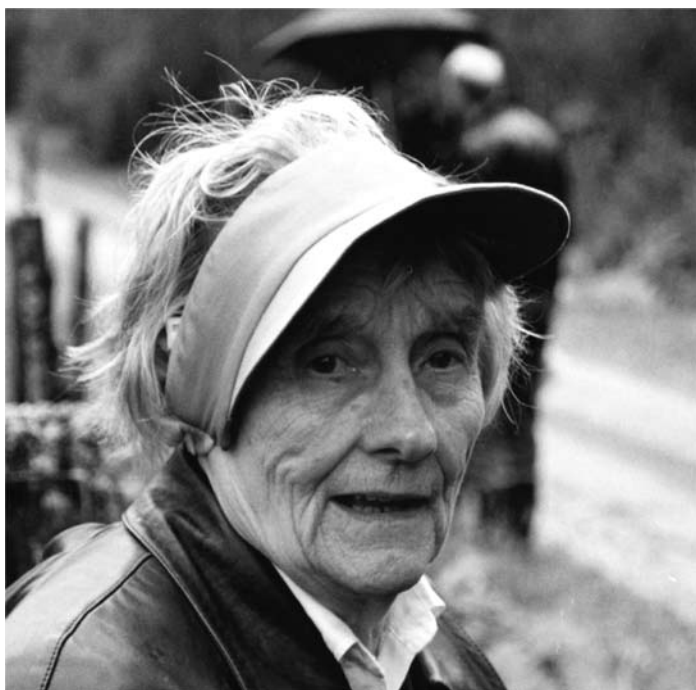
Inledning

Människor har levt med djur under flera tusen år. Det började med hunden, sedan förmodligen fåret och efter hand allt fler av de djur som vi vanligen kallar husdjur. Djuren har i vissa delar av världen varit förutsättningen för människors överlevnad. I andra områden har djurhållningen blivit själva basen för den lokala kulturen. Husdjuren kunde förädla gräs från äng och hage till kött och andra nyttigheter. Deras gödsel berikade åkern som gav brödet. Ängen var åkerns moder och förutsättningen för allas överlevnad. Det var husdjuren som var hela förutsättningen för det traditionella svenska lantbruket.

Något samtal om djurens rättigheter eller det som vi kallar djurskydd eller t.o.m. djurvälstånd förekom knappast. De flesta förstod nog att det var klokt att behandla djuren väl. Den som slog sin häst eller hund ansågs inte handla välbetänkt men att djuren skulle behöva någon sorts lagstiftningsskydd var knappast aktuellt.

Under 1800-talet väcktes känslan för att människor hade skyldigheter gentemot djuren. Den första kända djurskyddsföreningen bildades i London 1824 och i Sverige i Strängnäs 1870. Några år senare tillkom Svenska allmänna djurskyddsföreningen och Nordiska samfundet för bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet. Den första svenska djurskyddslagen¹ passerade riksdagen först 1944. Tidigare kunde emellertid människor dömas till ansvar för djurplågeri enligt strafflagen.

RECENSIONSEX

Astrid Lindgren var en stor djurvän. Hennes engagemang bidrog till att vi fick en ny djurskyddslag 1988.

Astrid Lindgren, uppvuxen på en traditionell svensk bondgård utanför Vimmerby i Småland, engagerade sig under 1980-talet kraftfullt för en bättre djuromsorg. Med sakligt understöd från veterinären Kristina Forslund väckte Astrid en stark opinion främst riktad mot det s.k. industriella jordbrukets djurhållning. Bilder av kor som aldrig fick komma ut, grisar på spaltgolv i trånga utrymmen och höns utan fjädrar i små burar kontrasterades mot hur djuren hade det i Bullerbyn eller i Lönneberga. Opinionsen blev stark och 1988 kunde dåvarande statsministern Ingvar Carlsson presentera en ny djurskyddslag lagom till Astrids 80-årsdag.

Denna lag är en s.k. ramlag. Regeringen pekar ut den eller de myndigheter, som utifrån lagens ramar får utfärda föreskrifter för hur lagen skall tillämpas. Från 1988 fram till 2004

RECENSIONSEX

var Jordbruksverket ansvarig myndighet. År 2004 tillkom en ny myndighet, Djurskyddsmyndigheten, och därmed också en viss ändring av regelverket och dess tillämpning. Efter många diskussioner och mycket kritik avskaffades Djurskyddsmyndigheten vid halvårsskiftet 2007 och nu är ramlagens «förvaltning» tillbaka hos Jordbruksverket.

Många är kanske inte medvetna om att de detaljerade djurskyddsföreskrifter som djurskyddsinspektörerna skall kontrollera, inte alls är stadgade i djurskyddslagen, utan utgörs av en myndighets, ibland enskilda tjänstemäns, tolkning av lagen. Dessa tolkningar och bestämmelser saknar ofta allt vetenskapligt stöd. I vissa fall finns t.o.m. fakta som visar att regelverket motverkar god djurhälsa.

Djurskyddsfrågorna engagerade från början i första hand intellektuella fritänkare. Frågorna hade ingen större folklig förankring. Det fick de först under senare delen av 1900-talet. Då bildades föreningar som Djurens vänner och grupper av ungdomar slöt sig samman för att mera aggressivt bekämpa det som man uppfattade som olämplig djurhållning. I vissa fall gick man långt utanför vad lagen tillåter med sabotage av anläggningar och trakasserier av handlare. Lantbrukare, pälsdjursuppfödare och andra djurhållare liksom olika laboratorier som använder djur i försöksverksamhet har under lång tid varit på defensiven och nya regler och anvisningar har under senare år inskränkt rörelsefriheten.

Aktivisterna har uppenbarligen påverkat beslutsfattare och kan anses ha drivit på och skapat förutsättningar för den kontrollverksamhet som nu är på plats. I dag (2009) är det länsstyrelsen som har ansvar för att regelverket efterlevs och det sker med hjälp av återkommande kontroller och genom att många anmälningar om bristande djurhållning handläggs och utreds. Anonyma anmälningar är vanligt förekommande.

Laboratorierna och det industriella jordbruket har klarat Djurskyddsmyndighetens alltmer omfattande krav utan

RECENSIONSEX

större ansträngningar eller svårigheter. Endast hönsens burar har väl egentligen medfört några större omställningsproblem. Koncentrationen av djur fortsätter med allt större anläggningar. Med avancerad teknik och driven utfodring växer nötkreatur, grisar och broilers allt snabbare och producerar allt fler kilo per insatt enhet. Lab-djuren hade sedan länge goda förhållanden --- en förutsättning för lyckade experiment. Och experimenten fortsätter som tidigare om än efter tillstånd från en helt ny byråkrati.

Eftersom politiker vet att folk vill ha billig mat ställs inga krav som på något väsentligt sätt stör den industriella produktionen. Skulle så ske, hamnar svenskt kött i ett hopplöst läge i förhållande till all import. Visst protesterar branschen med klagomål om att kraven är orimliga, samtidigt som andra i samma bransch försöker sälja mera med hänvisning till hög svensk djurskyddsstandard.

Efter hand har småbrukarna och det traditionella familjejordbruket råkat in i en situation där kontrollerna upplevs som mycket besvärliga. Man har inte råd med ombyggnader som krävs. Man upplever inspektionerna som kränkande och känner sig hotade och undervärderade. Många slutar i förtid och detta får påtagliga negativa konsekvenser för det öppna landskapet. Samhället spenderar pengar direkt eller via EU för att stödja det öppna kulturlandskapet, samtidigt som djurskyddslagstiftningen tillämpas så att alltfler vårdare av samma landskap ger upp för gott.

Det var helt säkert inte så Astrid Lindgren tänkt sig framtiden för djuren och för bönderna. Hon anade nog att det kunde gå galet vilket antyds i ett brev till dåvarande jordbruksministern Mats Hellström². Det paradoxala har alltså skett att industrijordbruket fortsätter ungefär som tidigare, samtidigt som en uttalad byråkratisering av djurskyddstillsynen «slår ihjäl» småbönderna och stänger ner öppna landskap till ett inte sällan ganska högt mänskligt pris i termer av kränkta bönder och uppgivna djurhållare.

RECENSIONSEX

Vi menar att den nuvarande djurskyddslagstiftningen har fått absurda effekter. Det är hög tid att ändra på detta. Därför har vi skrivit denna bok.

RECENSIONSEX

Husdjur

Från jägare till boskapsskötare

Under större delen av människosläktets långa tidsresa har vi människor som art levt på mat som samlats in från naturens förråd och jagade eller fångade villebråd. De första människorna i Skandinavien var sannolikt renjägare och fiskare. De som levde i isens närhet var då, som nu, hänvisade till vilda djur för sin föda. I arktiska miljöer finns inte mycket att samla in.

Jägare behöver hund. Hunden jagar naturligen genom att driva bytet. Detta lärde man sig snart att utnyttja och hunden kunde också läras att ställa djur, som lättare kunde fällas av jägaren. Hunden kunde också läras att söka upp och apportera döda och skadade djur.

Hunden blev därför vårt första husdjur och kom sannolikt hit till Norden tillsammans med de första människorna efter isens avsmältning för cirka 12000 år sedan. Behovet av hundar med olika egenskaper ledde till att man så småningom parade hundar på ett sätt som kan liknas vid en tidig avelsverksamhet. Under årens lopp har detta skett mer eller mindre systematiskt och ibland också med tveksamma metoder. Det finns därför ett mycket stort antal hundraser. I vissa fall har avelsarbetet fått negativa effekter i form av ärftliga sjukdomar.

Av alla de olika hundraserna anses spetsarna mest likna den ursprungliga hunden. Lapphund, gråhund och jämthund är exempel på sådana hundraser. Dessa är ofta stabila såväl

RECENSIONSEX

fysiskt som psykiskt och förhållandevis friska med avseende på ärftliga sjukdomar.

De första fåren hade inte ull utan snarare en sorts päls. De hölls för köttets skull. Ullfår fanns i södra Europa omkring 3000 år f. Kr. Antagligen kom denna typ av får till Skandinavien cirka 1000 år senare. Dessa får liknade sannolikt de nuvarande gutefåren. Både baggar och tackor hade horn och ullens färg varierade³.

Nötkreaturen härstammar från uroxarna men var påtagligt mindre. Redan under tidigneolitisk tid (yngre stenåldern) höll man nötkreatur. Forskning har visat att djuren under förkristen tid varierade betydligt i storlek⁴. Variationen kunde t.o.m. vara stor i samma boskapshjord. Ursprungligen höll man boskap för köttets skull. Det är mera osäkert när mjölk och ost blev vanligt i hushållen. Julius Caesar, som kom i kontakt med germanerna i samband med de galliska krigen på 50-talet f. Kr., berättar att tjockmjölk och ost ingick i germanernas mathållning. Sannolikt drack man sällan färsk mjölk⁵.

Det har funnits vildsvin i de nordiska skogarna allt sedan äldre stenåldern och fram till 1600-talet. Under senare tid har vildsvinen kommit tillbaka och nu finns stora etablerade

Svenska lantrasfår är duktiga på att hålla borta buskar och sly i betesmarkerna. Här vilar en grupp finullsfår.

RECENSIONSEX

stammar i södra Sverige. Tamsvinet infördes under yngre stenåldern. Det har skett en viss korsning mellan vildsvin och tamsvin och hur svinen utvecklats över tiden är därför oklart⁶. De förhistoriska tamsvinen var möjligen gråsvarta och raggiga som vildsvinen och betydligt större än de senare medeltida tamsvinen. Variationen var sannolikt stor. Det är troligt att man kastrerade grisar redan under stenåldern⁷.

Den ursprungliga vilda hästen var ett stäppdjur och levde i östra Europa och i Centralasien sedan länge. Vildhästar fanns i sydligaste Sverige snart efter det att isen smält bort. Man tror att de första hästarna tämjdes på de ukrainska slätterna för 6000-7000 år sedan. Hästen är det husdjur som sannolikt förändrats minst i samband med eller efter domesticeringen. Hästar syns på hållristningar från bronsåldern. De användes på många sätt men hölls också som slaktdjur⁸.

Av de vanliga husdjuren tillkom höns och katt sist. Katten togs inte i bruk här i Norden förrän första århundradet e. Kr. trots att problem med möss och råttor måste ha förekommit långt tidigare.

Människors relationer till djur

Uttrycket husdjur är inte särskilt gammalt. Enligt Nationalencyklopedins ordbok är det belagt sedan 1807⁹. Ordet berättar att det förekom djur som hölls i hus. Vid denna tid (omkring år 1800) höll man sedan länge de flesta djuren inomhus vintertid och det hade man gjort sedan ett par tusen år. Tidigare hade man husdjuren utomhus. Fortfarande under 1800-talet var det vanligt att hästarna hölls utomhus året runt.

Det kan finnas flera anledningar till att man tog in djuren i husen, faktiskt i bostadshusen¹⁰. Ett av skälen kan ha varit att djuren på så sätt hjälpte människorna att hålla värmen. En viktigare orsak var sannolikt att man mera effektivt kunde samla ihop gödseln och sedan sprida den på åkern.

RECENSIONSEX

En annan orsak kan ha varit att det gick åt mindre foder om djuren hölls inomhus.

Naturligtvis uppkom betydande hygieniska problem med människor, kor, får och grisar i samma hus. Långhusen som var dominerande byggnader vid denna tid kunde emellertid delas in i olika avdelningar. Senare höll man husdjuren i särskilda hus och under seklernas gång har man på svenska gårdar utvecklat olika hus för kor, svin och för får. Hästarna hölls som redan framhållits oftast utomhus, men på större gårdar byggdes inte sällan påkostade stallar.

När människorna i samband med att man blev bofast flyttade in i hus och övergick till en annan kosthållning baserad på odlade grödor, i huvudsak spannmål, sjönk medellivslängden (10 - 15 år) liksom kroppslängden (10-15 cm)¹¹⁻¹³. Detta kan ha haft flera orsaker som toxiska effekter av spannmål och mjölk, t.ex. glutenintolerans och laktosintolerans. Det kan också ha haft samband med påtagligt försämrad hygienisk miljö i dåliga byggnader. Många människor kom också att bo närmre varandra med ökad risk för infektioner och tilltagande avfallsproblem.

Samma problem kan ha uppkommit med boskapen. Om man stänger in djur som normalt vistas utomhus i byggnader och dessutom saknar tillräckligt med foder, uppkommer naturligtvis hälsoproblem. Det finns information som tyder på att också boskapen minskade i storlek vid den här tiden¹⁴ och information om hälsoproblem i stallmiljöer har flödat under århundradenas lopp⁶.

Djuren har alltså tjänat människorna i årtusenden och gör så fortfarande. I första hand har man hållit sig med boskap för födans skull. Men mycket tidigt under historiens gång fick djuren släppa till också andra nyttigheter som hudar till olika ändamål, ull till kläder, fjädrar till bolster¹⁵. Under modern tid har tillkommit teknik för framtagning av läkemedel. Insulin som räddar livet på diabetiker t ex. Tekniken för att utvinna nyttigheter har utvecklats och fortfarande är många

RECENSIONSEX

s.k. sekundära produkter¹⁶ från djurhållningen överlägsna syntetiskt framtagna alternativ.

I mitten av 1800-talet uppkom föreställningar om att människor inte borde äta kött eller andra livsmedel från djur. Den första vegetarianska föreningen bildades i England 1847 och i Sverige 1903. Det finns olika varianter av vegetarianism. Allt ifrån uttalade veganer som inte vill komma i kontakt med någon animalisk mat över huvud taget till s.k. laktovegetarianer som dricker mjölk och äter mjölkprodukter. Andra äter fisk men inte kött. Vissa äter inte animaliska produkter därför att de tror att det är hälsosammare att leva av vegetabilier, andra avstår från animaliska produkter därför att de anser att det är moraliskt fel att exploatera djur. Somliga grupper är starka i sin övertygelse och vill genom demonstrationer och sabotage lyfta sin fråga och tvinga andra människor att sluta sälja pälsar, föda upp pälsdjur eller t.o.m. slaktdjur.

Det torde vara oomtvistligt att människan som art är allätare med fokus på vegetabilier, insekter och smådjur under tidigare perioder och med inslag av kött från större djur under senare perioder. Animalisk föda har varit en förutsättning för artens överlevnad åtminstone i vissa delar av världen. Arkeologisk och kulturhistorisk information berättar detta¹⁷. Men det gör också antropologisk information. Människan har tänder och käkar som är utformade så att olika typer av föda skall kunna konsumeras. Människan saknar förmåga att egenproducera fyra aminosyror och några s.k. essentiella fettsyror. Dessa måste hämtas in från i huvudsak animalieprodukter. Endast en mycket omsorgsfullt planerad vegetarisk kost kan kompensera för denna oförmåga¹⁸. Också vissa vitaminer blir problematiska utan animalieprodukter, viktigast av dessa är vitamin B₁₂¹⁹.

I klimatdebatten framhålls ofta att husdjuren, framför allt nötkreaturen, bidrar kraftigt till den s.k. koldioxideffekten genom att de släpper ifrån sig metangas med avföringen och i form av rapningar²⁰. Dessutom används en stor mängd spannmål för att producera kött. De arealer spannmål som

RECENSIONSEX

används för foderproduktion borde i stället användas för produktion av andra livsmedel eller för energiproduktion. Att skicka spannmålen genom nötkreatur och grisar för att producera livsmedel är med all sannolikhet mindre klokt av flera skäl, inte bara av klimatskäl. Det kött som produceras på spannmål har sämre fettsyresammansättning och har därför lägre kvalitet som livsmedel²¹ än kött som enbart är producerat på grovfoder. Detsamma tycks gälla mjölk²². Att minska antalet betesdjur skulle emellertid få påtagligt negativa effekter för det öppna landskapet. Hästar, kor och får kan utnyttja marker som annars inte kan användas för livsmedelsproduktion. Det gräs som djuren konsumerar lagras i näringskedjan (en enkel s.k. kolfälla) och djuren bidrar därmed i detta avseende till att minska koldioxidutsläppen.

Det är därför viktigt att i detta sammanhang skilja på kött och kött. Kött från djur som går ute och betar på marker, som inte kan användas till annat än att producera bete, har sett ur det perspektivet inte alls samma negativa klimateffekter som industriellt producerat kött, som kommer ifrån djur, som hålls inomhus och fodras med stor andel spannmål. Detta framkommer sällan i debatten.

Positiva hälsoeffekter av djurkontakter

Många skönlitterära författare berättar om hur människor utvecklat nästan kärleksfulla relationer till sina husdjur. Inte sällan finns i relationen en komponent av förmänskligande. Man talar med djuret som med en annan människa och utvecklar positiva känslor av samma karaktär som till goda vänner. Det blir då också extremt svårt att avliva eller sälja/skänka bort djuret i fråga.

Under 1940-talets krigsår var det vanligt att familjer skaffade sig hushållsgris, höns eller kaniner för att bättra på kosthållet. Det finns ett relativt omfattande vetenskapligt

RECENSIONSEX

stöd för att människor, särskilt barn, äldre, socialt isolerade och handikappade mår väl av närhet till djur²³. Flera epidemiologiska studier visar resultat som tyder på att djurkontakter har positiva hälsoeffekter t.ex. i termer av en lägre hjärt-kärlsjuklighet²⁴⁻²⁶. Människor med husdjur hade i en studie lägre blodtryck och lägre nivå av blodfetter än folk utan djur²⁷.

Också den psykiska hälsan är bättre bland människor med djurkontakter. Risken för effekter av negativ stress, ångest och depressioner förefaller vara lägre vid täta djurkontakter^{25, 28, 29}. Å andra sidan kan närhet till djur öka risken för zoonoser, allergier och skador^{30, 31}.

Sannolikt överstiger de positiva effekterna av djurkontakter vida de negativa. Undersökningar av lantbrukares hälsa ger stöd för detta. Det finns visserligen inga specifika undersökningar av djurkontakternas betydelse för böndernas låga sjuklighet och lägre dödlighet än många andra yrkesarbetande^{32, 33}. Mycket talar emellertid för att i varje fall det traditionella lantbrukets närhet till husdjuren kan vara en komponent som förklarar varför bönderna har låg risk inte bara för hjärt- och kärlsjukdomar utan också för psykisk sjukdom och annan ohälsa³⁴.

I dag finns det behandlingshem som använder djur i sitt arbete med att stärka individernas psykiska hälsa. Katt eller hund på ett äldreboende förekommer emellanåt med samma syfte. Ridning är en metod för att träna balans och fysisk styrka i vissa former av rehabiliteringsarbete. Hästar kan således bidra med olika typer av tjänster för att göra livet lättare för människor med kombinerade fysiska och psykiska hälsoproblem, t.ex. kroniska smärtpatienter.

De positiva effekter av kontakter med djur som här beskrivits kan förbytas i sin motsats om någon som har stark relation till ett husdjur förlorar relationen. Sådant händer naturligt om djuret dör och något mindre naturligt om någon myndighetsperson beslutar att personen i fråga inte får ha djur

RECENSIONSEX

längre. Det finns exempel på gamla människor som utvecklat svåra depressioner, «gått in i dimman» eller på annat sätt blivit dysfunktionella när man tagit bort husdjuret. Att inte låta en gammal människa få behålla sin katt eller hund därför att äldreomsorgen inte kan hantera frågan kan alltså få djupt tragiska konsekvenser. Detsamma kan gälla gamla bönder som levt med sina djur ett helt «bonnaliv».

Djur tillhör den privata sfären

Den närhet till djuren som medför de ovan beskrivna positiva effekterna är naturligtvis till stor del kopplad till det förhållandet att djuren upplevs tillhöra den privata sfären. Det torde också gälla det traditionella lantbruket där det inte finns någon gräns mellan det privata och rörelsen. Det djur som står människan närmast är väl hunden. Den har lämnat sin naturliga flock för att tillhöra en annan flock, en människofamilj.

Det fanns en tid då lantbrukarna i Sverige höll sig med en egen företagshälsovård, Lantbrukshälsan. De skyddsingenjörer som arbetade där erbjöd gårdsbesök i syfte att identifiera olycksfallsrisker och andra hälsorisker. Flertalet av de bönder som var anslutna var inte intresserade av några besök. Detta trots att de som abonnerade på företagshälsovård sannolikt var de mest progressiva och mest uppdaterade bönderna³⁵. Orsaken var att man betraktade gårdsplanen, husen och husdjuren som sin privata sfär. I denna sfär vill många inte ha in vare sig myndigheter eller rådgivare. Försäkringsbolag som erbjuder liknande tjänster har upplevt samma fenomen.

De allra flesta människor har ett starkt behov av att få behålla den privata sfären intakt. När journalister eller myndighetskontrollanter tränger sig på känner man sig kränkt, ibland våldsamt kränkt. Officiella personer som har haft journalisterna trampande i trappuppgången har emellanåt offentligt i media demonstrerat hur obehagligt det är när den privata sfären inte respekteras.

RECENSIONSEX

Det kan vara så att somliga människor med svårigheter att upprätthålla en tillfredsställande privat sfär försöker att förstärka denna genom att skaffa sig husdjur, gärna en hund. I vissa fall kan behovet vara sådant att det blir en stor och kanske också aggressiv hund. Förutom att hunden rent allmänt förstärker «familjen» kan den också skydda sfären. De personer som skaffar sig hund på grund av sviktande socialt sammanhang har inte alltid kapacitet att ta hand om sitt djur på ett tillfredsställande sätt. I andra fall får den nya familjemedlemmen starka positiva effekter.

Djur som en sorts små människor

I en gångens tid växte nästan alla människor upp med husdjur. Inte bara på landsbygden utan också i samhällen och städer höll man sig med husdjur som en del av livsmedelsförsörjningen. Synen på djur och förhållandet till djuren kom att präglas av en nyttoaspekt. Hund hade man för att jaga, vakta eller valla. Katt för att hålla möss och råttor på en så låg nivå som möjligt. Gris och kaniner för ett bättre kosthåll var vanligt också hos familjer utan jordbruk.

Katt, hund och häst är i dag oftast inte nyttodjur i den bemärkelsen utan sällskapsdjur eller fritidsdjur. Synen på djuren blir då också annorlunda. Ett djur som bara är en kompis och inte skall göra nytta och inte ätas upp kommer att betraktas på ett helt annat sätt. Det blir lätt så att man tillskriver djuret egenskaper och förmågor som inte finns. Djur antas också ha samma behov som människor. Exempel på detta är den gamla damen som är ute och går med sin feta hund iklädd stickad olle.

Många, särskilt unga människor ofta utan egna erfarenheter av husdjur, känner obehag inför det faktum att djur måste slaktas för att kunna bli livsmedel. Andra blir upprörda över att djur används inom forskningen för att pröva ut nya läkemedel eller för att utveckla nya operationsmetoder. Bakom dessa attityder ligger uppfattningar som tilldelar djuren

RECENSIONSEX

rättigheter som liknar människors rättigheter. Om djur (och människor?) har några rättigheter eller inte är väl ytterst en filosofisk fråga där man kan ha olika uppfattning.

Den omständigheten att man inte tillskriver djuren några rättigheter innebär inte att man behöver behandla djuren illa. De allra flesta som hanterar djur i forskningslaboratorier lika väl som i djurstallar vet att om man behandlar djuren väl fungerar de bättre och man får ofta bättre resultat. Goda djurmiljöer är alltså eftersträvansvärda utifrån i praktiken många utgångspunkter. Ett problem inom animalieproduktionen är i detta sammanhang, att egenskaper som tillväxt och äggproduktion, är så hårt genetiskt styrda, att de inte hämmas särskilt hos djur, som hålls under dåliga förhållanden. Annars skulle det inte vara lönsamt att hålla tjurar på helpaltgolv eller höns i burar.

Det är emellertid ett problem att många djurhållare i dag genom att betrakta djuret som en sorts liten människa gör djuret en otjänst. Katter, hundar och hästar hålls inomhus och får ibland över huvud taget inte komma ut trots att det är uppenbart att det är utemiljön som är hälsosammast för djuren. Man sätter kläder på hundar och katter och täcken på hästarna därför att man tror att de fryser trots de redan har utmärkta kläder i form av sin päls. Det förekommer t.o.m. att man försöker tillämpa livsmedelsverkets rekommendationer för människor också vid utfodring av djur. Somliga har svårt med det faktum att hundar och katter är rovdjur och försöker att föda dem på en kost som innehåller så litet animalier som möjligt. Att en katt fångar en sparv betraktas med avsky.

Ingen vet hur stort det här problemet är. Det finns emellertid skäl att hysa oro allteftersom fler och fler djurhållare saknar traditionella kunskaper om djurens naturliga beteende.

RECENSIONSEX

Djur i industriell produktion

För litet mer än 50 år sedan hade en svensk bonde ungefär 8 kor, en eller ett par suggor, ett antal slaktsvin och en häst. Dessutom hade många bönder skaffat en traktor. Djurantalet var inte större än att alla djuren var lätt identifierbara och bonden kände deras egenskaper väl. Djurstallarna hade varierande kvalitet liksom systemen för foderhantering och gödselhantering. Då nästan hela lantbruket karakteriserades av småskalighet hade eventuella enskilda brister endast obetydligt negativa effekter för den totala miljön. Brister i stallmiljön kompensades dessutom ofta av en omsorg som sammanhängde med närheten till det individuella djuret. Varje djur hade ett relativt sett större värde än i dag.

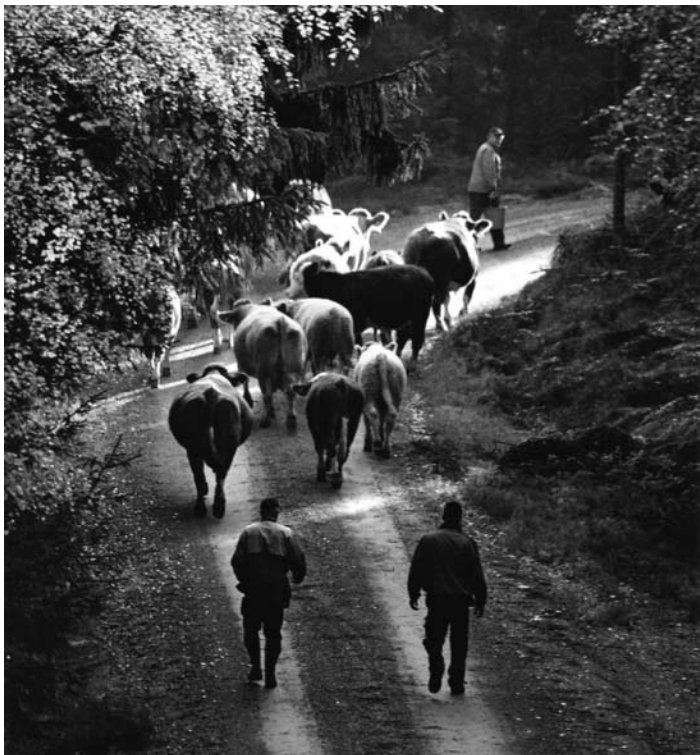
Förhållandena på 1950-talet var inte så värst mycket olika verkligheten på den landsbygd där Astrid Lindgren växte upp i början på 1900-talet och som hon beskriver i sina böcker om Bullerbyn och om Emil i Lönneberga. Under de två, tre generationer som passerat sedan efterkrigstiden har emellertid stora rationaliseringar ägt rum och produktiviteten har utvecklats på ett häpnadsväckande sätt. Skördarna har ökat och antalet sysselsatta har minskat. Korna producerar tre gånger så mycket mjölk per ko eller mer och djurantalet per skötare har flerfaldigats, kanske tiofaldigats eller vad gäller grisar och höns, hundra- eller tusenfaldigats³⁶. Det enskilda djuret är inte längre identifierbart om det inte är märkt och det nära förhållandet mellan bonden och hans ko har försvunnit. Det relativa ekonomiska värdet som varje djur representerar har minskat kraftigt. En tackas värde är i dag inte större än vad halva veterinärbesöket kostar om hon skulle bli sjuk. Det är därför bättre ekonomi att avliva djuret än att bota det. Man kan fråga sig hur en sådan verklighet påverkar skötarens föreställningsvärld och värderingar.

Det stora antalet djur på varje gård (läs produktionsplats) får miljökonsekvenser som måste hanteras. De lokala emissionerna kan bli kraftiga³⁷ med luktstörningar^{38, 39}, med ammoniakutsläpp som kan vara lokalt toxiska och med risk för föroreningar av grundvatten och ytvatten⁴⁰. Insatsprodukter,

RECENSIONSEX

foder och gödsel kräver transportkapacitet⁴¹. Importerade drivmedel i form av diesel och bensin bidrar till klimatstörningarna.

Redan i måttligt stora mjölkko­besättningar uppkommer svårigheter att ta in och släppa ut djuren morgon och kväll i samband med mjölkningen. I riktigt stora besättningar är detta nästan omöjligt. Tidsåtgången blir mycket stor och påfrestningarna på marken utanför byggnaderna blir inte hanterbara. Man har därför inte alltid kunnat leva upp till kravet att mjölk­korna skall ut på bete. Det har medfört lösningar som innebär att djuren rastas på hårdgjorda ytor om man inte lyckats få dispens från kravet på att mjölk­kor skall ha rätt till utevistelse.

Lantbrukare i skogsbygder med små djurbesättningar har ofta en tät kontakt med sina djur.

RECENSIONSEX

Den specialiserade produktionen medför också att stallmiljön blir mera enhetlig. Problematiska luftföroreningar blir relativt sett större och detta får betydelse för både djur och människor. Stort djurantal på små ytor medför svårigheter att bemästra olika smittor (2454 träffar på PubMed med sökorden animal density and infections)^{42, 43}. Detta kräver stor uppmärksamhet eftersom sjukdomsutbrott snabbt kan få förödande konsekvenser. Det är mycket vanligt att slaktsvin har kroniska lunginfektioner. I vissa besättningar uppges över hälften av de slaktade grisarna ha pågående lunginflammation⁴⁴⁻⁴⁷. Frekventa eller kroniska infektioner medför en ökad konsumtion av antibiotika som i sin tur kompliceras av tilltagande problem med antibiotikaresistens⁴⁸⁻⁵⁰.

Storleksrationaliseringen medför också att den enskilde djurskötaren blir mera belastad⁵¹. Dels är arbetstiden i stallarna i flertalet fall betydligt längre än förr och dels är emissionerna mera specifika, inte sällan betydligt högre och ofta därför också mera riskabla⁵². Det är vanligt att lantbrukare drabbas av olika sjukdomssymptom vid arbete i djurstallar. Bland bönder är det mycket vanligare med arbetsrelaterade sjukdomar som beror på stallmiljön än med sjukdomar som kan relateras till utemiljön.

Ungefär en lantbrukare av 50 utvecklar varje år luftvägsbesvär som förr kallades tröskdammlunga. Det har visat sig att tröskdammlunga inte är en utan flera olika sjukdomar^{53, 54}. Den vanligaste typen beror på att immunsystemet överbelastas av mögel eller andra liknande mikroorganismer (termofila actinomyceter m m) och benämnes ODTS (organic dust toxic syndrome)⁵⁵. Det är en övergående feberreaktion som oftast inte får några långsiktiga negativa konsekvenser. I svårare fall (1/10000) kan emellertid sjukdomen övergå i ett kronisk lunglidande som kan vara livshotande (allergisk alveolit)⁵⁶. I svinstallar och hönsstallar förekommer ofta att halterna av endotoxinproducerande gramnegativa bakterier blir hög. Kronisk exponering för endotoxiner medför betydande risker⁵⁷. En kronisk luftrörskatarr blir ofta resultatet och på sikt övergår en sådan sjukdom inte sällan i KOL.

RECENSIONSEX

I en doktorsavhandling för några år sedan kunde Sara Holmberg visa att det finns ett samband mellan luftföroreningar, lungsjukdomar och rygg- och ledbesvär bland bönder⁵⁸. Lantbrukare med luftvägsbesvär hade oftare ryggont och mera ledbesvär. I andra studier har visats att risken för ryggbesvär är större bland bönder än bland andra yrkesarbetande⁵⁹ och risken för höftledsartros är flera gånger större bland bönder⁶⁰. Det tycks vara så att det endast är de bönder som arbetar i djurstallar som har dessa ökade risker⁶¹. Sannolikt gäller detsamma för djur. Djur som slipper vistas i stallar undgår många sjukdomsrisker.

RECENSIONSEX

Djurens «naturliga» beteende

För den som inte har levt med djur och inte funderat över hur djur fungerar, är det lätt att tillskriva djuren mänskliga egenskaper. Man utgår helt enkelt ifrån sig själv och hur man själv reagerar. Det är klart att man tycker synd om en häst eller ko som står oskyddad ute i snön om det blåser och är tio minusgrader, när man själv huttrar och längtar in till stugvärmens. Men om vi för ett ögonblick tänker på till exempel hästens ursprung, hur den lever i vilt tillstånd, så inser vi att den helt enkelt måste tåla hårt väder, annars hade den inte haft en chans i naturen.

Hästens förfäder var små, lövätande djur som levde i skogen. När klimatet ändrade sig och skogar försvann till förmån för stora grässlätter, utvecklades arten genom att de individer som passade för ett liv på slätten överlevde. På slätten kan man inte gömma sig för rovdjur utan måste kunna springa ifrån dem. Man kan heller inte ta skydd i skogen när det är dåligt väder, för det finns ofta ingen skog i närheten. Utvecklingen gynnade alltså individer som var snabba och klimattåliga. Man kan säga att hästen, liksom många andra djur som lever på slätten, var tvungen att bli klimattålig för att överleva. En snöstorm är därför inget problem för en häst, vilket är svårt att förstå för en klimatkänslig varelse som människan, som inte skulle överleva många timmar utan skydd i samma väder.

Etologi är vetenskapen om djurens beteende. Under senare år har utvecklingen inom detta område varit genomgripande. Framför allt är det molekylärgenetiken som revolutionerat biologins forskningsfält. Nya metoder och verktyg har tillkommit. Kunskaper om arvsmassan ger nya möjligheter

RECENSIONSEX

att förstå inte bara släktskap och utveckling utan också beteenden och anpassningsförmåga. Nya metoder för undersökning av hur djur väljer i olika situationer har därtill ökat förståelsen för vad som kan vara «välfärd» för olika typer av djur.

Ytterligare en insikt som fått stöd under senare år är att djurens domesticering (att de blivit husdjur) inte bara är ett resultat av mänsklig aktivitet. Vissa djur kan rent av ha sökt sig till människor därför att livsvillkoren där varit attraktiva. Särskilt tydligt är detta vad gäller hunden som ju lämnat den naturliga flocken för att vara del i en annan flock, en flock av människor.

För att förstå vad som är bra och dåligt för husdjuren måste man ha goda kunskaper om djurens utveckling och deras beteenden under naturliga förhållanden. Om djuren kan hållas så att de kan behålla sina «naturliga» liv, skapas bra förutsättningar för en framgångsrik djurhållning. Med framgångsrik djurhållning menas då inte bara hög avkastning i kg eller kronor räknat utan också i sann mening välfärd för djuren.

Ny teknik och nya djurhållningssystem medför att rekommendationer och regler för hur djur skall hållas ständigt måste omprövas. Det som var bra under tidigare förhållanden kanske inte fungerar alls i en ny situation. Bristande kunskaper och begränsade erfarenheter ökar riskerna. Gamla traditioner och erfarenheter skall inte föraktas men måste förstås i sitt rätta sammanhang. Förr hade de flesta människor någon form av erfarenhet av djurhållning. Majoriteten hade ju påtaglig anknytning till bondelivet. I dag saknar många människor sådana erfarenheter och kontakter.

Vild eller tam?

Visst är de vilda djuren mycket väl anpassade till den miljö de lever i, men därmed inte sagt att de lever i någon sorts

RECENSIONSEX

idealtillstånd. Ett liv i naturen innebär ständigt hård konkurrens med miljontals andra varelser, något som våra husdjur inte är utsatta för i samma utsträckning. Exempel på fördelar som vi kan erbjuda djur i fångenskap är garanterad tillgång till föda och skydd mot rovdjur.

Vilket som är bäst, att leva ett liv som vild i naturen eller att vara husdjur i människans tjänst, beror nog helt på vilket djur vi frågar. Många av våra livsmedelsproducerande djur lever ett kort liv under mycket svåra förhållanden och skulle nog välja friheten utan att tveka, medan vissa sällskapsdjur (inklusive hästar) kanske skulle föredra det «bekväma» livet i fångenskap, trots att det innebär en starkt begränsad frihet.

En del av våra husdjur är till det yttre ganska olika sina vilda släktingar. Genom att selektera för vissa egenskaper när vi bedriver avel förändrar vi både utseende och andra egenskaper hos många djur. Det är därför lätt att tro att våra tamdjur skulle vara så anpassade till ett liv i fångenskap att de skulle trivas bättre i ett stall än på en grässlätt och kanske inte ens klara sig som vilda. I själva verket skulle de flesta husdjur klara sig alldeles utmärkt i naturen under förutsättning att det finns mat för dem. Undersökningar av hur tama djur som förvildats klarar sig visar att de ofta snabbt återtar de beteenden som deras vilt levande släktingar har. Tamgrisar som förvildats betar sig i huvudsak som vildsvin. Domesticeringen tycks sålunda inte ha omformat djuren på ett så väsentligt sätt som vi ofta tänker oss.

Vem vet vad djur vill?

Förr hade de flesta människor någon form av erfarenhet av djurhållning - majoriteten hade ju påtaglig anknytning till bondelivet. I dag saknar de flesta människor i vårt land sådana erfarenheter och har ofta ingen kontakt alls med djurhållning. Många intresserar sig dock för djurskydd.

RECENSIONSEX

Litet förenklat kan man säga att det finns tre typer av människor som intresserar sig för djurhållningsfrågor – producenterna, konsumenterna och de professionella. Producenterna har ofta vuxit upp med djur och har traditioner och erfarenheter av djur med sig i bagaget. De har ofta också god utbildning. Deras inställning till djur färgas dock av att de lever på att föda upp djur – deras ekonomi påverkas inte sällan när regler för uppfödning ändras. Konsumenterna vill djuren väl, men gör många felbedömningar därför att de saknar kunskaper och erfarenheter. De professionella – till exempel etologer, zoologer och veterinärer – har alla viktiga delkunskaper, men många gör misstaget att tro att just deras disciplin är den avgörande. Dessutom är de ofta helt beroende av forskningspengar, vilket gör att politik och samhällsklimat påverkar deras inställning. För att förstå vad som är bra och dåligt för husdjuren måste alla tre samverka. Vetenskap är alltid en god grund att stå på, men praktisk erfarenhet är också viktig. Frågan om djurens behov och önskemål är mycket komplicerad och till de teoretiska och praktiska kunskaperna måste etiska och känslomässiga värderingar läggas.

Följdfrågan, när vi känner till vad djuren vill ha, är dock oerhört mycket svårare: I vilken utsträckning skall djurens behov och önskemål tillgodoses? Svaret på den frågan förändras hela tiden i takt med samhällets utveckling. Så länge ens barn svälter oroar man sig knappast för grisens välbefinnande, men vi som lever i materiellt överflöd kan se att även andra djur än människan bör ges ett visst mått av välbefinnande.

Även om djurhållningsfrågorna är många och komplicerade, så är grundläggande kunskaper om djur en förutsättning för att man skall ha något att tillföra debatten. En bra början är att lära sig något om hur våra husdjur betar sig i vilt tillstånd.

RECENSIONSEX

Nötkreatur

Nötkreatur är flockdjur som i vilt tillstånd strövar omkring i hjordar av varierande storlek och över stora ytor. De lever av att beta gräs, som är förhållandevis näringsfattigt. För att en flock skall kunna samla ihop tillräckligt med gräs för att klara sin näringsförsörjning (kanske 50 kilo per djur och dag) i hård konkurrens med andra arter, måste de förflytta sig över stora arealer. Djuren är mycket klimattåliga och klarar både höga och låga temperaturer, regn, hagel, storm och snö ute på slätten.

Kalvarna föds på våren och mor och avkomma känner snabbt igen varandra. Kon tillåter inga andra kalvar än sin egen att dia och hon försvarar den i alla lägen. De första dagarna håller kon reda på kalven, men efterhand blir det kalvens ansvar att följa kon. När nästa kalvning närmar sig stöter kon bort kalven och tillåter inte längre att den diar. Cirka tre månader efter kalvning är kon dräktig igen. Hennes sexliv inskränker sig till ett par betäckningar per år. En tjur kan dock betäcka flera kor, men parningssäsongen är inte så lång, så större delen av året lever även han i avhållsamhet.

Flockdjur

För flocklevande djur är flocken av avgörande betydelse för välbefinnandet och ett djur som skiljs från flocken blir mycket stressat. Även inne i stallar kan man se, till exempel om antalet ätplatser är begränsat, hur nötkreatur avstår till och med från att äta för att följa flocken. Djuren är alltså beredda att betala ett mycket högt pris för att få vara med artfränder.

Djuren i en flock har en så kallad social rangordning. Det betyder att om två djur konkurrerar om något så får den med högre rang företräde. Rangordningen görs upp genom att djuren mäter sina krafter mot varandra och när det väl är fastställt vem som är den starkare så viker i fortsättningen alltid den underlägsne, utan att den starkare behöver ta till våld. För djur i frihet uppstår konkurrenssituationer inte så

RECENSIONSEX

Nötkreatur är utpräglade flockdjur. Här en grupp köttddjur i Taxås i södra Småland.

ofta, men i den trängsel som uppstår i stall för produktionsdjur är konflikter mycket vanliga. Här är det dessutom ofta svårt för den underlägsne att fly, vilket medför stress och skador.

Köldtålighet

Som nämnts ovan är nötkreatur klimattåliga och klarar att vistas i svenskt vinterklimat utan skydd. Vad är det då som gör ett djur mer eller mindre klimattåligt? Det finns i huvudsak tre egenskaper som är viktiga:

1. Kroppsstorlek
2. Isolering
3. Inre värmeproduktion.

Kroppsstorleken är av avgörande betydelse; ett stort djur tål kyla bättre än ett litet. Det beror på att det stora djuret har mindre kroppsytta per kilo, det har alltså förhållandevis mindre varm hud som avger värme till omgivningen. Det kanske inte är självklart, men om vi tar ett exempel från vardagen så inser man lätt att stora kroppar har mindre yta per kilo eller liter än små. De flesta har nog erfarenhet av att

RECENSIONSEX

det tar många timmar för varmt vatten i ett badkar att svalna till rumstemperatur, medan varmt kaffe i en kopp är nere i rumstemperatur på kanske femton minuter. En vattenkub på tusen liter har en yta per liter på 0.6 dm^2 , medan en kub med volymen en liter har tio gånger så stor yta per liter.

Isoleringen är också en viktig faktor. Tänk er själva skillnaden mellan att gå ut i snöstorm naken eller iklädd scooteroverall. Nötkreatur har en mycket väl isolerande päls som skyddar den förhållandevis lilla hudytan.

Kroppsstorlek och isolering påverkar hur mycket värme djuret förlorar till omgivningen, men klimattåligheten beror också på hur mycket värme som produceras inuti djuret och detta är direkt relaterat till hur mycket djuret äter. Matsmältningen och näringsupptaget ger värme som biprodukt och ju mer ett djur äter, desto mer värme produceras. Om denna värme inte räcker för att upprätthålla kroppstemperaturen kommer djuret att förbränna sina reserver (till exempel fett), för att hindra kroppstemperaturen från att sjunka.

En stillastående 500 kg ko (eller häst) med bra vinterpäls börjar inte frysa förrän temperaturen sjunker ned mot 30 minusgrader. Motsvarande temperatur för dig själv (naken och stilla) är nästan 30 plusgrader. Skillnaden är alltså upp mot 60 grader! Det är inte konstigt att vi har svårt att förstå att hästen eller kon som ligger ute i en snödriva i tio minusgrader har det lika skönt som vi själva när vi sitter framför brasan. Men så är det faktiskt, det är bara att acceptera. Det är ingen fråga som vi kan fatta majoritetsbeslut om: «Hur många anser att hästar och kor tål svenskt vinterklimat utan skydd?» Det styrs av fysikens lagar och de är inte förhandlingsbara.

Utöver dessa tre egenskaper hos djuret så spelar naturligtvis de yttre omständigheterna roll. Djur som lever i grupp kan skydda sig vid hårt väder genom att stå nära varandra och på det sättet dra nytta av både vindskydd och värmestrålning från andra djur. Djur är också bra på att utnyttja skyddande terräng och det behövs inga täta skogar för att skapa vind-

RECENSIONSEX

skydd. Små höjdskillnader och glesa busk- eller trädridåer kan ge mycket bra skydd för kylande vindar. Kyla, blåst och regn eller snö är sålunda knappast några problem för nötkreatur⁶²⁻⁶⁴. Undersökningar i Montana i USA, där boskap av typen Aberdeen Angus inte utnyttjade utsatta vindskydd trots mycket kallt och blåsigt väder⁶⁵ och erfarenheter från Canada, visar att nötkreatur, som får tillräckligt med föda, inte far illa ens vid mycket besvärliga förhållanden och utan egentliga vindskydd. Ranchdrift som vid Revinge i Skåne (se fallbeskrivning) kommer mycket nära bästa tänkbara uppfödningensmodell.

Nötkreatur i fångenskap hålls ofta i stallar som har ett klimat som är anpassat till de människor som skall arbeta med djuren. Det är ofta alldeles för varmt för en ko, till och med om man klipper pälsen.

Vinterpälsen på utegående nötkreatur är lång och tät och fungerar både som en utmärkt isolering och ett mjukt liggunderlag när marken är frusen. Om man tittat på en plats där en ko legat i snö så ser man att hennes päls har isolerat så bra att kroppsvärmen inte fått snön att smälta. Detta är viktigt, för kor ligger mycket.

Liggbeteende

Kor äter snabbt och tuggar inte särskilt noga, i stället behåller de fodret i sina förmagar, stöter upp det och tuggar det om igen (idisslar). När kon idisslar kan hon ligga ned och kor ligger stora delar av dygnet (över 50 %). Enkelmagade djur som hästar äter i stället långsamt och tuggar noga under större delen av dygnet och har därför inte tid att ligga så mycket.

Liggunderlaget för ett stort, tungt djur som ligger så mycket som en ko är mycket viktigt. Under miljoner år har kon anpassats till att ligga på gräsbevuxen mark, ett underlag som inte går att erbjuda kor som hålls på stall. Det liggunderlag som nötkreatur inomhus har är oftast betong med ett tunt lager av något strömedel (halm, spån) på. Detta

RECENSIONSEX

liggunderlag är alldeles för hårt och dessutom förorenas det hela tiden av gödsel. Kor som hålls på stall ligger ändå förhållandevis mycket, dels för att de har ett stort liggbehov men också för att golven i stallarna är alldeles för hårda och skadar klövarna.

Problem med att hålla nötkreatur som husdjur

En vanlig missuppfattning är att vi bygger stall till våra husdjur för att skydda dem mot väder och vind. I själva verket bygger vi stall för att kunna utnyttja djuren effektivt. Något skydd mot väder och vind behöver de inte, speciellt inte stora, pälsbärande djur som nötkreatur och hästar. Inomhusklimatet är snarast obehagligt för dessa djur.

Skillnaderna mellan ett liv i vilt tillstånd och ett liv i modern djurhållning är mycket stora och det är fantastiskt att djuren kan anpassa sig och överleva i fångenskap. Vi begränsar deras rörelsefrihet kraftigt, ger dem foder som de inte är gjorda för att äta, erbjuder förorenad stallluft att andas, hårda gödselbemängda golv och obekväma smutsiga liggplatser, alldeles för trånga miljöer med hårt infektionstryck och sociala problem, skiljer mor och avkomma från varandra och skapar ett klimat som inte passar nötkreatur. Det är viktigt att förstå att de överlever **trots** att vi bygger stall åt dem, inte tack vare stallen.

Mjölkkor

Mjölkkor har traditionellt hållits uppbundna inomhus under vinterhalvåret. Detta hindrar påtagligt djurens normala beteende men det är svårt att skapa bra inomhusmiljöer för kor också i lösdriftsstallar. Moderna intensivt utfodrade kor har en lös och kletig avföring som stänker på inredning, väggar och golv. Stallarna är som regel ingen bra miljö vare sig för kor eller för människor. Infektionstrycket är ofta stort och i många fall relaterat till besättningsstorlek. Ju större besättning desto mer problem med infektioner⁶⁶⁻⁶⁹ och för att kontrollera detta användes stora mängder antibiotika⁵⁰ I

RECENSIONSEX

USA är det vanligt att den nyfödda kalven nästan omgående tas ut från stallbyggnaden och får leva sin första tid utomhus med tillgång till en liten hydda just för att undvika den dåliga stallmiljön.

Lagen kräver att mjölkkor skall ut på bete under sommarhalvåret. Med allt större gårdar med många kor, ibland flera hundra, är det inte lätt ordnat. Gamla tiders fägator blir till exempel ett veritabelt ler- och gödselhål efter en kort regnskur om hundra kor skall passera. Därför är det många mjölkbönder som inte klarar att ge sina kor sommarbete⁷⁰. På vissa gårdar erbjuder man korna rastning på hårdgjorda planer som kan skrapas rena från gödsel. Bregott-reklamens kossor i gröna hagar får man snart leta efter. Moderna kor bor i hus nästan hela sitt liv, att ta ut dem på bete är ett konststycke som stora gårdar inte mäktar med.

Moderna mjölkkor är mycket hårt avlade på mjölkproduktion och producerar mjölk som skulle räckt till många kalvar. De flesta svenska mjölkkor producerar över 10 000 liter mjölk per år. Denna höga produktion, plus ett liv i dåliga stallmiljöer, sliter hårt på korna och de kalvar i genomsnitt inte mer än två gånger och lever i cirka fyra år. Förr blev de flesta kor 10 till 15 år gamla. De vanligaste skälen till att mjölkkor slaktas är att de får infektioner i juvret eller att de inte blir dräktiga.

Köttdjur

Köttdjur har som uppgift att fortplanta sig och växa snabbt. Detta gör att de kan hållas på betydligt enklare sätt än mjölkkor, eftersom de inte behöver mjölkas. Människor behöver inte tillbringa så mycket tid med djuren heller och därför kan man ha ett stallklimat som passar djuren bättre, kallare och med friskare luft. Köttdjur kan med fördel hållas helt utan byggnader om de får tillräckligt stora arealer att vistas på, så att marken inte blir upptrampad. Det paradoxala är, att trots att detta är det mest djurvänliga sättet att hålla nötkreatur så är det inte tillåtet enligt djurskyddsbestämmelserna.

RECENSIONSEX

Djurägare som har sina djur ute i så kallad ranchdrift får ofta kämpa en hopplös kamp mot myndigheterna, en kamp som ofta slutat i mänskliga tragedier.

Svin

Tamgrisen härstammar från vildsvinet. Tamgrisarna är emellertid oftast större än vildsvinen och de är som regel vita eller brokiga. De saknar ull/päls. Tama svin som förvildas har en mycket god förmåga att överleva och föröka sig. Dessa s.k. ferala svin antar samma levnadssätt som vildsvinen. Även om tamgrisen utseendemässigt separerats från vildsvinet tycks den således ha behållit alla grisas normala levnadssätt, som den uppenbarligen skulle tillämpa om den fick chansen⁷¹.

Vilda svin bildar flockar som består av ett antal familjer av suggor med ungar. Ofta är suggorna nära släkt med varandra. Flocken strövar över stora områden och trivs bäst i skog. Köns mogna galtar lever ensamma men ansluter till flocken när suggorna brunstar. Grisar har ett välutvecklat luktsinne och det är med hjälp av dofter som andra djur identifieras. De signalerar till omgivningen genom att avsätta doftmärkningar i terrängen. Grisar kommunicerar också med läten. Vildsvin använder dessutom öron och svans för att skicka signaler till omgivningen.

I motsats till flertalet andra husdjur är grisen en allätare. Vilda svin lever emellertid i huvudsak av växter och ollon är särskilt uppskattade. Genom sitt bökande letar grisarna upp rötter och ätliga växtdelar men mumsar också i sig larver, maskar och andra småkryp. De kan också beta och säger inte nej till kadaver.

Grisar bygger bo där de vilar. Boet håller de rent från gödsel och de bäddar med växtmaterial som grenar och gräs.

RECENSIONSEX

När det är varmt måste grisar ha skugga och gärna tillgång till ett vattenhål eller en gyttejöl. Detta är viktigt eftersom de är beroende av att kunna fukta sin hud för att reglera kroppstemperaturen när det är varmt.

När suggan skall grisa lämnar hon flocken och hon kan gå långt bort t.o.m. utanför det normala vistelseområdet. Hon väljer en lämplig plats oftast i en skogsdunge och bygger där ett bo av grenar, buskar, gräs, mossa och liknande material och när detta är färdigt bäddar hon in sig och föder därefter ett stort antal ungar som på egen hand söker sig till spenarna. De följande dagarna lämnar suggan boet endast för korta stunder. Efter ytterligare några dagar följer ungarna henne och ca 14 dagar efter grisningen söker sig suggan tillbaka till flocken tillsammans med sin nya kull. Nu vidtar en socialiseringsperiod som omfattar flera veckor. De nya grisarna skall lära känna den övriga flocken. Vildsvin brunstar som regel endast en gång om året och oftast på hösten. Dräktigheten varar ca 115 dygn.

Önskvärda förhållanden

För att fungera optimalt är grisen beroende av sin flock. Den behöver en varierad omgivning och möjlighet att bygga bo. Detta är uppenbarligen särskilt viktigt i samband med grisningen. Grisar behöver också tillgång till vatten och helst möjlighet att med hjälp av vatten och fukt kunna kontrollera sin kroppstemperatur.

Problem vid svinskötsel

Slaktsvinstallar skiljer sig påtagligt från vad som vore önskvärt med hänsyn till grisens normala beteende. Oftast har slaktsvinen inte tillgång till öppna ytor och möjlighet att kommunicera med grisar i olika ålder. Torftiga förhållanden leder till problem med svansbitning, tuggande på inredningen eller andra stereotypa beteenden ⁷². Ofta har suggorna inga möjligheter att bygga bon. Tidigare hölls de ofta fixerade eller uppbounda. Numera är det vanligt att grupper av suggor

RECENSIONSEX

hålls i särskilda utrymmen med tillgång till halm. Om inte temperaturen regleras tillfredsställande i stallarna kommer grisarna att lägga sig i gödselrännan eller på annat sätt försöka hitta lösningar för att bemästra temperaturproblemen. Brister i förmågan att reglera klimatet i stallarna medför en ökad risk för infektioner⁷³. Strömavbrott i slaktsvinstallar kan på kort tid få katastrofala effekter eftersom stallarna ofta är beroende av mekanisk ventilation för att hålla temperaturen nere och luften någorlunda ren⁷⁴.

Stora svinstallar påverkar omgivningen kraftigt genom lukten. Stanken kan bli mycket besvärande och leder inte sällan till konflikter mellan grisbönderna och boende i omgivningarna. För att lösa detta problem har lantbrukare ålagts bygga höga skorstenar för spridning av ventilationsluften⁷⁵.

I gamla tider tog det ungefär ett år för en lantbrukare att få grisen slaktmogen. Modern uppfödning med driven diet har pressat ner uppfödningstiden till ca 6 månader. Genom ytterligare avelsarbete och ännu mera exakt styrd utfodring tror man att uppfödningstiden kan reduceras till 4 månader

Slaktsvinstallar och vissa suggstallar är ohälsosamma miljöer inte bara för svin utan också för människor. Dammet innehåller ofta endotoxiner i höga koncentrationer med risk för kroniska luftvägsbesvär⁵⁴ som på sikt kan leda till KOL. Bakteriella luftvägsinfektioner är också vanligt förekommande bland slaktsvin. Det förekommer fortfarande att en hög andel av grisar som levereras till slakt har pågående lungsjukdom⁷⁶. Antibiotikaresistens är ett snabbt tilltagande problem och kan på sikt utgöra ett mycket allvarligt hot mot storskalig svinhållning⁷⁸.

Tommy Jönsson och medarbetare har i Lund⁷⁹ genomfört ett intressant experiment med uppfödning av grisar. Man inköpte 24 avvanda spädgrisar och delade dem i två grupper. Den ena gruppen uppföddes på traditionellt sätt och fick en kost som i huvudsak bestod av mjölmalt ungefär så som slaktsvin i dag utfodras i moderna stallar. Den andra gruppen

RECENSIONSEX

fick en meny som bestod av den sorts mat vilda grisar äter. Under uppfödningstiden följde man grisarna noggrant och mätte inte bara viktökning utan också blodtryck, blodsocker och många andra biokemiska parametrar. Efter avslutad uppfödningstid slaktades grisarna och obducerades.

De moderna grisarna växte mycket bättre än de grisar som fick «naturlig och varierad» grismat. De hade emellertid också högre blodtryck, sämre insulinkänslighet och biokemiska tecken på en kronisk inflammation. Vid obduktionen kunde man visa att de insulinproducerande cellerna i bukspottskörteln var omgivna av inflammatoriska celler. Resultaten kan tolkas så att grisar som föds upp intensivt på en spannmålsbaserad kost riskerar att utveckla diabetes om de får leva tillräckligt länge.

Vissa av ovanstående problem kan relateras till den storskaliga, industriella hanteringen av grisar. Andra problem sammanhänger mera med att man inte lyckats utforma grisarnas uppfödningssmiljöer på ett tillfredsställande sätt. Ett högt infektionstryck leder till hög förbrukning av antibiotika med risk för resistensutveckling. Den nuvarande djurskyddstillsynen har inte på något avgörande sätt bidragit till en förbättrad uppfödning av slaktsvin.

Får

Det finns vilda får runt om i världen. En del av dessa är ferala, d.v.s. härstammar från tamfår som förvildats. Utseendemässigt kan det vara relativt stora skillnader mellan olika typer av får men beteendemässigt är de alla relativt lika. Fåren hör till våra allra äldsta följeslagare och har försett människorna med flera olika typer av nyttigheter.

Fåren lever i flockar där djuren oftast är nära släkt med varandra. Baggarna håller till för sig men ansluter till flocken i samband med brunstperioderna. Olika tackgrupper fungerar ofta mycket väl i förhållande till varandra och är inte revir-

RECENSIONSEX

markerande. Under brunstperioden kan baggar uppträda mycket aggressivt mot varandra, de backar och tar sats och rusar med full kraft med huvudena mot varandra. Hornen (många får har inte horn) understödjer det trubbiga våldet då de är böjda och sårskador inträffar därför inte så ofta. Däremot kan hornen brytas av och en bagge kan då t.o.m. förblöda.

Vilda får vandrar över stora ytor. De lever ofta i miljöer med begränsad tillgång på föda och kan utnyttja marker som annars inte kan användas för livsmedelsproduktion⁸⁰.

Tama tackor föder fler lamm än vilda djur. Lammen kommer fort på benen och genom att tackan slickar sitt nyfödda lamm formas relationen mellan mor och unge. Lukten är därvid helt avgörande. Redan efter ett par timmar kan lammen följa tackan och den första tiden är avståndet mellan mor och unge inte stort. Vid diandet kontrollerar tackan att rätt lamm är på plats genom att lukta på lammets bakdel. Lammet viftar intensivt på svansen och detta anses underlätta tackans identifiering. Vissa lamm kan lära sig att tjuvdia en annan tacka än modern. Det sker då bakifrån så att tackan inte enkelt kan identifiera lammet.

Fåren har på betet ett utpräglat flockbeteende. När fara hotar rusar alla djuren mot en central plats på betesmarken och håller ihop i en tät klunga. Detta beteende underlättar för vallhunden att hålla samman stora flockar med djur.

Fåren har goda förutsättningar att klara besvärliga miljöer och överlever i kalla och fuktiga landskap lika väl som i torra och bergiga. Av tradition har man hållit fåren utomhus på många ställen året om, så t.ex. på Gotland. Redan tidigt var man medveten om att djuren på så sätt höll sig friskare än om de stängdes in i stallar. En norsk studie visade att lammdödligheten hade ett starkt samband med den tid fåren vistades i fårstallet⁸¹.

RECENSIONSEX

Fåren har avlats fram för att producera ull. I det gamla samhället var nog ullen viktigare än köttet. Den kraftiga ullpälsten är stundtals ett problem då fåren måste utnyttja mycket energi för att bli av med överskottsvärmen. Detta sker bl.a. genom forcerad andning/flämtande. Genom att klippa fåren underlättar man temperaturregleringen. Detta gäller också om man klipper under vintern. Forskning har visat att tackor som klipps ca en månad (ofta i februari) före lamningen äter mera och får större och livskraftigare lamm⁸². Nyklippta tackor bör inte släppas ut i iskallt väder men redan efter några dagar har de skaffat sig ett nytt ullskikt som effektivt hjälper dem behålla kroppstemperaturen.

Önskvärda förhållanden

Får bör hållas så att de kan vistas utomhus hela året om. Stallar med dålig luftomsättning är olämpliga. Dåliga byggnader kan vara sämre än inga byggnader alls. Det kan vara en fördel om fåren har tak eller tät terräng/lä att utnyttja vid regn och blåst. I torrt väder ligger fåren gärna utomhus och vilar även om det är 20 grader kallt.

Problem vid fårskötsel

Brist på fårklippare medför att fåren tyvärr ofta inte blir klippta. Många fårägare saknar kunskap och kompetens för att själva klippa sina djur.

Fåren blir normalt dräktiga under senhösten och lammar tidigt på våren. Av tradition innebär det att lammkött finns på marknaden framför allt under hösten. Livsmedelsindustrin har kraftigt drivit på för att få fram slaktfärdiga lamm också vid andra årstider. Det innebär att lamm ibland föds upp helt och hållet inomhus och på en delvis spannmålsbaserad diet. Det är då inte längre fråga om betesdjur. Får och lamm är annars de husdjur som förmodligen är minst drivna eller «industrialiserade» och sålunda producerar ett kött som oftast kan karakteriseras som naturbeteskött. Sannolikt blir

RECENSIONSEX

det lammkött som produceras inomhus av lägre kvalitet av samma skäl som tycks gälla för nötkreatur.

I en besättning med ett hundratal får eller fler djur får man räkna med en viss dödlighet under betesperioden. Tackor som får många lamm har inte alltid kapacitet att ta väl hand om alla. Det är därför inte ovanligt att fårfarmaren hittar ett dött djur i hagen eller att det saknas ett eller flera djur när flocken tas in för mönstring eller behandling. Människor som rör sig i betesmarkerna hittar ibland ett dött djur. De flesta kontaktar sannolikt ägaren och berättar vad de sett. Tyvärr är det många som i stället anmäler djurägaren och så får fårfarmaren stå ut med ännu ett kontrollbesök och tidigare fick han ofta också betala för detta. Inte nog med att bonden förlorade ett djur. Kontrollen betyder ju att han dessutom straffas ideellt och ekonomiskt (det tar ju tid ifrån honom, även om han inte längre behöver betala).

Hästar

Hästar är liksom nötkreatur utpräglade flockdjur med social rangordning. Mycket av det som sagts om nötkreatur ovan, gäller i princip också hästar.

Sannolikt härstammar våra nuvarande hästar från Sydösteuropas och det inre Asiens stäpper. Djur kan ha tämjts vid olika tidpunkter och i olika områden. I vilken mån de nuvarande hästarna räknar anor från den vildhäst som kallats Prze-walskis häst eller tarpanen är oklart. Hästen är ett utpräglat stäppdjur som i vilt tillstånd strövar över mycket stora ytor och som har förmåga att föda sig i mycket karga trakter. Brist på foder är därför ofta inte ett problem vid hästuppfödning – överutfodring är betydligt vanligare. Kunskaper om hästarnas ursprungsförhållanden leder till slutsatsen att hästar har utomordentlig förmåga att tolerera hårt klimat. Deras köldtålighet beror på samma faktorer som diskuterats i avsnittet om nötkreatur ovan – de är stora djur med förhållandevis liten kroppsytta och väl isolerande päls.

RECENSIONSEX

Flockdjur

Vilda hästar lever i så kallade haremsgrupper. En sådan grupp leds av en härskande hingst och omfattar ett antal ston, unghästar och föl. Stundtals händer det att hingsten besegras av en konkurrerande hingst. Han måste då överge sitt harem som den starkare inkräktaren tar över. Unga könsmogna hingstar jagas bort från haremsgruppen för att växa till tillsammans med andra unghingstar. När de blir större och starkare tar de över ett antal ston och bildar en ny grupp eller konkurrerar helt enkelt ut en annan hingst. Ungston stöts också bort men är, i motsats till unghingstarna, välkomna i andra haremsgrupper.

Genom att hästen är ett så utpräglat flockdjur bör den också i «fångenskap» ha tillgång till en flock. Man kan misstänka att unghästar som växer upp ensamma eller tillsammans med ett ensamt sto inte får en så komplett uppsättning sociala färdigheter som unghästar som växer upp med andra hästar i olika åldrar.

Bytesdjur

Hästar är flyktdjur som ständigt har beredskap för att vid fara snabbt förflytta sig från platsen. Om en grupp hästar ligger och vilar ser man oftast att åtminstone en eller två står upp som någon sorts vakt. Nyfödda hästar kommer kvickt på benen och har redan första dagen utomordentlig förmåga att följa modern i högt tempo. Karakteristiskt är att det nyfödda fölet har nästan lika långa ben som det vuxna djuren, men en liten kropp.

Att våra kapplöpningshästar av egen kraft tävlar om att komma först är inte så konstigt; när en flock blir jagad av rovdjur är det de som ligger sist som blir dödade, så de som försöker vara först har haft en evolutionär fördel – de har överlevt och fortplantat sig och fört egenskapen vidare.

RECENSIONSEX

Den ständiga flyktberedskapen medför att hästar inte ens vid dåligt väder söker sig till skog eller byggnader utan oftast dröjer sig kvar på öppna marker där stona vänder rumpen mot vinden och föl och unghästar står i lä skyddade av de större djuren. Stora djur som hästar och nötkreatur har som regel inga problem att hålla kroppstemperaturen, inte ens vid temperaturer ned mot 30 eller 40 minusgrader, under förutsättning att de har tillgång till foder.

Liggbeteende

Hästen ligger betydligt mindre än nötkreatur, vuxna hästar ligger bara cirka en timme per dygn och vissa dygn ligger de inte alls. Hästen kan «låsa» sina ben och stå och vila utan att anstränga sig. De sover inte mycket, om man menar den djupa sömn som vi människor sover - mindre än en timme per dygn. Däremot kan de stå och vila i en sorts ytlig sömn, med «låsta» ben, i flera timmar varje dag.

Kommunikation

Hästar har ett sofistikerat kroppsspråk som uttrycks i olika ställningar och rörelser. Till exempel uttrycker unga hästar undergivenhet genom att de på ett karakteristiskt sätt tuggar i luften. Att förstå hästens kroppsspråk är avgörande för att effektivt kunna träna djuren. Man måste exempelvis kunna skilja på om hästen inte gör som man vill för att den är rädd och osäker, ovillig eller helt enkelt inte förstår vad som förväntas av den. Hästar kommunicerar också med gnäggningar och med andra ljudsignaler. Ofta kan man se hur hästar putsar varandra. De hjälper också varandra att hålla insekterna borta genom att ställa sig parallellt men med huvudena åt olika håll och viftar kompisen i ansiktet med svansen.

RECENSIONSEX

Hästar som husdjur

Om vi ser tillbaks på den tid när hästen hölls som bruksdjur, när dess arbetsförmåga utnyttjades för transporter och som dragkraft inom lantbruket och armén, så hölls hästar huvudsakligen i spilta. Dessa hästar arbetade stora delar av dygnet och när de var i stallen gick tiden åt till att äta och att vila. Sysslolöshet var inget problem för djuren eftersom de skulle ut och arbeta varje morgon. Det var rationellt och lättskött att ha dem tillgängliga i spiltor. Det tunga arbetet var ännu inte mekaniserat och de problem med luft- och arbetsmiljö som vi identifierat idag var inte särskilt uppmärksammade, även om C-G Wrangel redan 1889 i «Handbok för hästvänner» skriver⁸³ att «Stallet är ett nödvändigt ont på våra breddgrader. Att så mycket som möjligt minska skadeverkningarna av detta onda är en av hästvännens viktigaste uppgifter.»

Företeelsen att hålla hästar på stall har sedan levt vidare, trots att dagens sporthästar inte används mer än en timme per dag och sedan tillbringar resten av dygnet sysslösa. Den skadliga effekten av dålig lufthygien ökar, eftersom hästarna tillbringar mer tid i stallen. Spiltorna har idag bytts mot boxar, vilket ger hästarna något mer frihet, men som gör stallen betydligt dyrare att både bygga och sköta. Efter hand har man glömt varför man hade hästar uppstallade förr i tiden och det har utvecklats en föreställning om att hästar behöver hus att bo i, precis som vi själva. Hästar hålls som sällskapsdjur och det känns kanske som om de har samma behov och krav på bekvämlighet som människor. Färre och färre människor har vuxit upp med djur och många förstår inte att hästens behov skiljer sig helt från deras egna. Även till synes välskötta stallar medför exponering för damm och luftföroreningar med sjukdomsrisker som följd. Hästar som hålls inomhus eller på små ytor uppvisar inte sällan stereotypa beteenden^{84, 85}. De biter på krubbor, stängsel eller inredning och kan trava runt runt på en liten yta på ett monotont sätt.

Att en allmänhet, som inte är van vid djur, liksom nyblivna hästägare saknar kunskaper om vad hästar tål och inte tål

RECENSIONSEX

Hästar trivs utmärkt i svenska vinterlandskap. Under vintern slipper de insekterna, som ibland kan vara ett bekymmer sommartid.

är förståeligt, men att myndigheterna underblåser denna okunskap genom att tvinga dem som vill ha sina hästar utomhus att bygga ligghallar, även om djuren har tillgång till stora arealer och skyddande terräng, är sorgligt. Man kan fråga sig om myndigheten tar mer hänsyn till den rådande inställningen hos allmänheten än till hästens verkliga behov och preferenser.

Problem vid hästhållning

Den vanligaste orsaken till att hästhållare anmäls för djurskyddsproblem är hästar som går ute på vintern. Detta trots att hästar trivs alldeles utmärkt i svenskt vinterklimat och i själva verket har det betydligt bättre ute på vintern än på sommaren. På sommaren utsätts hästarna ofta för alltför höga temperaturer och plågas svårt av insekter⁸⁶. Den som anmäler vill ofta väl och tycker att hästen måste må dåligt av att gå ute när det är kallt eftersom han/hon själv gör det.

Ofta ser anmälaren en häst, som står och hänger i en liten paddock där underlaget är som en lervälling. Det rör sig

RECENSIONSEX

ofta om hästar, som står inne på natten och dagtid släpps ut i små, upptrampade paddockar. De har det kanske inte så roligt ute, men det är antagligen bättre än att stå instängd i stallet dygnet runt.

Hästar, som går ute dygnet runt, hela året, bör ha tillgång till stora markområden, eftersom de rör sig mycket och marken annars blir söndertrampad. Hur stor areal, som behövs, beror på markens beskaffenhet (sand- eller lerjord) och klimatförhållanden (tjäle). Runt ligghallar (särskilt om man fodrar i ligghallen) och utfodringsplatser blir det ofta upptrampat även om den totala arealen är stor.

Vid djurskyddsinspektioner anmärks ofta på att hästar är magra. Däremot ser man sällan att det noteras att hästen är för fet, trots att detta med all sannolikhet är ett mycket större problem än magra hästar. Hästar som är feta riskerar att utveckla olika sjukdomar och besvär. Övervikt hos hästar beror ibland på överutfodring på stall men ofta på att de hålls på kraftigare bete än vad som är nyttigt för hästen. Historiskt sett har magra djur varit ett uttryck för problem, oftast foderbrist men ibland sjukdom. I modern tid är för mycket föda ett större problem och det tycks gälla såväl djur som människor. Den historiska bakgrunden präglar emellertid fortfarande vår uppfattning om normalitet och vi ser därför inte fetman som det hälsoproblem det faktiskt är.

En vanlig anmärkning vid kontroll av häststall är att det är för lågt i tak. Eftersom hästar ofta hålls i lantbruksbyggnader av äldre datum är måtten inte anpassade efter dagens krav. Längd och bredd på boxar och spiltor är förhållandevis lätt att justera, men att höja innertak eller takbjälkar innebär ofta mycket stora ingrepp som kan vara ekonomiskt ogenomförbara och dessutom skada viktiga kulturvärden. Takhöjden i djurskyddsföreskrifterna är ganska generöst tilltagen och att underskrida den med någon eller ett par decimeter innebär knappast något djurskyddsproblem, särskilt om det rör sig om enstaka bjälkar som inte uppfyller kraven. En utbredd missuppfattning är att takhöjden har avgörande betydelse

RECENSIONSEX

för luftkvaliteten i stallet. Det som är viktigt för luftkvaliteten är ventilationsflödet (det är mycket viktigt att hålla luftomsättningen på en hög nivå), medan stallens volym är av helt underordnad betydelse.

Höns

Tamhönsen anses härstamma från djungelhönset, en vild hönsfågel som fortfarande lever i Sydostasiens skogar. Tamhöns som förvildas har ett beteende som i stort överensstämmer med de vilda hönsen. Tamhöns som har möjlighet att leva någorlunda fritt har ett likartat beteende.

Hönsen har varit föremål för ett omfattande avelsarbete och det har skett i huvudsak efter två linjer. Den ena linjen har gällt värphöns som med lämpligt foder, temperatur och ljusförhållanden kan fås att värpa ägg dagligen och under långa perioder. Den andra linjen avser köttproduktion. Broilers eller unghöns föds upp intensivt i särskilda stallar och med avancerad teknik.

Höns är ett flockdjur och gruppen består av en härskande tupp, några hönor och några underordnade djur, som kycklingar, unga höns och tupper som inte kan hävda sig. Tuppen markerar revir framför allt genom att gala.

Höns kommunicerar med olika typer av läten. De kan signalera fara och förmår att meddela om faran kommer efter marken eller uppifrån. Konflikter inom flocken förekommer och kan sluta med döden. Oftast underkastar sig det hotade djuret och rangordningen etableras och upprätthålls.

Höns är allätare och plockar i sig fröer, skott, knoppar, gröna växter men också maskar, insekter och andra smådjur. Hönsen är aktiva under dygnets ljusa timmar. När kvällen närmar sig sätter de sig till rätta på en gren eller en pinne för att sova. Mitt på dagen vilar de ofta. De kan då ligga stilla i solen, eller i skydd under någon buske. Under denna

RECENSIONSEX

vila ägnar de sig också åt att putsa fjäderdräkten eller åt att sandbada. Sandbadandet har betydelse för att hålla fjäderdräkten i gott skick.

Den vilda hönan bygger ett rede eller ett bo innan hon lägger ägg. Boet placeras oftast på skyddad plats. När hönan har lagt ett ägg kacklar hon ofta ljudligt och lägger ägget till rätta i boet. Därefter återgår hon till flocken. Ett dygn senare lägger hon ett nytt ägg i samma bo och så pågår det tills hon tycker att antalet ägg är tillräckligt många, ofta ett tiotal eller något fler. Nu vidtar ruvningen som pågår i 21 dagar varefter kycklingarna kläcks. Under denna period äter hönan betydligt mindre än vanligt. Kycklingarna präglas på det levande föremål som finns till hands, naturligtvis vanligen hönan och följer henne nära. Hönan lär kycklingarna söka föda och skyddar dem mot fara och kyla genom att samla in dem under vingarna. Efter hand som kycklingarna växer till blir de mer och mer självständiga.

Moderna hönor tycks ha förlorat förmågan att ruva. Det kan delvis bero på avelsarbetet men kan också sammanhånga med att äggen hela tiden plockas bort.

Höns har flera behov som är svåra att uppfylla i modern äggproduktion. Bobygget och sandbadandet förutsätter att det finns utrymme för sådan aktivitet vilket är svårt att åstadkomma i burar av mindre eller större storlek. För att hålla fjäderdräkten i trim måste de kunna inte bara sandbada utan också putsa sig och ibland ha hjälp av andra höns i denna aktivitet.

Problem vid hönshållning

Modern äggproduktion och uppfödning av broilers är starkt specialiserade verksamheter. Avelsbesättningar producerar ägg som levereras till ett kläckeri. Dagsgamla kycklingar skickas från kläckeriet för uppfödning till värphöns i särskilda anläggningar. De färdiga värphönsen sätts in i stora särskilt utformade byggnader för att värpa ägg dagligen i ca

RECENSIONSEX

1½ år varefter de slaktas, stallet saneras och en ny omgång höns sätts in. I ett annat system levereras färskas kycklingar till specialister på uppfödning av broilers/unghöns. Också dessa djurstallar är specialdesignade för att fungera storskaligt, ofta med flera tusen djur i samma grupp. Utfodringen är helautomatiserad och till och med utlastningen till slaktbilen är numera mekanisk.

Den nya djurskyddslagstiftningen 1988 hade som målsättning att avskaffa burhönsen. Tre till fyra hönor i en trång bur och burar i oändliga rader och i flera våningar ansågs vara olämpligt eller omoraliskt. Det visade sig emellertid vara mycket svårt att utveckla nya större burar eller att få stora enheter med frigående höns att fungera bra. Äggproducenterna har därför haft dispens från burförbudet ända fram till 2000-talet. Nu är de sista traditionella burarna under avveckling.

Det behövs inte mycket fantasi för att inse att det är en komplicerad sak att få tusentals hönor att fungera bra i stora slutna utrymmen. Flockbeteendet och haremshierarkin kan inte upprätthållas och detta leder till konflikter mellan enskilda djur. Det är också svårt att åstadkomma en bra luftmiljö i stora hönsbussar. Luftföroreningarna kan vara besvärliga för både djur och människor, särskilt när djuren blir störda och aktivitetsnivån ökar. Arbetsmiljön för äggproducenterna har på ett allvarligt sätt försämrats när man övergått till lösgående system. Man har därför försökt att utveckla alternativa burar som skulle kunna gynna hönsens naturliga beteenden men det är svårt att automatisera äggproduktionen under sådana förhållanden. Det är osäkert om djurskyddslagstiftningen och de nya sätten att hålla värphönsen har medfört någon förbättring för hönsen trots ansträngningar och höga kostnader^{87, 88}. Salmonella och andra infektionssjukdomar kan hota hela verksamheter.

Få konsumenter är villiga att betala vad äggen skulle kosta i en alltigenom «hönsvänlig» uppfödning. Därför har en del av den svenska äggproduktionen flyttat utomlands och vi äter

RECENSIONSEX

fortfarande ägg som värps av hönor i trånga burar --- men burarna finns i Finland eller i något annat land.

Hund

Hunden är det husdjur som följt människan längst. De första människor som kom till Skandinavien efter isens avsmältning kom med all säkerhet i sällskap med hundar. Modern genetisk analys visar att alla hundar härstammar från vargen. Vargens beteende liksom förvildade hundars beteende (t.ex. dingos i Australien) ger viktig information om varför hundar är som de är. Människors avelsansträngningar har medfört att variationen mellan olika hundraser är mycket stor, större än mellan nästan alla andra typer av djur.

Hundar är liksom vargar utpräglade flockdjur. Förvildade hundar lever alltid i grupp och jagar och rör sig inom ett stort område precis som vargen. Hundarnas flockbeteende och vilja att hävda revir har varit avgörande för deras förmåga att utvecklas till utmärkta vaktjur. Reviret markeras framför allt med doftmarkeringar i form av urinskvättar.

Vargar och hundar har i flocken olika roller. De jagar gemensamt och olika djur har olika uppgifter. Detta medför att de har förmåga att fälla stora bytesdjur. Dessa egenskaper har också varit förutsättningen för utveckling av olika typer av jakthundar, alltifrån drivande till ställande eller apporterande hundar.

Hundar kommunicerar med läten, dofter och med ett avancerat kroppsspråk. Ansiktsuttryck, öronens ställning och svansens rörelser är alla uttryck för kommunikation.

Vargar föder oftast sina ungar i en lya eller motsvarande. Hundar som får välja söker sig också till avskildhet. Valparna är blinda och döva när de föds och är starkt beroende av tiken under de första dagarna. Efter cirka 10 dagar «öppnas» ögon och öron och valparna söker aktivt kontakt med omgiv-

RECENSIONSEX

ningen. Under denna period är de mycket öppna för intryck och positiva kontakter med människor då är avgörande för hur det vuxna djurets relationer skall utvecklas.

Eftersom hundar är utpräglade flockdjur är det önskvärt att de inte lämnas helt ensamma under långa tider. Hundar har ett stort behov av kontakt med sin flock och de flesta hundar söker aktivt kontakt med husse och matte. De flesta hundar har också ett stort rörelsebehov och hundar i vissa raser mår inte bra om de inte får vara aktiva. Detta gäller för många jakthundar och för t.ex. border collies som fungerar bäst om de dagligen får jobba i sällskap med ägaren.

Rätt hanterade är hundar utomordentligt mångsidiga och begåvade djur som kan tränas utföra mycket avancerade uppgifter. Sådana aktiva hundar mår oftast mycket bra och kan vara till stor glädje för många människor.

Många hundar får för mycket och för dålig mat och blir feta. Får de dessutom för litet motion uppkommer påtagliga hälsorisker.

Det avelsarbete som under århundraden bedrivits har skapat en stor variation av hundraser. I vissa fall har det också medfört att svagheter och ärftliga fel «multiplicerats». Synfel och höftledsfel är defekter som sammanhänger med tidigare avelsarbete och man har under senare år utvecklat kontrollprogram för att komma till rätta med dessa problem.

Den som skaffar sig en hund bör kunna erbjuda hunden en tät kontakt. Ensamma hundar mår inte bra.

RECENSIONSEX

Djurskyddsinspektion --- den kontrollerade

Bakgrund

Historiskt sett har svenska bönder under århundraden behållit en internationellt sett unik frihet. Feodalism och adelsvälde som t.ex. i Danmark blev aldrig lag och dominerande ordning bl.a. därför att kungen utnyttjade bönderna för att matcha adelns krav på makt och inflytande. I stället har statens makt över den enskilde varit stark i vårt land. Gustav Vasa förbjöd de småländska bönderna att sälja sina oxar till Ronneby och Sölvesborg. Förbud att fälla ekar på egna marker utfärdades och jaga fick man inte, i varje fall inte större djur. Dessa förbud var naturligtvis svåra att kontrollera och böndernas vrede gick ibland ut över kungens fogdar. Fogden Ingel Andersson blev på 1530-talet ihjälslagen av Nils Dacke som fick böta för tilltaget. På 1600-talet var det bönderna i Västbo i Småland som inte ville finna sig i hur den lokala makten utövades. I Dalarna förekom ofta uppror som inte sällan hade sin rot i hur överheten behandlade enskilda människor.

Religiös eller ekonomisk ofrihet drev många människor från Europa till Amerika. Att slippa en som man uppfattade förtryckande och orättvis överhet har under århundradena varit en drivkraft som emellanåt medfört våldsamheter. Franska revolutionen och den amerikanska författningen har varit viktiga händelser i den process som efter hand medfört större frihetsgrader för allt fler människor. Diktaturer av olika slag lever dock fortfarande kvar på många håll i världen, ofta med hjälp av ett förskräckande förtryck av enskilda människor.

RECENSIONSEX

Inom ekonomisk vetenskap torde i dag de flesta vara överens om att den enskilde entreprenörens frihet att driva och utveckla sin verksamhet är motorn i nästan allt framåtskridande. När denna frihet begränsas sjunker takten i den ekonomiska utvecklingen, ofta i kombination med en missushållning av resurser. De kommunistiska samhällena är utmärkta exempel på detta. Ett samhälle där man måste ha tillstånd för nästan allt och där det man gör kontrolleras officiellt eller i smyg, stannar upp och faller så småningom tillbaka. Betrakta Östtyskland och jämför med Västtyskland.

För många enskilda människor, särskilt personer med entreprenörsanda, medför kontroller och inspektioner att initiativlusten avtar. I stället uppkommer en känsla av uppgivenhet. I vissa sammanhang är naturligtvis ett kontrollerat regelverk nödvändigt som i trafiken och i vissa industriella miljöer. I andra sammanhang är tillståndsgivning och kontroller till ingen nytta utan snarast skadliga. Tydliga regelverk och enskilt ansvar är många gånger bättre än tillståndsgivning baserat på ett luddigt underlag och med många undantag. Regelverken måste också vara mycket väl underbyggda, så att man inte tvingar folk till sådant som motverkar sitt eget syfte; i fallet med korna på Revinge ville man tvinga ägarna att bygga ligghallar för att öka djurens välbefinnande. Om ligghallarna blivit verklighet hade med mycket stor sannolikhet djurens välbefinnande i stället försämrats.

Ett särskilt problem utgör anonyma anmälningar. Att bli utsatt för kontroller efter anonyma anmälningar kan få svåra konsekvenser för grannsämja och fungerande lokalsamhällen. Att inte veta vem som är angivaren skapar en misstänksamhet som kan övergå i paranoia eller i en känsla av att vara förföljd. Att vid upprepade tillfällen träffas av sådana anmälningar kan bli förödande. Det finns många exempel på att anonyma anmälningar används för att hämnas eller för att på annat sätt komma åt enskilda personer. Detta är ett problem som socialförvaltningarna är medvetna om. Frågan är om den myndighet som handhar djurskyddstillsynen förstår att så kan vara fallet.

RECENSIONSEX

Stress

Alla eller nästan alla djurhållare som utsätts för inspektioner blir stressade. Det finns flera orsaker till detta.

- Den privata sfären blir kränkt.
- Ingen gård är perfekt, bonden tror eller vet att han kommer att få anmärkningar.
- Andra bönder har upplevt obehagliga saker och ryktet går före.
- Det står i tidningen om vanvård av djur, nu riskerar jag att hamna där.
- Vem har nu anmält mig?

Oavsett hur skicklig inspektören är och oavsett hur välordnad gården är kommer som sagt nästan alla djurhållare att reagera med stress. Hur stark stressupplevelsen blir beror på en rad olika faktorer⁸⁹. De flesta av dessa faktorer har med personligheten och tidigare erfarenheter att göra^{90,91}. De faktiska förhållandena på gården torde spela väsentligt mycket mindre roll. Människor med stort behov av en privat sfär och människor med mindre väl utvecklade sociala nätverk blir utsatta för en stress av större styrka än människor som är vana vid att röra sig i olika sociala miljöer^{92,93}.

Relationsstörningar och konflikter medför ofta en kraftig stressbelastning. Förväntningar efter en anmälan eller vid en inspektion framkallar en s.k. kognitiv stress. Potentiella hot mot vårt välbefinnande eller mot vår existens genererar en omfattande mobilisering av hjärnans resurser. Hur detta stresspåslag hanteras beror bl.a. på individens förmåga att intellektuellt och känslomässigt bemästra situationen. Denna förmåga kallas coping. Människor kan utveckla olika copingstrategier för att hantera belastningen⁹⁴.

Med hjälp av de olika sinnesorganen får hjärnan information om omvärlden. Denna information tolkas med referens till tidigare upplevelser. Personlighet, annan belastning och hjärnans unika och individspecifika kvaliteter modifierar

RECENSIONSEX

tolkningen. Uppfattas situationen som hotfull i någon bemärkelse kommer processen inte att stanna i hjärnans kortikala delar (hjärnbarken där medvetandet sitter) utan olika centra i hjärnans basala delar kommer också att aktiveras. Information som signalerar en akut fara slår direkt och med blixstens hastighet igenom till denna del av hjärnan. I ett viktigt område som kallas hypotalamus samordnas livsviktiga funktioner och övervakas och kontrolleras sådant som ämnesomsättning, vakenhet, sömn, hunger m m. Härifrån mobiliseras också de resurser som behövs när fara hotar individen t.ex. vid upplevd stress.

Från hypotalamus utgår två huvudspår för mobilisering. Det ena spåret är supersnabbt och går över det s.k. autonoma nervsystemet. Det andra spåret är något långsammare och går via hypofysen och binjurarna som frisätter olika hormoner som framför allt har betydelse i ett litet längre perspektiv. Det viktigaste hormonet är cortisol, som påverkar en lång rad av kroppens funktioner. Också många andra kemiska substanser frigörs antingen direkt från hypotalamus eller via andra regleringscentra.

Dessa system är livsviktiga för vår överlevnad. När fara hotar kan människan utveckla fantastiska resurser. Om å andra sidan stresspåslaget kvarstår under längre tid kan stressen få mycket obehagliga konsekvenser och ökar risken för en lång rad sjukdomar.

Stressens effekter

Redan i det korta perspektivet sker processer i hjärnan som påverkar beteendet. Från ett evolutionsbiologiskt perspektiv vet vi att människor som varit utsatta för fara vunnit på att öka sin reaktionsförmåga, sin stridsberedskap och fientlighet⁹⁵. Det är därför logiskt att beteendet hos människor vid stress kännetecknas av irritation, fientlighet och aggression. Vissa människor utvecklar starkare aggressiva

RECENSIONSEX

beteenden än andra (typ A människor). I extrema fall kan konsekvenserna bli allvarliga och hotfulla. En tandläkare i Värnamo som uppenbarligen var utsatt för påtaglig stress sköt kronfogden.

I ett kort perspektiv medför stresspåslaget att hjärtfrekvensen ökar, blodtrycket stiger, energireserver mobiliseras och vakenhetsgraden ökar. I ett något längre perspektiv uppkommer sömnstörningar, irritation och efter hand trötthet. Mag- och tarmbesvär är inte ovanligt och magkatarr/magsår kan uppkomma hos disponerade personer. I ett ännu längre perspektiv övergår den aggressiva stressen i utmattning.

Vissa människor utvecklar snabbare och kanske i första hand ett undvikande t.o.m. i akuta stressituationer. Beteendet karakteriseras mindre av aggressivitet och mera av oro, dysterhet och hjälplöshet (typ D människor). Man är känslomässigt återhållsam⁹¹. Såväl den utmattat aggressive som den undvikande hjälplöse riskerar att vid längre tids belastning utveckla en sjukdomsbild som karakteriseras av högt blodtryck, förhöjda blodfetter och störd insulinproduktion. I förlängningen leder detta till fetma, åderförkalkning och depression, som i sin tur medför risk för hjärtsjukdom, och stroke. När man kommit dit är det tyvärr inte många som ser och förstår att sjukdomen faktiskt har sin rot i en kronisk stressbelastning relaterad till konflikter och relationsstörningar långt bakåt i tiden.

Det finns alltså en lång rad reaktioner och senare sjukdomsfenomen som kan relateras till den stress som uppkommer vid de inspektioner som djurskyddets ombud genomför. De flesta myndighetspersoner är nog omedvetna om vilka processer man initierar när man besöker gårdar och enskilda människor i det som dessa uppfattar som sin privata sfär. Det är inte heller särskilt troligt att lagstiftaren beaktat att den här typen av aktiviteter kan framkalla mycket mänskligt lidande. Naturligtvis finns det stora individuella skillnader i reaktioner och dessutom är ju situationen radikalt annorlunda om en kontakt med en djurskyddsmyndighet snabbt

RECENSIONSEX

avslutas jämfört med om individen är utsatt för upprepade inspektioner eller indragen i ett skeende med överklagande och förhandlingar som pågår över lång tid.

De reaktioner som ovan beskrivits kan sägas vara normala och förväntade. Styrkan i reaktionerna beror bl.a. på individens förmåga till coping, vilket socialt stöd man får och naturligtvis tidsaspekten. Men alla människor reagerar inte på ett sätt som vi betraktar som normalt. Lantbrukare är visserligen friskare än genomsnittet svenskar men också bland bönderna finns människor med psykiska besvär och många bönder är gamla men fortfarande aktiva. Bland andra djurhållare finns också alla sorters människor, starka och självständiga likaväl som svaga och osjälvständiga.

Människor med personlighetsstörningar, latent psykisk sjukdom eller en begynnande demens kan reagera på kränkning och stress med helt oväntade beteenden. Här några exempel

- Någon spikade igen sin ladugård, lämnade djuren vind för våg och reste sin väg.
- En annan lantbrukare utvecklade en akut psykos med total förvirring och fick tas in på psykiatrisk klinik.
- En tredje utvecklade en djup depression och tog senare livet av sig.
- En gammal lantbrukare gick in i dimman, demenssjukdomen blev plötsligt dramatiskt tydlig.

I de fall djurskyddsinspektionen resulterar i ett förbud att hålla husdjur kan detta få djupt tragiska mänskliga konsekvenser. Kunskap om de positiva effekter kontakter med djur kan ha för många människor och den ovan redovisade informationen om stressreaktioner gör att man kan förstå att kraften i människors reaktioner vid en sådan förändring av livets villkor kan bli ödeläggande. Varje sådan åtgärd kräver därför mycket eftertanke. Inget sådant beslut bör tas med mindre än att konsekvenserna för den enskilda människan

RECENSIONSEX

Tänkbara reaktionsmönster vid stress hos personer med olika karaktäristika.

Observera att få människor har en «renodlad» typisk personlighet. Dessutom har vi varierande förmåga till coping vilket i hög grad modifierar reaktionsmönstret.

	Typ A-personlighet	Typ D-personlighet	Personer med särskild känslighet
<i>Karaktäristika</i>	Snabba reaktioner, aggressiv framtoning, otålighet	Undvikande, uppgivenhet, pessimism	Latent psykisk sjukdom, personlighetsstörningar, nedsatt funktion med hänsyn till stigande ålder
<i>Omedelbar reaktion</i>	Fientlighet, irritation, sömnstörning, aktivitet	Irritation, oro, nedstämdhet, sömnstörning, inaktivitet	Förvirring, förlust av tidsbegrepp, brist på rationalitet, aggressivitet som kan riktas mot egna personen eller annan
<i>Effekter på halv-lång sikt (veckor)</i>	Otålighet, sömnstörningar, olika aktiviteter för att påverka situationen	Tilltagande nedstämdhet, depression, sömnstörningar, trötthet, passivitet	Beroende av grundproblematiken
<i>Långtidseffekter om belastningen avlägsnas</i>	Hög beredskap, ökad känslighet	Ökad benägenhet för nedstämdhet, ingenting är lika roligt längre	I vissa fall betydande funktionsnedsättning
<i>Långtidseffekter om belastningen kvarstår</i>	Trötthet, inaktivitet, depression, risk för fysisk sjukdom		Nedsatt allmän funktionsförmåga. Bestående psykisk sjukdom

RECENSIONSEX

blivit utredda. Även om syftet med djurskyddslagstiftningen är gott får det goda inte bli det godas fiende. I alla situationer där människors hälsa kan riskeras av myndigheters beslut och åtgärder bör kvalificerad medicinsk kompetens konsulteras. Civilsamhället (vänner, släktingar, grannar) har ofta mycket större förmåga att lösa den här sortens problem än myndigheter. Den offentliga makten får inte utövas så att människor skadas.

RECENSIONSEX

Djurskyddsinspektion --- kontrollanten

Makt i kombination med bristande kunskap deformerar

De flesta djurskyddsinspektörer har någon form av utbildning där kunskaper om djur och djurskötsel förmedlats. Somliga har tidigare erfarenheter av djurkontakter genom att de arbetat med djur i lantbruk, vid ridskolor eller i andra sammanhang. Numera finns utbildningar som är utformade särskilt för djurskyddsinspektörer.

Dessas utbildningar har emellertid en oftast helt rudimentär kurs i djurhälsovård/djurskötsel. Många har inga förkunskaper och få har numera en bakgrund i lantbruk med de nyttiga referenser man kan ha med sig om man t.ex. är uppvuxen på en gård.

För 2007 års studenter vid Universitetet i Lund hade kursledningen ordnat med att ett antal skånska lantbrukare skulle ställa upp med sina gårdar för studiebesök, så att de blivande djurskyddsinspektörerna åtminstone skulle ha sett en gård och levande djur innan de kom ut i arbete som inspektörer. Vid besök på gårdarna hade studenterna kameror med sig och fotograferade flitigt. Bilderna hängdes därefter ut på nätet med namn på djurägare och kommentarer som skulle visa avskräckande exempel på bristande djurvälstånd!!! Universitetet lär nog få svårt att hitta gårdar för studiebesök i fortsättningen. Och vad säger beteendet om de blivande djurskyddsinspektörernas förställningsvärld och etik? Studenterna i Skara betedde sig på samma sätt⁹⁶.

Sammantaget innebär detta att flertalet som direkt arbetar med djurskyddet har någon form av utbildning för ända-

RECENSIONSEX

målet. Få torde emellertid ha tillräckliga kunskaper för att kunna värdera hälsotillståndet hos de djur man skall skydda. Kommunerna som tidigare var ansvariga för tillsynen hade ingen veterinärmedicinsk kompetens i sina organisationer. Detta innebar att de, som skulle kontrolleras, oftast hade vida bättre kunskaper om djurhållning och större förmåga att värdera djurens hälsotillstånd än kontrollanterna. Det är väl närmast att be om problem när den mindre kompetente skall kontrollera den som vet mer.

Djurskyddsinspektörerna sorterade under miljö- och hälsoskyddsnämnderna i kommunernas organisation (2007). Inspektörernas chefer hade ofta en god kompetens för att handlägga ärenden som avsåg yttre miljöer som vattenfrågor, avloppsfrågor och liknande. Mycket få av cheferna torde ha haft någon som helst utbildning när det gäller att bedöma och värdera hälsotillståndet hos djur. Inspektörerna kunde därför ofta inte få något sakligt stöd från sina chefer.

Miljö- och hälsoskyddsnämnderna hade ytterst en politisk ledning. Nämnden bestod av ett antal «vanliga» politiker med allmänna kunskaper. Få hade någon erfarenhet av djurhållning. Många hade mycket grumliga föreställningar om djurskötsel och vad som är bra eller dåligt i sammanhanget. När man fattade beslut var man ofta hopplöst utlämnade till vad tjänstemännen föreslog. Att vara politiskt korrekt var då ofta viktigare än att vara sakligt korrekt.

Att man kan behöva omfattande kunskaper för att hantera inspektionstillfällets psykologi och för att undvika att skada människor och ställa till onödigt lidande, har förmodligen inte ens föresvävat många som arbetar inom området. Sannolikt är det mycket få av dem som arbetar med djurskyddsfrågor, varken chefer eller inspektörer, som har någon adekvat utbildning i detta avseende. Av detta följer att riskerna är stora att man utför sitt beting på ett sätt som helt i onödan skapar stress hos den som besöks och som i ett både kort och långt perspektiv kan få ödesdiga konsekvenser.

RECENSIONSEX

Det finns ett område där tjänstemännen torde vara vida överlägsna den som skall kontrolleras nämligen lagstiftningen med alla dess detaljregler. Det är därför förstäeligt att tumstocken för många är ett viktigare redskap än förmågan att avläsa hur ett djur mår, «djurögat». Några centimeters fel i båspallsmått, i boxens storlek eller takhöjden blir därför ofta inspektionens resultat. De långt viktigare frågorna om hur djuren behandlas eller hur de egentligen mår kan man inte bedöma. Resultatet kan bli att man synar ner välfungerande gårdar som inte håller alla måtten till fullo medan andra gårdar, där alla yttre regler är uppfyllda men där det finns fullt med latent sjukdom och där djurskötaren är oskicklig, får fortsätta.

Risken för att såväl inspektören som hans chef blir «deformerade» är påtaglig vid den här typen av uppdrag särskilt när kunnandet är bristfälligt och sämre än hos objekten. Det politiskt korrekta, regelverket och makten blir viktigare än hur djuren mår och ännu viktigare än vad som egentligen händer med den som kontrolleras. Tjänstemännen vårdar lagen/regelverket, inte djuren. Man kan ana en sådan deformation när inspektörer gör upprepade besök på en och samma gård för att «följa upp» sitt ärende. När chefen för miljö- och hälsoskyddskontoret i Växjö i ett ärende undslapp sig följande: «Det skall du veta att med dem som missköter sina djur har vi inget förbarmande» tyder också detta på att uppdraget deformerat omdömet. Detta säger alltså en chef som ändå rimligen måste veta att de människor som i egentlig mening missköter eller vanvårdar sina djur ofta är sjuka, gamla eller har råkat in i akuta sociala svårigheter. Vad dessa människor behöver är ju inte fördömanden utan ... ja just det ... förbarmande och hjälp.

Personer som har att utöva tillsyn, bevilja tillstånd eller på annat sätt utöva makt gentemot andra medborgare försvarar sig ofta med uttryck som «vi följer bara regelverket» eller «lagen måste följas». Vi menar att en lag som ofta kan tolkas på många olika sätt inte befriar tjänstemannen från att tänka själv. Omsorg om andra människor måste komma

RECENSIONSEX

först, omsorg om djur därefter, omsorg om lagen först i sista hand. När tvivelaktiga verksamheter blir avklädda duger det inte att ha som enda försvar: «Vi gjorde bara som chefen sa». Den som vill läsa mer om hur makt deformerar kan ta sig an George Orwells böcker «Animal farm» och «1984».

Det är förenat med risk att kränka andra människor

På riktigt stora gårdar med många anställda har lantbrukaren många kontakter med olika myndigheter, organisationer, leverantörer och kunder. Gården är ett företag, ofta också en självständig juridisk person. De flesta lantbrukare och andra djurhållare har det emellertid inte så. Gården är nästan alltid en enskild firma som inte är separerad från den privata ekonomin. Som redan framhållits är den också fysiskt samordnad med hemmet. Kontor innanför köket, arbetskläderna i farstun.

Självklart uppfattar många bönder sin gård som en privat sfär. Här vill man vara i fred. I vissa fall kan det vara förenat med risk att tränga sig in i en annan människas privata sfär mot dennas vilja. En kränkning kan få mycket olika effekter beroende på den kränktes personlighet och tidigare erfarenheter. Hotfulla situationer uppkommer emellanåt och det förekommer att djurinspektörerna begär polishandräckning då de inte känner sig trygga.

Att inte förstå den laddning som en kränkning kan utlösa kan vara mycket riskabelt. Människor som normalt är välordnade och aldrig skulle göra någon annat något förnär kan reagera med en våldsamt som kan få omgivningen att häpna. Det kan i sällsynta fall vara motiverat med ingripande och poliseskort för att genomföra ett uppdrag. I det allra flesta fall kan problemet lösas med litet fantasi och resurser i det civilsamhälle som kan vara tillgängligt. I andra fall kan det utifrån ett mera mänskligt än lagtekniskt perspektiv vara klokt att låta människor vara i fred.

RECENSIONSEX

Inspektörerna utsätts inte bara för fysiska risker. De konflikter som inte sällan uppkommer kan medföra betydande psykiska påfrestningar. Ett upplevt yttre tryck om att vidta åtgärder kan komma i konflikt med sympati för den kontrollerade. Ibland kan nog också inspektörerna inse att regelverket är ofullkomligt och att konsekvenserna blir orimliga för djurhållaren. En djurskyddsinspektör sa upp sig och slutade när chefen krävde att ett fall med en lantbrukare som hade sociala och mentala problem skulle lämnas över till åklagare. Hans uppfattning var att myndigheter inte skall slå den redan slagne! Arbetsgivaren borde nog begrunda om anställda inspektörer har de kunskaper, den inre styrka och det omdöme som behövs för att klara den påtagliga press som jobbet medför. I vissa fall borde det vara möjligt att hänvisa till arbetarskyddslagstiftningen och frigöra vissa inspektörer från arbetsuppgifter som kan medföra alltför stora hälsorisker.

RECENSIONSEX

Ramlag med tillämpningsföreskrifter

Djurskyddslag

Att lagstifta om något som vi vet så litet om som god djurhållning är en mycket vanskelig uppgift. I Sverige har vi ändå skapat mycket detaljerade regler för djurhållning, regler som trots att de vilar på en minst sagt osäker grund orsakar stora och omvälvande ingrepp i människors och djurs tillvaro.

Det är lätt att tro att djurskyddslagstiftningen är till för djurens skull, men den är faktiskt också ett mycket bra verktyg för både producenter och politiker. Genom att införa så kallade «hårda» bestämmelser för djurhållning invaggas allmänheten i tron att våra husdjur härigenom får det bra och att producenterna tvingas hålla sina djur på ett djurvänligt sätt. Politikerna slår sig för bröstet och vinner röster i nästa val. I själva verket skrivs reglerna i gott samförstånd mellan producenter och lagstiftare så att stora ekonomiska intressen inte störs. Resultatet blir ofta regler som endast påverkar småskalig (ofta djurvänlig) djurhållning, medan de industriella producenterna använder den svenska «hårda» djurskyddslagstiftningen i sin marknadsföring.

Den nu gällande djurskyddslagen utfärdades i juni 1988. Den tillkom efter en medial debatt där Astrid Lindgren var drivande. Trots att Sverige då inte var medlem av dåvarande EG så tar lagen hänsyn till EG-bestämmelser som kompletteras av den svenska lagstiftningen.

Lagen är en s.k. ramlag. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter. Själva lagen innehåller en rad självklarheter som att djur

RECENSIONSEX

skall behandlas väl och inte överansträngas, att de skall ha vatten och foder och att de om de blir sjuka skall få vård. Lagen innehåller också några paragrafer om transporter av djur och om slakt och om djurförsök. Slutligen innehåller lagen också paragrafer om tillsyn och kontroller.

Lagen innehåller 20 paragrafer som beskriver grunderna för djurhållning och slakt och hela 18 paragrafer som handlar om tillsyn, tillstånd, kontroller och sanktioner. Man kan naturligtvis ha synpunkter på den proportionaliteten. Den offentliga makten har uppenbarligen ett stort behov av att formulera hur verksamheter skall kontrolleras. Detta brukar man kalla ett kontrollsamhälle som ju står i viss motsats till ett liberalt samhälle där man litar på människorna och deras förmåga att ta ansvar.

År 2001 beslöt riksdagen att inrätta en särskild djurskyddsmyndighet. Denna tillkom efter önskemål från miljöpartiet och får anses vara en eftergift som den socialdemokratiska regeringen tvangs till för att få miljöpartiets stöd i vissa andra frågor. Till generaldirektör och chef för Djurskyddsmyndigheten utnämndes 2004 före detta språkröret i miljöpartiet, läraren Matz Hammarström. Myndigheten placerades i Skara.

Matz Hammarström hade ingen särskild utbildning eller formell kompetens inom området. Utnämningen får därför betraktas som ett tack för hjälpen till miljöpartiet. Det är inte svårt att se detta som en modern legaliserad form av maktens korruption. Utvecklingen efter 2004 har med önskvärd tydlighet visat att professionell oskicklighet får förödande konsekvenser för verksamheten.

Gränsen för all trovärdighet får väl anses vara passerad när Hammarström krävde att användningen av levande angel-fisk skulle förbjudas om fisken fötts upp medan angelfisk som hämtats upp direkt från sjön skulle vara tillåten att använda. För den odlade fisken gäller enligt Hammarström följande: *«Endast död fisk får sättas på kroken som agn. Att använda levande*

RECENSIONSEX

betesfisk som agn är inte förenligt med djurskyddslagen.» Lider uppfödd fisk mer än vildfångad om den sätts levande på kroken? Att vilda djur inte omfattas av Djurskyddslagen, medan uppfödda djur gör det, är kanske förklaring nog för en myndighet som sätter paragrafer före sunt förnuft, men ganska obegripligt för oss vanliga medborgare.

Djurskyddsmyndigheten avskaffades i juli 2007.

Föreskrifter

Efter hand har det tillkommit ett antal föreskrifter om hur djur av olika slag skall hållas och skötas. Inför nedläggningen vid halvårsskiftet 2007 sprutade Djurskyddsmyndigheten ur sig ett antal nya sådana.

Flertalet föreskrifter innehåller självklara krav som att djuren skall hållas tillfredsställande rena, att de skall ha tillsyn och att de skall ha vatten och foder. Därefter levereras ett batteri med mått för båsallar, spiltor, boxar etc. Dessa mått ger inspektörerna en trygg bas för inspektionerna. Att hantera ett måttband är ju bra mycket enklare än att bedöma hull, hälsotillstånd eller fysiskt och mentalt välbefinnande hos ett djur.

Regelverken innehåller ofta också anvisningar om tider då djuren skall vara inne respektive ute. Hur detta i praktiken skall kunna kontrolleras är emellertid svårt att förstå. Det kan ju inte finnas en inspektör på varje gård varje dag. Dessutom kan man fråga sig varför djur får vara ute nattetid en kall majnatt med minusgrader men måste vara inne en varm decembarnatt då temperaturen inte går under +5 °C.

Många av föreskrifterna ger stort utrymme för godtycke. I reglerna för rastning av hästar står att vid halka skall åtgärder vidtas så att hästarna kan förflytta sig säkert. Vad då för åtgärder? Och vem avgör när hästen kan förflytta sig säkert? En paragraf säger att: *hästar skall hållas tillfredsställande rena.*

RECENSIONSEX

Vem är det som skall tillfredställas? Myndigheten antagligen, för det kan väl knappast vara hästen?

Tredje kapitlets paragraf 18 i Djurskyddsmyndighetens föreskrift om hästhållning är något att bita i. Här står det att: *I värmeisolerade stallar får den relativa luftfuktigheten under vintern inte annat än undantagsvis överstiga 80 % såvida inte stalltemperaturen understiger 10 °C. I sådana fall får den numeriska summan av stalltemperaturen och relativa fuktigheten inte överstiga 90.* Enkelt och lättfattligt, eller hur?

Man kan fråga sig varför olika djurslag tillskrivits olika rättigheter. Varför föreskriver man till exempel att «Föl skall avvänjas på ett sätt som tar hänsyn till deras fysiska och psykiska hälsa?» och i de allmänna råd som följer denna paragraf att avvänjning skall påbörjas tidigast då fölet är 5 månader gammalt. Grisar får enligt föreskrifterna avvänjas redan vid fyra veckors ålder och kalvar i mjölkkobesättningar avvänjs omedelbart efter födelsen. Rent fysiologiskt och beteendemässigt finns det inga skäl att göra skillnad mellan dessa djurslag och det finns heller inget som helst stöd för det i djurskyddslagen. Föreskrifterna utgör en mycket godtycklig «tolkning» av lagen och det är ganska tydligt att ekonomi i djurhållningen väger tyngre än etiska ställningstaganden.

Tillsyn

Djurskyddsmyndighetens föreskrifter om djurskyddskontroll är en intressant läsning. Redan i inledningen framträder myndigheten som en byråkratisk organisation höjd över de simpla personer som skall kontrolleras. Dessa senare kallas objekt eller kontrollobjekt. Det föreskrivs att kontrollmyndigheten skall verka för ett gott samarbete med polisen, åklagaren, veterinärer men ingenting om gott förhållande till objekten eller organisationer som kan företräda objekten.

Vidare föreskrivs att kontrollmyndigheten skall ha en plan för verksamheten och att planen skall godkännas av läns-

RECENSIONSEX

Djurskyddsmyndighetens logga. Någon undrar kanske om djurskyddsmyndigheten var en spionorganisation.

styrelsen och att länsstyrelsen skall kontrollera kontrollanten regelbundet. Djurskyddsmyndighetens logotyp utgjordes av ett par kattögon i mörk miljö. Ungefär så brukar spioner symboliseras. Förmodligen säger logotypen mer om hur Djurskyddsmyndighetens ledande företrädare tänkte än aldrig så många ord.

När man läser sida upp och sida ner om nämnder och styrelser, kontrollernas utförande och kontrollintervall, kontrollrapporter och omhändertagande, poliser, straff och tjänstefel förs tankarna osökt till de tidigare öststaterna.

Kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder har fram till 2007 ansvarat för tillsynen. Nu är det länsstyrelsen som skall sköta detta. Ny personal har rekryterats och i de flesta fall har länsstyrelsen anställt de personer som tidigare arbetat i kommunerna som djurskyddsinspektörer. Inspektörerna delegeras rätten att fatta vissa beslut enligt djurskyddslagen och djurskyddförordningen.

RECENSIONSEX

Den som skall genomföra kontrollerna skall ha utbildning i följande ämnesområden:

1. Djurskyddslagstiftningen
2. Olika kontrollmetoder
3. Olika djurslag och formerna av djurhållning
4. Risker för djurens välfärd inom olika former av djurhållning
5. Bedömning av bristande efterlevnad av djurskyddslagstiftningen
6. Rättsliga åtgärder och rättsverkningar till följd av offentlig kontroll, d.v.s. relevanta delar av förvaltningsrätten, straffrätten och processrätten.

Också i detta avseende kan en intressant proportionalitet iakttas. Fyra punkter gäller lagar och paragrafer (byråkrati) och två punkter kan med litet välvilja sägas handla om djurskötsel.

Under punkten kontrollens utförande stadgas att kontrollen ska genomföras så att djuren inte störs i onödan. Djuren får sålunda inte störas i onödan, men objektet då? Det tycks över huvud taget inte ha föresvävat de människor som ställt samman föreskrifterna att objekten som skall kontrolleras är människor. För att göra det här jobbet behöver man sålunda inte ha någon som helst kunskap i kommunikation, i människokännedom eller psykologi, i etik eller om den kultur som råder i lantbruks-Sverige.

Kontrollmyndigheten bedömer själv när det behövs upprepade kontroller. Tidigare fick objektet räkna med att betala för inspektionen. Detta har nu ändras.

I vissa fall kan kontrollmyndigheten besluta om att omgående avliva djur eller att omhänderta djur. Så har skett i flera uppmärksammande fall, ofta på mycket tvivelaktiga grunder och utan att objektet kontaktats för att utreda om-

RECENSIONSEX

ständigheterna. En riksdagsman i Mariestad fick sin häst avlivad utan att ha blivit informerad och en hästhållare i Odensbacken fick sin häst avlivad när han inte var hemma (se fallbeskrivning).

Sanktioner

Kontrollmyndigheten utfärdar ofta olika typer av förelägganden. Dessa kan vara åtföljda av hot om vite. Den som inte rättar sig kan dömas till böter eller fängelse. Kontrollmyndigheten kan också meddela förbud att ha djur, i vissa fall djur över huvud taget. Ett sådant beslut gäller i allmänhet livet ut. Förbudet eller «straffet», som utdöms av en myndighet, inte en domstol, kan vara långt strängare än straff för ganska grov kriminalitet.

Tillsynens praktik

Okunnighet och oskicklighet liksom godtyckliga omdömen är vanligt förekommande. Det sammanhänger naturligtvis med att uppdraget är svårt och inspektörernas utbildning som ovan visats ofta är otillräcklig. Föreställningar om djur som någon sorts små människor lyser ibland igenom i inspektionsrapporterna. Oftast är objekten (läs djurhållaren) fredliga och godhjärtade och då passerar oskickligheten utan särskilt mycket väsen. Ibland får råden och inspektörens nit katastrofala effekter, som i ett fall i Falköping där både djur och människor blev sjuka sedan djuren efter inspektörens krav trängts in på för liten yta för att tvingas in i en ligghall.

Anna Kanstrup, djurskyddsinspektör i Växjö, meddelade vid en inspektion att fårens kondition var OK men att ägaren måste veta exakt hur många får som finns i gruppen för att dagligen kunna räkna dem. När ägaren påpekar att man inte kan räkna får --- man får olika antal varje gång man försöker,

RECENSIONSEX

lämnas beskedet att då får man ta en digitalbild och sedan i lugn och ro räkna hemma vid datorn. Bedömning av fårens kondition görs utanför stängslet på ca 30 meters avstånd.

Kanstrup vet uppenbarligen inte mycket om får och har förmodligen aldrig reflekterat över talesättet att man skall räkna får när man inte kan somna. Att bedöma fårs kondition på 30 meters avstånd är omöjligt och tyder på en besvärande brist på professionalism.

På Växjö kommuns hemsida har man kunnat läsa följande.

Tillstånd för häst

Tillstånd från miljö- och hälsoskyddsnamnden krävs om man:

- håller 10 eller fler hästar äldre än 24 månader
- föder upp 4 eller fler hästar per år
- upplåter (hyr ut) 4 eller fler hästar per år
- säljer 4 eller fler hästar per år från egen upp-födning
- säljer 4 eller fler hästar per år från annan upp-födning
- förvarar eller utfordrar (t.ex. inackordering) fler än 4 hästar.

Frånsett att man inte kan stava till vanliga svenska ord är det ju omöjligt att begripa hur många hästar man egentligen får ha. Miljö- och hälsoskyddsnamndens ordförande, lantbrukaren och centerpartisten Åke Svensson, har offentligt förklarat att verksamheten har hög kompetens och politikerernas förtroende. Sic!

Tuna Ridcenter i Bälinge utanför Uppsala beviljades i ett beslut vid Djurskyddsmyndigheten dispens från kravet på ligghall under förutsättning att halm läggs ut kontinuerligt

RECENSIONSEX

på lämpliga ställen (enhetschef Karin Åhl och veterinären Diana Viske). Tanken bakom kraven på halm är uppenbarligen föreskrifternas formuleringar om skydd mot väder och vind samt en torr och ren liggplats. Kravet att lägga ut halm tyder dessvärre på en häpnadsväckande okunskap om hur hästar naturligen betar sig. Hästar i det fria lägger sig inte ner för att skydda sig mot väder och vind. När de lägger sig sker det nästan alltid på öppna ytor och när det är grupper av hästar som vid ett ridcenter står alltid någon eller några hästar upp. Läger man ut halm på dessa ytor kommer snart hela Bälinge socken vara halmad när vinden gjort sitt jobb. Läger man ut halmen i skogen gör den inte heller någon nytta. Friska hästar lägger sig inte gärna ner i skogen. Gammal blöt och möglig halm är inget bra för hästar. Det är stor risk att de äter halmen i stället för att använda den som bädd.

Krav på ligghall för hästar infördes först i januari 2004. Det har inte hindrat miljö- och hälsoskyddsnämnden i Vetlanda att sedan början på 1990-talet jaga en lantbrukare med krav på ligghall för hästar. Bråket om de välmående hästarna i Vetlanda har varit en följetong i snart 20 år. Hästar och kor finns fortfarande på gården men miljön är sämre än när inspektionerna började. Ägaren har försatts i personlig konkurs men hustrun driver gården vidare. Bondens liv har blivit förstört till absolut ingen nytta. Vetlanda är en märklig plats --- där jagar man hästhållare med bevisligen välmående hästar nästan till döds men struntar i ansvaret för utsatta barn. Inget ansvar utkrävs av djurskyddsinspektör och knappast heller av socialförvaltning.

Inspektionsrapporter är offentliga handlingar. Felaktigheter kan få oöverstigligen konsekvenser för de djurägare som berörs. Djurskyddsinspektören Malin Thors i Ronneby sätter rubriken «Svarthövdaryd 1:28 - bristande djurhållning» på sin rapport. Vid en uppföljande inspektion som djurägaren också fick betala konstaterar samma Thors att det visst inte var några brister utan t.o.m. mycket god djuromsorg och kvalitet. Då har redan Blekinge Läns Tidning haft en markerad

RECENSIONSEX

artikel med den feta rubriken «Larm om vanvård av häst». Malin Thors har inte genomfört sin första inspektion på ett tillräckligt omsorgsfullt sätt och genom att formulera sig felaktigt har hon hängt ut djurägaren till allmän vanära. Varför kan inte Thors dömas betala skadestånd när oskickligheten får sådana konsekvenser? Se fallbeskrivning! Dessutom bör journalisterna inte ta miljöinspektörernas utsaga för sann. Mer av undersökande journalistik efterlyses.

Det är inte ovanligt att inspektionsrapporter uppger att ventilationen är otillräcklig, att ammoniakhalterna är för höga eller att fodertillgången eller foderkvaliteten inte är tillfredsställande. Nästan alltid sker detta utan att mätningar redovisas. Det är omöjligt att ha någon säker uppfattning om dessa parametrar utan att man har gjort mätningar. Nästan alla rapporter med svepande omdömen i dessa ärenden måste betraktas som oprofessionella. Detsamma gäller bedömning av djurens hull. T.o.m. veterinärer kan komma till vitt skilda slutsatser om vilket hull ett enskilt djur befinner sig i (se fallbeskrivning). Ibland konstateras att djuren är uttorkade. Inte heller detta kan enkelt bedömas. För en säker utsaga krävs provtagningar.

Kan man med offentlig «tillsyn» förbättra djurskyddet?

I Sverige har vi en lång tradition av myndighetskontroll. Allt sedan Gustav Vasas tid har det varit prästerna som skött om en väsentlig del av denna kontroll. Vi har också haft och har kanske fortfarande en stark tilltro till överhetens klokhet och omsorg. Efter hand som tiden framskridit har det visat sig att den offentliga makten inte alltid varit så klok. Ända fram till 1960-talet ägnade man sig t.ex. åt att sterilisera människor som ansågs mindre kapabla. Det sakliga stödet för dessa ingripanden visade sig med tiden vara helt obefintligt. Dessutom var det minst sagt djupt kränkande för de berörda och vi uppfattar det i dag som ovärdigt ett fritt samhälle. För 25 år sedan jagade andra myndigheter skogsägare som

RECENSIONSEX

inte sprutade ihjäl lövskogen eller röjde bort den. I dag får samma brukare pris för framsynt skogsvård.

Längre söder ut i Europa har man inte samma tilltro till överheten. Det kan möjligen delvis sammanhånga med att kyrkan där inte sorterar eller sorterat under staten. I Italien uppfattar man ofta det som vi känner igen som lagar som rekommendationer som man inte behöver bry sig så mycket om. Uppslutningen kring gula märken i koöronen är inte så stor där nere. Här i Sverige skjuter den ansvariga myndigheten kor och kvigor som inte har rätt nummer i örat.

Så vitt känt är finns inga studier som på något säkert sätt visar att det lönar sig att genomföra djurskyddskontroller eller skogsvårdskontroller eller.... Ingen vet om djuren eller skogen mår bättre efter kontroller. När det gäller skogen finns det rent av i dag visst stöd för att skogen mår bäst där man struntat i myndigheternas föreskrifter.

Myndigheten kan alltså ha fel med somliga av sina krav. Vi menar att så faktiskt är fallet med flera av de föreskrifter Djurskyddsmyndigheten utfärdat.

Nästa fråga är om man får en bättre djuromsorg med kontroller även om de krav som uppställs är hållbara och korrekta (också i eftervärldens ögon). Så vitt vi kan förstå finns det inga vetenskapliga belägg för detta heller. Den beryktade köttfärsen var ompackad och ommärkt trots att vi har en «fungerande» livsmedelskontroll. Sannolikt är utbildning och upplysning mycket effektivare än aldrig så täta represiva åtgärder. När det gäller djur är «djurögat», d.v.s. förmågan att se och förstå djuret oändligt mycket viktigare än alla mått och tidsregler. Denna egenskap kan man träna upp och bönder som länge levt med djur har ofta en stark känsla för sina djurs välbefinnande. Förmågan varierar emellertid också mellan mycket erfarna djurhållare.

Erfarenheter och kunskaper är mycket viktiga. Nya djurhållare behöver hjälp och stöd och det sker bäst på frivil-

RECENSIONSEX

lig basis. De flesta typer av djurhållning backas upp av intresseorganisationer. Där finns ofta värdefull information att hämta. Grannar eller andra djurhållare med erfarenhet är viktiga för den som startar. Formell kunskap behövs men också den informella kunskapen som inte lärs ut vid olika skolor. Det är inte en lätt sak att hålla husdjur. Ingen glad gröna-vågare skall tro att det är bara att flytta ut på landet, köpa ett par kor eller hästar och en bit mark och släppa ut dem. Det kan bli katastrof. Man måste veta vad man gör och det krävs såväl kunskaper som erfarenhet och god blick för djur om man skall lyckas med sin djurhållning.

I det här sammanhanget kan det också vara intressant att fråga sig varför djurhållare skall kontrolleras när man inte kontrollerar män som bor ihop med kvinnor eller föräldrar med hemmavarande barn. Uppenbarligen föreligger mycket större problem och många fler fall av missförhållanden där män slår sina kvinnor eller föräldrar inte tar ansvar för sina barn. Varför skall man förprövas när det gäller att bygga ett stall för några får, samtidigt som det bara är att sätta igång och göra barn? Det behövs inte tillstånd för det senare trots att det enligt vår uppfattning är en mycket allvarligare sak än att bygga ett stall.

Vissa etiska frågor

Anonyma anmälningar

I Djurskyddsmyndighetens författningssamling 2007:24 kap. 4§ står följande att läsa:

Anledning att anta att djurskyddslagstiftningen eller beslut fattade med stöd av lagstiftningen inte efterlevs bör anses finnas bl.a. vid anmälningar från allmänheten, även om anmälningarna görs anonymt.

Alla anmälningar, anonyma eller inte, skall alltså utredas. Inom nästan alla andra sektorer av privat eller offentligt ansvar finns inga krav på att utreda alla anonyma eller för den delen icke anonyma anmälningar. Inom socialtjänsten kräver man i allmänhet att det av anmälan skall framgå att den är välgrundad och stödd av objektiva observationer. Inom många andra sektorer tar man över huvud taget inte emot anonyma anmälningar. Det är inte heller alldeles enkelt att avgöra vad som är en anonym anmälan. Om någon ringer och säger sitt namn och därefter att man vill vara anonym föreligger inte automatiskt en sådan rätt. Myndigheten har skyldighet att anteckna namn på den som anmäler⁹⁷. En i egentlig mening anonym anmälan saknar identifierbar avsändare. Sådana anmälningar har lågt värde då det inte går att få fram kompletterande information.

Regeln att alla anmälningar skall utredas får ibland absurda effekter. Örjan Johansson i Bohuslän blev anmäld 38 gånger år 2001⁹⁸. Vid inspektionerna fann man aldrig några fel. En känd hästuppfödare i Skåne med hästar gående nära en stor väg blir ofta anmäld för vanvård av djur. Praktiskt taget

RECENSIONSEX

alla anmälare saknar egentliga kunskaper om hästuppfödning och alla anmälningarna i detta fall saknar grund. Vid kommunens miljökontor vet man att gården har en djurhållning med hög kvalitet. Enligt uppgift åker kommunens djurskyddsinspektör efter varje anmälan ut till gården och vänder vid grinden utan att kontakta ägaren för att fullgöra vad myndigheten kräver och skriver därefter en rapport. Som vi ser det är detta inte ett försvarligt sätt att använda offentliga medel.

I en av lantbrukets mera kända tidningar (ATL) framfördes från ledarhåll för några år sedan att det inte räcker att ta hänsyn till pris och beskaffenhet när man köper en gård. Man måste också skaffa sig en uppfattning om vilka grannar man får. Ständiga anmälningar och därav föranledda kontroller har för somliga lantbrukare blivit en plåga och en betydande kostnad (i vissa kommuner har den kontrollerade fått betala för varje besök). Att anmäla grannen anonymt är ett inte helt ovanligt sätt att hämnas på en upplevd oförrätt⁹⁹. En lantbrukare i Västergötland blev anonymt anmäld ett stort antal gånger och föremål för lika många inspektioner. Är det rimligt att kommunen skall hjälpa till med sådant?

Anmälningar om vanvård av djur är så vanligt förekommande att de flesta lantbrukare måste räkna med att bli utsatta för inspektioner flera gånger under sin tid som yrkesverksamma. I en kyrksocken med 16 djurhållare (mjölkkor, köttjur, hästar, svin och får) visade en enkel rundringning att minst 11 någon gång hade blivit anmälda till miljö- och hälsoskyddsförvaltningen. Man måste fråga sig vad för sorts samhälle detta speglar.

Förutom att det är påfrestande att bli föremål för inspektion därför att någon person gjort en anmälan om misstänkt vanvård, skapar de anonyma anmälningarna misstänksamhet och misstro grannar och närboende emellan. En lantbrukare berättade att han i 10 år misstänkt en granne för att ha anmält honom för problem med djuren. När han fick veta att det faktiskt var en helt annan person som gjort anmälan blev han

RECENSIONSEX

mycket bedrövad. Här hade han i tio år gått och tittat snett på sin granne och haft svårt att tala med denna person. Nu hade han skuld känslor för detta.

Frågan om anonyma anmälningar, tillsyn och kontroller har diskuterats i olika sammanhang, bl.a. inom socialtjänsten¹⁰⁰ och nu också inom sjukvården. Tron att säkerheten i verksamheten skulle öka genom anmälningar anonyma eller icke anonyma har knappast något stöd vare sig av forskning eller erfarenhet men är likväl ständigt återkommande i den offentliga debatten. Inom industrin och inom flyget där man har ett avancerat säkerhetstänkande arbetar man med helt andra metoder. Repressiva åtgärder anses vara skadliga då det sänker människors vilja att rapportera avvikelser. Det motsatta måste få gälla, d.v.s. fel som upptäcks skall hanteras i positiv anda --- på så sätt kan organisationen förbättras.

Med jämna mellanrum inträffar att särskilt äldre lantbrukare förlorar kontrollen över sin djurhållning. Svagheten kan komma på långsamt men påfallande ofta snabbt. En välfungerande bonde råkar ut för sjukdom, får psykiska svårigheter eller ramlar in i en social katastrof och tappar greppet om sin djurhållning. Ofta är han/hon ensam. I sådana fall måste omgivningen naturligtvis reagera, i första hand genom att hjälpa personen i fråga att lösa problemen, i andra hand genom att kontakta myndigheter för att den vägen hitta lösningar. Då måste man kunna stå för det man gör. Det vore bra om civilsamhället kunde fungera bättre i alla sådana situationer.

Den person som råkat i svårigheter är inte betjänt av stora rubriker i tidningarna. Att slå på den redan slagne hjälper intet. Stöd i form av en god man eller liknande kunde vara en framkomlig väg i vissa fall. Inom LRF har man uppmärksammat detta och öppnat verksamhet av typen jourhavande bonde. Möjligen kunde man göra mer av uppsökande insatser i situationer av den här arten. Man skall bry sig om sina minsta bröder!

RECENSIONSEX

Att avliva djur i stället för att bota

Läkarstuderande brukar ibland litet arrogant ställa frågan om vad det är för skillnad mellan en läkare och en veterinär. Jo veterinären kan avliva patienten när han misslyckas med behandlingen. Kanske ligger det något i denna för veterinärer litet nedsättande utsaga. Samtidigt är det naturligtvis så att det är en hederssak för de allra flesta veterinärer liksom för de flesta läkare att göra sitt allra bästa för att hjälpa patienten.

Den som äger djur har naturligtvis ett ansvar för att djuret besparas onödigt lidande. Ibland kan det vara svårt att avgöra vad som är bäst för ett husdjur. Med stigande «djurvälfärd» utvecklar alltfler hundar diabetes. Vad är rätt? Att avliva hunden eller insulinbehandla den?

De allra flesta djurägare anser säkert att man skall göra seriösa behandlingsförsök om det finns hopp om framgång. Särskilt gäller det djur som man har en personlig relation till. Djur i den industriella massproduktionen har sannolikt inte samma chans. Djuret saknar en vårdare som med igenkännande och värme är beredd att göra den ekonomiska uppoffring som kanhända är nödvändig. Det är billigare och bekvämare att avliva. Kanske skall man inte ställa ekonomi mot etik så här något förenklat, men det kan finnas skäl att fundera.

Det är inte ovanligt att djurskyddsinspektörer i samråd med myndighetsveterinärer fattar beslut om att omgående avliva djur, ibland t.o.m. utan att ägaren kontaktas (se fallbeskrivningar). Ibland fattas sådana beslut på ett rudimentärt underlag. Man undrar varför dessa djur inte skall ha en sportslig chans att rehabiliteras. Vilka etiska överväganden ligger bakom detta synsätt?

Och förresten, är det självklart att ett djur inte skall få dö en naturlig död? Är det vår egen dödsångest som lurat oss att med hänvisning till någon typ av «onödigt lidande» avliva sjuka djur? I logikens namn borde ju i så fall denna attityd också gälla sjuka och/eller döende människor, ... eller?

RECENSIONSEX

Riktigt egendomligt och svårbegripligt blir det naturligtvis när man avlivar friska djur bara för att uppfylla lagens bokstav. Så var det med korna i Bohuslän som saknade öronmärken (se fallbeskrivning). Så resonerade Djurskyddsmyndighetens jurister när man föreslog att de sällsynta alligatorerna på Skansen skulle avlivas. Buren var för liten och man kunde inte skicka tillbaka djuren till Cuba på grund av handelsblockad. Sven-Olof Lööv skrev i tidningen ATL att cyniskt sett vore det bättre om Djurskyddsmyndigheten så att säga kom till skott mot de båda fridlysta alligatorerna. I hela världens medier skulle Sverige framstå som det bisarra avvikarland det blivit, något som redan ett antal dömda djurägare fått känna av.

Industrijordbruket

Alla svenska medborgare vill nog att våra husdjur skall ha det bra. Det är därför politikerna har infört olika regler för hur djuren får hållas. I praktiken är dessa regler så utformade att de inte utgör några väsentliga hinder för det industriella jordbruket. Däremot är reglerna ofta problematiska för småbönderna och fritidsbönderna.

Väldigt många människor skulle bli bekymrade och uppörda om de fick se hur industrijordbrukets djur lever sitt korta och högproducerande liv. Det står i lagen att djuren skall hållas så att de kan utveckla sina naturliga beteenden. De enda husdjur som i någon egentlig mening kan göra detta är köttdjur och får som hålls utomhus på stora och varierande marker, ungefär så som man driver verksamheten på Revinge i Skåne. Detsamma kan sägas om hästar som får vara ute på lämpliga, tillräckligt stora marker, som hästarna på Lojstahed på Gotland.

Som framgått ovan föreligger stora svårigheter när det gäller mjölkkor, grisar och höns. Politikernas problem är att man försöker att både ha kakan och att äta upp den. Man inser att förhållandena inte är tillfredsställande ur ett djur-

RECENSIONSEX

rättsperspektiv samtidigt som man inte vill införa regler som skulle hindra den storskaliga, industriellt effektiva och konkurrenskraftiga produktionen.

Här finns ett stort etiskt dilemma. Mest tydligt blir det när man beslutar att hönsen inte få vara i små burar. En del av äggproduktionen flyttar då utomlands och ägg importeras till Sverige. De politiker som fattat beslutet åter därefter precis som vi andra ägg värpta av hönor som lever i trånga burar i bl.a. Finland.

De höns som blir kvar i Sverige placeras i stora hallar som s.k. frigående höns. Detta blir en mycket riskfull arbetsmiljö för djurskötarna. Förlorare blir de svenska bönderna som får betala med sin hälsa för att hönsen skall få det något bättre. Om det nu är bättre med tusentals frigående hönor i ett extremt dammigt stall, där djurskötarens huvudsakliga dagliga uppgift är att plocka bort trasiga ägg, ägg utan skal och döda djur.

Man har också utvecklat större burar för höns. Hur dessa fungerar långsiktigt är väl ännu oklart.

Vi tre författare inser till fullo att vi måste ha ett rationellt och effektivt jordbruk. Vi vet att många bönder gör sitt yttersta för att balansera alla motstridiga krav. De behöver allt stöd i det arbetet. Nu är de ofta utlämnade till myndigheter som på fältet inte har kompetens att hantera sin uppgift.

Politikerna måste också kunna stå upp för sitt ansvar. Det vore ärligt att deklarerat att vi begär ofantligt mycket av våra producerande husdjur. De är hårt drivna och lever korta och hårda liv. Men om vi inte vill betala avsevärt mycket mer för maten, är det så det måste vara!

Ett annat etiskt problem är att somliga producenter och lantbruksorganisationer försöker att mörka de faktiska förhållandena. I reklam och på annat sätt marknadsför man en falsk bild av verkligheten. På många av Skånemejeriers produkter

RECENSIONSEX

fanns tills helt nyligen följande text: «*Kon som gett oss den här mjölken lever fritt och naturligt på våra Skånska ängar*». Detta är ett rakt igenom lögnaktigt påstående. Frånsett att det knappast finns några ängar kvar i Skåne är det nästan inga kor som lever fritt eller naturligt. Många får över huvud taget inte komma ut. Bregott-reklamen är nästan lika falsk.

Politiker och byråkrater

Inte så få av de politiker som befolkade de lokala miljö- och hälsoskydds nämnderna insåg nog att lagstiftningen har stora brister och att tillämpningen är problematisk. Många tjänstemän förstår också att en fundamentalistisk tillämpning av Djurskyddsmyndighetens (Jordbruksverkets) regelverk får orimliga konsekvenser. Trots detta hävdar många av dessa personer att «lagen måste följas». Man fattar alltså beslut som strider mot den egna övertygelsen.

Avsikten med att lägga avgörande makt i händerna på en politiskt tillsatt nämnd bör rimligen ha varit att få till en folkligt förankrad prövning av tjänstemännens verksamhet. Ofta har det i stället blivit så att nämndens politiker har blivit tjänstemännens megafoner. Ingen har vägt samman de olika omständigheter som rimligen bör beaktas när det gäller beslut som kan påverka inte bara en enskild djurhållare utan också omkringboende och i vissa fall hela byar. Djurskyddsinspektörerna har sålunda fått hållas i sina stupror utan kontakt med dem som har ansvar för den yttre miljön i samhället och helt utan kontakt med de personer som har ett ansvar för folkhälsofrågor.

Personer, som säger sig ha en uppfattning i djurskyddsfrågor och som fattar ett beslut som strider mot den uppfattningen enbart för att «lagen skall följas», har som vi ser det ett etiskt och moraliskt problem. Civilkurage i en situation av den här typen är att följa sin övertygelse. Det är ju fullt möjligt att rösta nej och att reservera sig. Man behöver inte ta på sig

RECENSIONSEX

ett uppdrag som innebär att man inte kan stå upp för sin övertygelse.

Organisationer

Småbönder som råkat illa ut och fått djurskyddsinspektörerna över sig med krav på åtgärder med hot om vite får sällan stöd av sina organisationer. Grannar och andra bönder förstår och stöttar ofta men de som sitter på resurser är påfallande ofta passiva. Varför är LRF som organisation inte aktiv för att stötta och hjälpa enskilda djurägare också offentligt? Varför ställer inte hästfolkets organisationer upp för sina enskilda medlemmar när de kommit i svårigheter?

En tänkbar förklaring är att media lyckats måla ut de djurhållare som misslyckats med sin djurhållning som stora fula skurkar i samma division som pedofiler och andra som skall offentligt fördömas. De som sitter vid de fina skrivborden aktar sig för att komma i närheten av skiten. Man kan ju bli smutsig. Möjligen har frågan dessutom något med politisk korrekthet att göra. Och så lämnar man den enskilde medlemmen åt sitt öde. Här har organisationerna ett moraliskt problem.

RECENSIONSEX

Djurskyddet och det öppna landskapet

Industrialiseringen av jordbruket med allt större enheter och koncentration av djuruppfödningen har medfört att landskapet helt har ändrat karaktär under tiden av ett par generationer. Många människor sörjer det försvinnande öppna landskapet och politiker såväl i Sverige som i andra länder har insett att kulturlandskapet behöver stöd för att överleva. Särskilt gäller detta marginella marker «mellan skog och åker». Det som förr kallades äng och hage. I dessa marker växer med stöd av den betande mulen ett stort antal växter som inte kan hävda sig i skogen. Många insekter, fåglar och däggdjur som vi värdesätter och som är nödvändiga för eko-balansen hör också till denna biotop.

I dag betalas bönder med EU-bidrag för att motiveras att fortsätta ansträngningarna att vårda landskapet. Trots det

Det öppna beteslandskapet är vackert och rymmer många arter, som inte överlever om bondens kossor flyttar.

RECENSIONSEX

förloras efterhand allt större arealer. Vi har aldrig haft så mycket skogsmark som nu. När äldre bönder avvecklar kommer inga nya, EU-bidrag till trots. På många ställen har gröna vågens fritidsjordbrukare verksamt bidragit till att bevara värdefulla miljöer. Landsbygdens fortgående avveckling, brist på arbetstillfällen och dyrare transporter är emellertid motkrafter som ständigt äter på detta värdefulla kulturella kapital, som generationer av bönder skapat.

Djurskyddslagstiftningen påskyndar nedläggning

Det torde inte råda någon som helst tvekan om att det sätt på vilket den nuvarande djurskyddslagstiftningen tillämpas verksamt bidrar till nedstängningen av bonde-Sverige. Många äldre bönder berättar om att det var bättre att sluta med djuren än att göra de investeringar som nya måttångivelser kräver för att djuren skall tillåtas vistas i de ladugårdar som tidigare ansågs vara acceptabla. I många fall har ryktet om vad myndigheterna kräver säkert varit lika avgörande som de faktiska förhållandena. Bland äldre bönder finns ingen förståelse för vare sig för lagens tillämpning eller regelverken som sådana. Kostnader för investeringar och

När bonden slutar tar skogen över. Det är inte bra om djurskyddslagen tillämpas så att värdefulla betesmarker beskogas.

RECENSIONSEX

tillstånd och inspektioner håller dessutom deltidbönder borta. Risken att bli «nedsynt» och kanske t.o.m. uthängd gör att andra drar sig för att fortsätta eller att starta en ny verksamhet.

Ingen vet hur kraftfullt djurskyddslagstiftningen verkat som igenstängare av öppna landskap. När granskogen lägger sitt mörker över det gamla odlingslandskapet är varje onödig förlust något att sörja. Ibland kan det vara en katastrof för byn eller trakten. Vi kan inte se någon ursäkt för att låta djurskyddslagstiftningen få så skadliga effekter. Den ena myndigheten drar åt ett håll. Den andra åt motsatt håll. Det finns nästan bara förlorare i det här spelet. Kända debattörer som Stefan Edman har förstått den här problematiken och sannolikt anade Astrid Lindgren att lagen kunde driva småbönderna bort från ladugården.

Inbitna djurskyddsaktivister menar förmodligen att den här olägenheten får man ta. Djurens rättigheter anses vara viktigare än landskapet. Jo, om det nu kunde så vara. Som framgår av denna bok talar emellertid mycket för att djuren på de små gårdarna faktiskt har det bättre och får mera omsorger än djur på moderna produktionsenheter. Men litet eftertanke ger ju vid handen att det inte bara är djuren i ladugården som försvinner när småbrukaren stänger ner. Alla de djur som är beroende av ängens och hagens luftiga, öppna miljöer kommer också att försvinna. Följaktligen --- bara förlorare i det här spelet. Sommarens svalor överlever inte när de insekter, som göds av koskiten i det öppna beteslandskapet, försvinner.

Det finns ett växande intresse för ekologiska produkter och för närproducerad mat. Efterfrågan är i dag större än produktionen. Många av de människor, som är intresserade av dessa produkter, har ofta också goda insikter i sammanhangen och förstår att djuren är otroligt viktiga för landskapet. Dessutom finns det i dag viss information, som tyder på att djur som föds upp på ett mera naturligt sätt med bättre möjligheter

RECENSIONSEX

att röra sig och med lägre spannmålsinsatser ger ett bättre kött²¹.

Småskalig djurhållning är sannolikt dessutom mera klimatsmart än storskalig. Den utnyttjar ofta marginella marker, som annars inte skulle ha använts för livsmedelsproduktion och skapar alltså samtidigt mervärden för många andra arter.

RECENSIONSEX

Fallbeskrivningar

När man sköt friska kor på en svensk sommaräng

Den 7 oktober 1999 anlände länsveterinär och djurskyddsinspektör från Jordbruksverket samt poliser till en gård i Ljungskile. Enligt Jordbruksverket hade man i fem månader försökt övertala djurägaren att märka djuren med de gula öronmärkena av plast, som EU krävt. Djurägaren hade vägrat lyda uppmaningen. Han var motståndare till EU och ville inte ha något med Bryssel att göra.

På Jordbruksverket tog man därför beslutet om att avliva de helt friska men omärkta djuren. Beslutet verkställdes två dagar senare på plats. En tjur sköts i ladugården medan en ko, en kviga och tre kalvar avlivades ute på ängen där de betade. Djurägaren och hans mor var inte hemma när det skedde. Djuren skickades till destruktion och bonden fick ingen ersättning för sina djur.

Att en myndighet på detta sätt dödade en lantbrukares djur var en händelse utan motstycke i modern tid i vårt land och vållade starka protester bland framför allt EU-motståndarna bland småbrukare. Men händelsen sände samtidigt en chockvåg genom hela bondekåren och skrämde även stora delar av det civila samhället.

Skjutordern kom från dåvarande generaldirektören för Jordbruksverket, Ingbritt Irhammar, som tidigare varit riksdagsman för centerpartiet och ordförande i centerns kvinnoförbund. Skyttarna kom från LRF - ägda Svensk Lantbrukstjänst. Jordbruksministern hette vid detta tillfälle Margareta Winberg.

RECENSIONSEX

Jordbruksverket kritiserades senare för kojakten av JO, därför att man hade låtit döda djuren utan att djurägaren först hade fått ta del av avlivningsbeslutet.

«Med hänsyn till att beslutet innebar ett mycket allvarligt ingrepp i djurägarens egendom samt att verkställigheten var irreparabel borde Jordbruksverket avvaktat med att verkställa det till dess djurägaren bevisligen fått del av beslutet,» skrev JO i sin kritik.

Med andra ord riktades ingen kritik från JO:s sida mot själva beslutet om att avliva djuren, däremot mot att dödandet hade gjorts innan djurägaren fått besked om att hans djur skulle avlivas.

Författarnas kommentarer

Det är märkligt att en stor myndighet med mycket resurser inte kan hitta en annan lösning när man har att göra med en envis bonde. Historien illustrerar att makten i första hand vårdar lagen. Den är viktigare än både djur och människor. Enligt vår mening borde det vara precis tvärt om. Först hänsyn till människor och djur och sist hänsyn till lagen och byråkratin. Det känns ju mycket märkligt att vi i Sverige inte kan tolerera en envis bonde och några kossor utan gula märken i öronen.

När man skjuter hästar så...

Fallet Östergren

När Lennart Östergren kom hem till sin gård utanför Örebro en novemberkväll 2006, efter att ha arbetat borta som hovslagare, fann han en handskriven lapp i brevlådan.

Miljökontoret har i dag gjort inspektion tillsammans med veterinär Torleif Lind och med handräckning av polis. Veterinären ansåg att din fuxhingst var i sådan kondition att den var tvungen att avlivas. Ett föreliggande kommer att utfärdas gällande övrig hästhållning. Jag försökte nå dig per telefon men du var ej anträffbar.

RECENSIONSEX

PS. Hingsten ligger under presenningen utanför stallet. Hämtas av Lantbrukstjänst på tisdag.

Den handskrivna lappen var undertecknad av Carina Hanell/Miljökontoret i Örebro.

Vad hade hänt?

Djurinspektör Hanell på kommunens miljökontor hade en dag tidigare, den 9 november, gjort en oanmäld inspektion på Östergrens gård tillsammans med en kollega. De fann då en häst som de uppfattade som halt. I en skrivelse till länsstyrelsen heter det bland annat:

Vi såg först hästen betandes på långt avstånd och redan då gav den intryck av att vara kraftigt nedsatt. Bland annat kutade ryggen på ett onormalt sätt. Den var också hårlös på stora partier.

Senare skulle djurinspektör Hanell uttala sig i TV-programmet Uppdrag granskning (programmet sändes aldrig, se nedan Tomas Breskys bidrag):

Vi gick fram i hagen och titta på den och den kom då fram och då såg vi att den stödde på två ben... då bestämde vi att återkomma följande dag och ta med veterinär... Ja, när vi kom dit hittade vi hästen inne i vindskyddet och den var betydligt sämre än den var dagen innan... den stod och lutade sig mot väggen och skakade.*

Nästa dag, fredagen den 10 november, gjorde inspektör Hanell alltså ett nytt besök på Östergrens fastighet, denna gång i sällskap med veterinär Lind och två poliser.

Torleif Lind undersökte hästen och bedömde att den ej skulle klara av transporten för vård till djursjukhuset. Han trodde att det kunde vara en fraktur på frambenet. Han bedömde att den var uttorkad och i så dålig kondition att den inte skulle överleva så länge om vi lämnade kvar den på gården.

* ett svårt balansnummer att stå på två ben – man får hoppas att det var ett bakben och det diagonala frambenet. Att förflytta sig på två ben ("den kom då fram") torde ändå vara helt omöjligt för en häst (förf. anm.).

RECENSIONSEX

Djurinspektör Hanell ansåg i sin rapport att *... hästen var angripen av ohyra eller ha annat problem med håremmen. Detta bedömdes ha medfört lidande dels genom ev. klåda och dels genom att hästen saknat sitt naturliga skydd mot väder och vind. Detta bedömdes särskilt allvarligt då fungerande vindskydd saknades i den hage som hästen vistades i.*

Efter en «undersökning» av veterinär Lind beslutades att hingsten skulle avlivas. En polisman ledde iväg hästen, som nu, enligt vad vi kan se på videofilmen, inte längre haltar. Hingsten sköts framför stallet. På videons sista sekvens ser vi den avlivade hästen ligga på marken.

Som följd av att hästen filmades ända upp till avlivningsplatsen fick Östergren möjlighet att genom kommunens egen dokumentation motbevisa påståendena om hästens hälta.

Allt videofilmades alltså på plats av personalen från Miljökontoret. Denna videofilm kommenterades senare av veterinär Sigfried Kabinger, som hade behandlat Östergrens hästar sedan år 2000 med i snitt fyra besök varje år. Han vitsordade Östergrens goda handlag med djuren, vilka behandlades väl och med god omsorg enligt veterinär Kabinger, som också uttryckte sig så här om Östergrens fastighet.

När Östergren kom hem fann han sin avlivade häst under en presenning.

RECENSIONSEX

Gården ger ett gammal och slitet intryck - så som väldigt många hästgårdar i Sverige. Men luften är bra, det är gott om utrymme i stallarna. Foder - och vattentillgång samt tillsyn fungerar också bra.

På filmen ser man en välmusklad häst som står i ett vindskydd där marken är upp trampad. Man ser att hästen har svårt att stå och när den går ser man på höger framben vid trakten av hoven något sittande fast. Detta föremål är orsaken till att hästen vid belastning av benet endast når ned med tåspetsen till marken även när den lyfter andra frambenet. Hästen leds ut ur vindskyddet varvid en del av det fastklibbade föremålet lossnar.

Så långt veterinär Kabinger, som fortsätter:

Man ser att hästen nu går bättre och när han leds ut på slät mark syns ingen hälta.

När hästen kommit fram till avlivningsplatsen, hörs följande kommentar på videofilmens ljudband:

Ska vi inte i alla fall kontakta djurägaren?

På en fråga om hon inte borde ha kontaktat hästägaren innan hästen avlivades, i stället för att lägga en lapp i lådan när den väl var död, svarade djurinspektör Hanell så här i tv- programmet:

Ja, det kan man ju tycka men jag gjorde bedömningen att det inte skulle betyda något för hästen.

Skälet till att hästen leddes fram till platsen framför stallet, där djuret alltså avlivades, var att Lantbrukstjänst skulle kunna hämta kadavret. Detta var alltså orsaken till att den flyttades. På videofilmen hörs Carina Hanell ringa efter transportbilen, som dock vid det här laget - vilket man också hör på filmen - redan var halvvägs till destruktionsanläggningen i Skara och inte kunde vända.

RECENSIONSEX

Man kan säga att Hanells samtal kom för sent. Eller att avlivningen skedde för sent. I vilket fall kunde hästen inte hämtas innan helgen, så man slängde en presenning över kadavret, som blev liggande kvar på gården. Om hästen hade anlänt till Skara samma dag som den avlivades, hade veterinärens och djurinspektörens åsikter om hästen fått stå oemotsagda. Alla bevis på hästens status hade då förstörts. Nu blev det inte så.

Lennart Östergren kontaktade genast veterinär Sigfried Kabinger, som rådde Östergren att se till att få hästen obducerad så fort som möjligt. Östergren kontaktade Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) i Uppsala under måndagen. Samma kväll fick han hjälp av en granne att lasta hästen och nästa dag, tisdagen den 14 november, åkte de till Uppsala med kadavret.

Hingsten Texas obducerades samma dag. Enligt det preliminära svaret visade undersökningen att hästen varit frisk när den avlivades. Uppgiften bekräftades senare i slutrapporten från SVA i Uppsala.

Hästen, en hingst, hade ett normalt hull utifrån muskulatur och fettansättning... Ovanstående häst uppvisade inga sjukliga förändringar vid obduktionen... Vissa av dessa hästar kan ibland tappa stora delar av sin päls och även tagel. Ofta sker detta vid normal pälsfällning och växer tillbaka till våren... Beträffande frågeställning om hålta påvisades inte någon förändring som kan styrka den kliniska situationen.

Veterinär Torleif Lind hade ännu inte tagit del av obduktionsrapporten när han skrev sin inspektionsrapport. Han höll fast vid att hästen var halt, vidare att den

var något mager, revbenen var synliga och den var uttorkad. Den visade tecken på att frysa, den skakade och blicken var apatisk. Bålen var till stora delar hårlös och fylld med krystor. Enligt min bedömning skulle det ha varit ett brott mot djurskyddslagen att lämna

RECENSIONSEX

hästen i det skick den var. Därför beslutade jag att avbryta hästens lidande genom att avliva den enligt Djurskyddslagens 30 §.

Veterinär Kabinger avfärdade sin kollegas undersökning efter att ha sett videofilmen.

På filmen ser man att veterinären endast rör vid hästens grimma. Han kontrollerar inte hästens turgor, han kontrollerar inte allmäntillståndet, han vidrör inget ben. Det saknas sålunda en fullständig klinisk undersökning men ändå ställs diagnosen uttorkad, utmärglad, för svag för transport och ev. benbrott.

Länsstyrelsen, som vid den tiden var kontrollmyndighet för kommunens djurskyddstillsyn, kallade i slutet av mars 2007 veterinär Lind till samtal om avlivningen. Efter det anmälde länsstyrelsen Lind till den veterinära ansvarsnämnden. Nämnden fann ingen anledning att rikta någon erinran eller varning mot veterinären. Ansvarsnämndens beslut är överklagat till länsrätten som ännu inte behandlat fallet.

Östergren tyckte att det var märkligt att man vid obduktionen inte kunde finna några sjukliga förändringar – hästen hade ju ändå varit ganska halt. Han tog själv kontakt med SVA och undrade om de hade tagit bilder av hoven på det halta benet. Östergren trodde ju att en isklump suttit fast där och tänkte att denna kanske orsakat sprickor som kunde synas på eventuella foton. Det visade sig då att benet sparats i fryst tillstånd och efter att hoven skivats och undersökts i detalj, kunde man konstatera att hästens halta hade orsakats av en hovböld. Detta är en mycket vanlig åkomma hos hästar och kanske det första man misstänker när en häst plötsligt inte vill stödja ordentligt på ett ben. Hovbölder är inte bara vanliga, utan förhållandevis lätta att diagnosticera och behandla. Efter några dagar brukar hästen vara helt återställd.

I samband med att Texas avlivades, stämde kommunen Östergren för djurplågeri alternativt brott mot djurskyddslagen. Ärendet har ännu inte kommit upp i rätten. Östergren står alltså under åtal för att de inblandade kontrollanterna, på

RECENSIONSEX

uppdrag av kommunen, har gjort flera grova felbedömningar som ledde till att en häst som led av en bagatellartad åkomma avlivades. Förutom att man trott att en hovböld var ett benbrott har man påstått att hästen var mager och uttorkad, vilket obduktionen visade att den inte var. Dessutom säger man att hästens delvis dåliga päls ytterligare underströk att den var vanskött, något som i stället visade sig vara tämligen normalt för rasen.

I stället för att inse sitt misstag, be om ursäkt och försöka ersätta den drabbade djurägaren, inledde kommunen en inspektionscirkus som resulterade i en mängd förelägganden av vilka flera vilat på lika osäker grund som avlivningen av hingsten. Vid ett tillfälle anmärkte man att en unghäst var alltför mager. Vid nästa besök kunde man inte reda ut vilken häst som var mager utan omhändertog och flyttade, utan att kontakta djurägaren, ett dräktigt sto. Efter två månader lämnades hästen tillbaka med följande motivering:

Med hänsyn till vad som framgår av utredningen i ärendet bedömer länsstyrelsen dels att denna inte ger tillräckligt stöd för att stoet skulle varit uttorkat vid omhändertagandet, dels att stoets hull varit godtagbart, om än något under normalhull, och att det inte redovisats tillräckligt med stöd för de påstådda bristerna i utfodringen, dels att det finns naturliga förklaringar till att stoet har hårlösa partier.

Det är därför enligt länsstyrelsen inte visat att det på dessa grunder, var för sig eller sammantagna, eller i övrigt funnits skäl för att omhänderta stoet. Avsaknaden av omedelbar tillgång till ligghall/skydd mot väder och vind är visserligen en brist, men denna brist medför i detta ärende inte någon annan bedömning. Stoet skall därför återlämnas till Lennart Östergren.

Författarnas kommentarer

Östergren och hans hästar har varit föremål för en mycket omfattande aktivitet från kommunens djurskyddsenhets sida. Ofta har man ryckt ut med polishandräckning. Alltsammans torde ha kostat

RECENSIONSEX

Östergren avsevärda belopp. Så vitt vi kan förstå har man aldrig påvisat att djuren varit sjuka, illa behandlade eller skadade. En kvalificerad veterinär har dessutom intygat att djurhållningen var god och att Östergren hade goda kunskaper och skicklighet i sitt arbete med djuren. Inspektörerna verkar ha lagt ned stor möda på att hitta fel.

Det är svårt att inte uppfatta kommunens aktiviteter som något annat än trakasserier. Höjdpunkten på detta långvariga spektakel inträffar när man avlivoar en häst som bevisligen är frisk. Det finns till och med viss information som kan tolkas så att veterinären och djurskyddsinspektören ändå insåg att det som iscensattes inte var korrekt.

Kommunen har uppenbarligen vållat Östergren stor skada, ekonomiskt, mentalt och ideellt. Den eller de veterinärer som medverkat verkar ibland ha varit slarviga eller oskickliga. De kan rimligen inte undgå ansvar för detta. Dessutom är man okunnig om den aktuella hästrasen och uppfattar normala förhållanden som uttryck för vanvård.

Fallet illustrerar också flera av ofta återkommande anmärkningar, till exempel om dålig vattenkvalitet, att hästen är uttorkad, mager med mera. Inget av detta styrks av någon korrekt provtagning. Vattenprov tog man enligt Östergren intill en död svan trots att det fanns 90 meter strand tillgänglig.

Myndigheters uppfattning, att så fort ett djur mår dåligt så måste det dö, är obegriplig och har ingenting med djurskydd att göra. Alla varelsers främsta prioritet är att överleva. De enda varelser som ibland vill dö är människor och det är i lag förbjudet att hjälpa till med det. En ordentlig undersökning av hingsten hade visat att den inte led av benbrott och om den var uttorkad och mager så hade ju det varit lätt att åtgärda. Varför skall det avlivas i tid och otid? Är det för att slippa se eländet eller kanske för att ge mer tyngd åt sin sida av saken - om djur är så illa därän att de är bortom all räddning måste väl djurägaren vara en riktig skurk? Eller avlivoar man för att statuera exempel?

RECENSIONSEX

Eringsboda

Efter att ha fött upp och ridit in islandshästar under flera år, fick familjen Sunnhagen i norra Blekinge stora problem med sin verksamhet. Problemen började med ett telefonsamtal från Norrland. En hästägare, Madeleine Westerlund i Kramfors kommun, Ångermanland, ville köpa en av familjen Sunnhagens islandshästar. Köpet skedde per telefon, det vill säga obesett. Köparen besiktigade alltså inte hästen personligen utan nöjde sig med att en veterinär undersökte den.

Det är ovanligt att köp av djur sker på detta sätt. I regel vill den nye ägaren personligen besiktiga ett djur som han eller hon ska bli ägare till

Innan den hundra mil långa transporten påbörjades lät säljaren å sin sida en veterinär besiktiga hästen. Av veterinärintyget framgår, att hästen visserligen var mager, eller, uttryckt med en fackterm, «under normalhull» men frisk och utan väsentliga anmärkningar. Veterinären fann inga hinder för transporten.

I och med att hästen sedan hade gått in i transportbilen, övergick ansvaret för hästen i alla hänseende till köparen. Transportören, som anlätades av köparen, hade inga anmärkningar om hästen när den gick ombord, varken beträffande hull eller kondition.

När köparen den 24 maj 2007 tog emot hästen, som var ett sto med namnet Kolbra, fann hon den vara anmärkningsvärt avmagrad. Köparen fick medhåll av transportören, som nu fann hästen så mager att han inte trodde sig ha sett något liknade tidigare. Köparen kontaktade säljaren och ville ha köpet hävt. Säljaren förklarade sig villig att ta tillbaka hästen, om köparen svarade för transportkostnaderna. Detta accepterades inte av köparen, som kontaktade en veterinär. I sitt utlåtande konstaterade den norrländske veterinären att hästen var «kraftigt avmagrad» och inte i ridbart skick.

RECENSIONSEX

En släkting till köparen, som själv inte sett hästen Kolbra, kontaktade därefter den 27 maj 2007 miljö - och hälsoskyddsinspektör Malin Thors i Ronneby kommun och anmälde säljaren för vanvård. Inspektör Thors gjorde ett oanmält besök hos säljaren. Anne - Grethe Sunnhagen, den i familjen som har ansvaret för hästarna, var inte hemma men efter en stund anlände maken Anders till stallet och besvarade Thors frågor så gott han kunde. Han bad inspektör Thors göra ett nytt besök efter att helst ha aviserat besöket per telefon.

Tillbaka vid sitt skrivbord upprättade därefter inspektör Thors den 8 juni ett PM med rubriken «Svarthövdaryd 1:28 - bristande djurhållning». I detta PM konstaterade Thors att hästen ifråga var kraftigt avmagrad, trots att hon inte sett djuret, som ju befann sig hundra mil bort. Thors stödde sig helt på köparens veterinär och bortsåg från säljarens. Inspektör Thors konstaterade också att en annan av gårdens hästar var i dåligt skick men på vilka grunder hon gjorde denna anmärkning framgår inte. Också andra anmärkningar riktades mot gården, till exempel att gödselplattan var för liten i förhållande till djurhållningen.

Vid besöket fanns bara två islandshästar på fastigheten. En av dem, «Elding», var enligt inspektören under normalhull, den andre i normalt hull. Övriga åtta hästar fanns vid detta tillfälle inte hemma i stallet.

Under mellanrubriken «Bedömning och Åtgärd» i detta PM, gjorde miljö - och hälsoskydds-enheten bedömningen att «det förekom brister i djurhållningen». Denna slutsats kom man fram till genom konstaterandet att «... Kolbra är kraftigt avmagrad ... Det är tveksamt ur djurskyddssynpunkt att transportera en häst i det skicket c:a 100 mil. Eldring är inte i så dåligt skick som Kolbra men är under normalhull.»

Inspektören jämför alltså en häst, Kolbra, som hon själv inte har sett eller undersökt, med en av de andra hästarna, alltså Eldring, och finner att den senare är i bättre skick än den första. Det är onekligen en något märkvärdig slutsats

RECENSIONSEX

med tanke på att de båda hästarna befann sig hundra mil från varandra när hon skrev sitt PM. Hon såg aldrig Kolbra med egna ögon utan förlitade sig helt på den norrländske veterinärens åsikt men brydde sig inte om den andres, den lokale veterinärens. Hon drog sedan sin generella slutsats om den bristfälliga djurhållningen på fastigheten efter att ha själv ha kommit i kontakt med enbart två av totalt nio hästar, av vilka dessutom den ene var i bra skick enligt hennes egen bedömning medan hon tyckte att den andre hästen såg mager ut.

Den 4 juli kunde man i Blekinge Läns Tidning (BLT) läsa en artikel med rubriken «Larm om vanvård av häst». Säljaren namngavs visserligen inte men alla med lokal kunskap kunde självfallet snart räkna ut vilken gård det var fråga om. Att en veterinär hade bedömt hästen och funnit den fullt frisk men något mager, framgick inte av artikeln. Säljaren kände sig mycket illa berörd, utpekad och kränkt av artikeln.

Säljaren påpekade därefter en rad oegentligheter i handläggningen av ärendet vid upprepade kontakter med miljö- och hälsoskydds nämnden i Ronneby.

Den 10 juli gjordes en ny och denna gång föränmäld inspektion på gården. I ett nytt PM konstaterades att samtliga hästar var välskötta och välmående och att ägaren framstod som kunnig och mån om sina hästar.

Familjen Sunnhagen debiterades kostnader för båda inspektionerna. Anders Sunnhagen anmälde senare ärendet till Justitiekanslerämbetet.

Vad hände sedan? Vi ställde frågan till paret Sunnhagen vid ett besök på deras gård en novemberdag fyra månader efter försäljningen av islandshästen Kolbra.

Fastigheten Svarthövdaryd ligger strax söder om Eringsboda i norra Blekinge, på det tredje och översta trappsteget som Selma Lagerlöf delade in landskapet i, till hjälp för ledargå-

RECENSIONSEX

sen Acka, när hon flög över Sverige med Nils Holgersson på ryggen. Till denna bygd, som under många sekel var utvandringsbygd, anlände Anne-Grethe och Anders Sunnhagen för några år sedan från Tyskland med sina islandshästar. Anne-Grethe är född i Bayern och flytten därifrån ägde rum 2005.

På gården Svarthövdaryd är deras verksamhet uppdelad i tre delar: ridskola, utbildning av både djur och människor i skötsel av islandshästar samt uppfödning. De hade aldrig haft problem med myndigheterna förrän sommaren 2007

Vid sidan av de åtta islandshästar som fanns på gården när vi besökte paret Sunnhagen, möttes vi av två vackra hundar av den tyska rasen Hovawart samt ett tiotal orpingtonhöns och lika många dvärgcochinhöns. Inne i bostadshuset sjöng en undulat medan några fiskar simmade omkring i en glasburk.

Verksamheten vid stallet hade snart kommit igång efter den andra, friande inspektionen. Upprörda känslor hade svalnat men ännu inte helt lagt sig till ro. Anne-Grethe hade länge mått fruktansvärt dåligt. Hon ville ett tag bara betala räkningarna och sedan lämna landet och flytta tillbaka till Tyskland.

Jag var jättebesviken. Vi har alltid gjort det bästa för våra djur. Anders brukar säga att jag tänker mera på dom än på hushållet. Men ett djur kan inte tala om när det mår dåligt, det måste vi göra och sedan se till att de får det bra igen. Och så kommer det hit en människa och säger till mig, att jag sköter mina djur dåligt! Utan att hon vet hur våra djur har det, får jag ta emot en massa skit.

Jag ångrar att jag sålde en häst som jag tyckte mycket om. Men vår veterinär ansåg att det var bäst för den hästen att få komma till en annan flock, eller i alla fall till ett stall där det fanns en häst att gå tillsammans med. Mitt sto Kolbra stod nämligen sist i rangordningen bland de andra av våra

RECENSIONSEX

hästar och hade det inte alltid så lätt. Därför hade hon en del bitmärken på huden när hon lämnade oss. Men så är det i djurens värld, en är först och en är sist. Och visst var hon mager trots att vi gett henne tillräckligt med föda och också kraftfoder. Men det är med djur som med människor, en del förblir magra hur mycket dom än stoppar i sig. Det visste vår veterinär.

För Anders var det lite annorlunda. Han hade, sade han, elefanthud efter många års fackligt arbete men även han blev osäker på sig själv ett tag och tappade fotfästet. Men genom att han hade den juridiska kompetens, som krävs för att tampas med myndigheter, beslöt han sig snart för att kämpa för, som han uttryckte det, sin heder och sin rätt. Han blev helt enkelt förbannad över behandlingen av familjen och den negativa myndighetssynen på deras levebröd. De allra flesta som sysslar med djur har tyvärr inte den kompetensen, själv hade han förvärvat den genom mångårigt arbete vid Patentverket.

Tyvärr, ansåg han, hade justitiekanslern inte velat ta upp deras ärende eftersom JK inte ansåg det vara tillräckligt allmängiltigt. Anders delade inte den åsikten utan gick nu vidare med en ny skrivelse.

Det hade självfallet varit enklare att betala räkningarna och gå vidare som om inget hade hänt. Men jag är nu sådan att jag ser det allmänna intresset i ärendet så jag fortsätter.

Han berättade också att inspektören från Ronneby hade sagt, att de inte borde ha skickat iväg hästen i det tillstånd den befann sig, en åsikt som fick honom att tända till.

Vem avgör en sådan fråga? Jag? Eller en veterinär?

Inspektören hade då antytt att paret hade kunnat anlita en annan veterinär.

RECENSIONSEX

*Menar du att vår veterinär skulle vara jävrig på något sätt?
Varför skulle en husveterinär vara olämplig, han som verkligen känner våra djur?*

Många hårda ord hade uttalats på gårdsplanen framför stallen innan parterna lugnade ned sig och ärendet tog en fridsammare vändning efter den andra inspektionen.

Men en sak förvånade fortfarande paret Sunnhagen. Varför hade inspektören inte talat med transportören? Anne - Grethe:

Först på fredagen undersöktes vår Kolbra av veterinären efter ankomsten till Sundsvall. Vi vet fortfarande inte vad som hände under de tre dagar som färden dit upp tog. Fick hästen mat och vatten och rastades den under stoppet?

Författarnas kommentarer

I det här fallet «hämnas» en köpare på en säljare efter att ha köpt en häst på ett oprofessionellt sätt. Den lokala myndigheten arbetar oskickligt och lämnar ut gården till vanära som det senare visar sig på felaktiga grunder och den person som myndigheterna hjälpt till att vanära får betala hela kalaset. Att en miljö - och hälsoskyddsinspektör tar parti för köparen t.o.m. utan att ha sett hästen i fråga och när säljaren har ett godtagbart veterinärintyg måste ju betraktas som synnerligen oskickligt, så oskickligt att hon rimligen fortsättningsvis bör skiljas från handläggning av djurskyddsärenden.

Man kan naturligtvis tvista om hästens kondition men den tvisten är ju i det här fallet en fråga mellan två veterinärer. Detta är en inte helt ovanlig situation. Vad har inspektören för skäl att gå på den ena veterinärens intyg och negligera den andres? Den mycket långa transporten kan dessutom ha påverkat hästens tillstånd så att det inte är orimligt att olika bedömningar gjordes.

RECENSIONSEX

Ytterligare ett problem illustreras här. Nämligen att lokala journalister tar myndighetens utsaga för sann. Någon kontroll av uppgifterna har i det här fallet uppenbarligen inte skett innan rubriken sätts med stora bokstäver i tidningen. Dementin är som vanligt nästan osynlig. Det finns ett stort antal ärenden som i media målats upp dramatiskt: Djuren vadar i skit upp till magen, är smutsiga och allmänt vanskötta. I inte så få fall har detta visat sig vara kraftigt överdrivet. Bättre undersökande journalistik behövs med andra ord.

Den siste bonden på Tämmeboda

I hela 55 år brukade syskonparet Berit och Stig Aronsson den lilla arrendegården Tämmeboda i Agunnaryd. De hade fem kor, en häst, hushållsgris, lite höns samt ett antal katter.

Fotografen och författaren Lars-Olof Hallberg sammanfattar deras verksamhet som småbrukare så här: «Berit och Stig var både före och efter sin tid. De arbetade som på 1940-talet fastän vi hamnat i ett nytt millennium, men de hade på ett helt naturligt sätt fått med sig det som det talas om så varmt i dag: närproduktion, ekologiskt jordbruk och biologisk mångfald. De använde inga bekämpningsmedel på sina åkrar och konstgödslade minimalt. Det kött som deras djur gav klassades som kött från naturbetesmarker.»

Så plötsligt på vintern 2001 riktade myndigheterna ett förödande slag mot hela deras tillvaro.

Vi drabbades av båssjukan, sa Stig.

Vad som hänt var att några djurskyddsinspektörer från Ljungby kommun besökte gården. Det var inget ovanligt med sådana besök, som numera görs rutinmässigt. Hit till Tämmeboda hade inspektörer kommit vartannat år. En gång hade de klagat på att korna var i magraste laget. Det var för femton år sedan. Stig hade då genast gett sina djur lite oftare

RECENSIONSEX

och lite större givor. När inspektörerna återvände efter någon månad fick syskonen Aronsson beröm för sina feta kor.

Sedan den gången hade inga klagomål riktats mot djurskötseln på gården. Inte förrän två nya inspektörer gjorde entré vintern 2000, med dragna tumstockar.

Nu räckte ladugården inte till enligt den nya djurskyddslagen. Båsen var för små, det saknades några centimetrar här och där. Och så var det för lågt i tak också, framför allt för hästen, en nordsvensk stilig dragare.

Enligt inspektörerna måste taket höjas med 45 centimeter. Och hästen skulle ha en rastgård också, för att kunna var ute på dagen, även under vintern. Det räckte inte att Stig körde i skogen två, tre gånger i veckan med Rask, som hästen hette.

Men inspektörerna fann inga fel på djuren, inte den här gången heller. Allt handlade bara om ett par centimetrar hit och dit, som följd av den nya båtjukan.

Berit och Stig var nu över 70 år. Trötta och slitna men hade helst önskat få leva på sitt vanliga sätt med djuren i ännu några år. Men som Stig sa: «Vi hade väl inte samma uppfattning om djurens väl och ve, jag och inspektörerna.»

Nu tvingades de välja. Antingen satsa stora pengar på att bygga om ladugården så att måtten stämde med de nya reglerna. Eller avveckla jordbruket. Om de inte fick ha korna kvar, skulle de tvingas dricka köpemjolk. Och utan häst kunde Stig inte utföra ens de enklaste sysslorna på sina åkrar.

Och varför skulle de efter ett halvt sekel på gården satsa hundratusentals kronor på att bygga om en ladugård, som hade fungerat väl och som de dessutom bara arrenderade?

RECENSIONSEX

Sommaren 2001 blev den sista med djur på Tämmeboda. Efter sommarbete för kor, kalvar, får och häst kom slaktbilen och hämtade alla djuren utom hästen, som de hade hittat en köpare till.

*Hellre än att skicka Rasken till slakt ger jag bort honom,
sa Stig.*

Så leddes Fina, Sippa, Duva, Lotta och Stjärna upp fram till slaktbilen.

Landskapet runt Tämmeboda förändrades snart sedan jordbruket lagts ned och djuren skickats iväg. Skogen återtog den mark som Stig och hans förfäder brutit upp och hävdad. Gammelskogen, där korna hade gått på skogsbyte, avverkades som tur var före stormen Gudrun, som råkade härja som allra värst just i den här trakten runt Agunnaryd. På en av Stigs arrendeåkrar har man planterat granplantor. Snart kommer stenmurarna att stå mitt inne i en skog.

Källa : «Den siste bonden på Tämmeboda.» Av Lars-Olof Hallberg. Gullers Förlag 2004.

Författarnas kommentarer

Boken om den siste bonden på Tämmeboda är vacker och rörande. Man blir nästan tårögd när man läser om hur Stig tvingas skilja sig från sina älskade djur. Djur som är friska och i god kondition, nästan som personer med identitet och karaktär.

Fallet illustrerar väl vad som skrivits ovan om stress och sjukdomsrisiker. Efter den här händelsen fick Stig blödande magsår --- en sjukdom som man faktiskt kan dö av. Magsår är en åkomma som har många bottenar. Stress är en känd utlösande orsak.

Fallet illustrerar också att djurskyddslagens tillämpning stänger ner öppna landskap. Efter den siste bonden tar skogen över, svalorna och fladdermössen flyttar och en tusenårig kulturhistoria läggs i graven. Lagen var alltså viktigare än Stigs hälsa, kornas

RECENSIONSEX

liv och kulturlandskapets skönhet. Hur instrumentell får man vara som myndighetsperson?

Fallet Gävle

Många lantbrukare i Gästrikland har under flera år hamnat i strid med både distriktsveterinär och djurskyddsinspektör. Anledningen till böndernas ilska var en markant ökning av märkliga djurskyddsanmälningar.

Ökningen tog fart år 2004 när Mats Scharin anställdes som distriktsveterinär. Samtidigt fick hans hustru Lotta Scharin jobbet som djurskyddsinspektör.

Lotta Zetterlund, som är ombudsman på LRF i Gävleborg, har lämnat flera exempel på vad hon kallar «otillbörliga anmälningar», där paret Scharin varit inblandade.

Exempel 1: Ett lamm haltade på åkern. Djurskyddsinspektören Lotta Scharin kom på plats och kallade på sin make, distriktsveterinären. Veterinären undersökte lammet och beslöt om omedelbar avlivning. Distriktsveterinären gjorde därefter en polisanmälan om djurplågeri.

Exempel 2: I september 2005 började en avelstjur halta och höger bakfot svullnade upp. Djuret tillhörde köttbönderna Åke och Irène Johnsson i Torsåker i Gästrikland. Efter ett par dagars noggrann kontroll ringde makarna Johnsson efter distriktsveterinären Scharin. Utan att göra någon särskilt genomgripande undersökning beslutade veterinären att tjuren skulle avlivas.

Några dagar senare fick djurägarna veta, av den lokale slaktaren, att de hade polisanmälts för djurplågeri. Makarna Johnsson hamnade efter en sömnlös vecka på sjukhusets akutmottagning. Under ett och ett halvt år hotades de båda djurägarna av djurförbud innan de friades helt vid en rättegång. Rätten ställde frågan varför distriktsveterinären alls

RECENSIONSEX

hade gjort en anmälan och ansåg att makarna Johnsson inte kunde anklagas för djurplågeri.

Det framkom under förhandlingarna att distriktsveterinären hade ljugit om en tidigare åtalsanmälan. En docent från Djurskyddsmyndigheten ansåg att veterinären inte hade skött ärendet korrekt.

En av djurägarna, Åke Johnsson, hade sin egen förklaring till varför man fick problem med distriktsveterinären. Djurägaren hade några veckor innan veterinären kom ut till gården haft en ordväxling med veterinärens hustru, djurskyddsinspektören. Åke Johnsson hade då givit exempel på en rad felaktigheter som han funnit i hennes sätt att arbeta.

Det kändes som om vi fick betalt för gammal ost, sa Åke.

Distriktsveterinären Scharin ville efteråt inte kommentera domen i media. Han kände inte igen sig i den kritik som riktats mot honom, förklarade han dock för Land Lantbruk

Jag kan inte erinra mig om att jag har fattat fel beslut i något djurskyddsärende, sa Scharin.

På länsstyrelsen i Gävle fick man efter 2004 en markant ökad arbetsbörda när det gäller antalet djurskyddsärenden. Framför allt rörde det ärenden i samband med tillsynsavgifter och upphävningar av beslagtagna djur. Även länsrätten fick mer att göra när arbetet med djurskyddet eskalerade under de senaste åren.

Lantbrukarna i Gästriklands fyra kommuner har nu i allt större utsträckning sökt sig till privata veterinärer.

Distriktsveterinären Mats Scharin var också inblandad i ett ärende som rörde en dansk familj på semester i Sverige.

Familjen Nissen från södra Jylland hade planerat att under två år åka runt Östersjön med häst och vagn. De startade sin resa i juni 2006 med tre fjordhästar i täten. De reste pro-

RECENSIONSEX

blemfritt de första hundra milen upp genom Sverige men i Gästrikland blev det tvärstopp. De hade då kommit till Hedesunda.

Plötsligt stoppades vi av två kvinnor, som inte ens presenterade sig innan de skrek att hästarna var våta och att vi inte fick åka längre.

De två kvinnorna, som var djurskyddsinspektörer, återvände nästa dag i sällskap med tre poliser i två polisbilar. Inspektörerna påpekade att vagnen vägde för mycket för hästarna. Den danska fyrbarnsfamiljen fick inte fortsätta. I nästan fem månader stod den danska familjens vagn kvar på en lantgård i Hedesunda.

I sin anmälan åberopade distriktsveterinär Mats Scharin bland annat att hästarna inte hade skyddats mot onödigt lidande, inte getts tillräckligt med foder och vatten, att de hade hållits bundna på ett pålägsamt sätt och att de överansträngts av för tungt lass.

Min bedömning baseras på att det behövs minst hästarnas dubbla vikt för att dra ekipaget även uppför backar. Dessutom är faktiskt en av de aktuella hästarna muskulärt underutvecklad, förklarade veterinären i Land Lantbruk.

Han fick genast mothugg av LRF:s regionchef Lars Sundström.

Rent nys. Ingenting i anmälan stämmer, det är inget som helst fel på hästarna, ansåg Lars Sundström.

Efter en lång skriftväxling kom så länsstyrelsens och Djurskyddsmyndighetens beslut. Färden fick fortsätta men endast om ytterligare tre fjordingar kopplades till ekipaget. Familjen Nissen överklagade beslutet till länsrätten, som så småningom gav den danska familjen rätt.

RECENSIONSEX

Länsrätten ogillade kommunens djurskyddsanmälan mot familjen Nissen. Anledningen var jäv. Då det gifta paret Mats och Lena Scharin varit inblandad i samma djurskyddsärende ansåg länsrätten, att «det inte kan anses att frågan om opartiskhet uppenbarligen saknat betydelse». Länsrätten beslutade därför att upphäva byggnads- och miljönämndens beslut från oktober 2006, som alltså hade tvingat den danska familjen att stå still med sin hästvagn i över fem månader.

Det här beslutet innebär att paret Scharin i princip aldrig mer kan agera i samma ärende, förklarade LRF:s regionchef Lars Sundström .

För att undvika mer djurskyddsproblem för den danska familjen bildade medlemmar av LRF Ungdomsförbund en traktorkedja för att dra den danska familjens vagn upp genom landet ända till Haparanda och gränsen mot Finland. Totalt medverkade 40 - 50 bönder i denna kedja av traktorer med en körsträcka på vardera 2 - 4 mil.

I Västerbotten ville LRF:s medlemmar till och med dra vagnen för hand «bara för att visa det dumma i det här djurskyddsärendet».

Källa : Artiklar i Land Lantbruk av Hasse Gänger under mars - april 2007.

Författarnas kommentarer

Här återkommer många av de vanliga anmärkningar som riktas mot djurhållare. Hästarna har inte fått foder, inte vatten, är magra o s v. Nästan alltid godtyckliga omdömen som inte backas upp av mätningar eller provtagningar och där ofta veterinärer har olika uppfattningar. Man får intrycket att dessa anmärkningar används slentrianmässigt för att misskreditera djurägarna.

Historien med den danska familjen och deras hästar har väl närmast ett löjets skimmer över sig men är ju ingen bra PR för Gävle och för Sverige. Vad tänker man i andra länder om vår lagstiftning

RECENSIONSEX

och vårt berömda djurskydd när det här berättas i ölstugor och vid kaffebord runt omkring i Europa?

Vanvård eller drömtillvaro för fjällkor?

Fallet Röö

I december 2003 anmäldes lantbrukare Hans Röö på gården Seglora utanför Borås för vanvård av sina djur. Anmälaren, en kvinna från trakten, var upprörd över att kor av rasen fjällkor vistades utomhus i regn och rusk alldeles för mycket. Nu hade hon fått nog av denna i hennes ögon uppenbara vanvård och anmälde djurägaren både till polis och kommunens djurskyddsinspektör.

Djurskyddsinspektör Anette Asp besökte gården så snart hon fått in anmälan. Hon fann flera brister, vilka hon dokumenterade med sin kamera. Hon kallade sedan på veterinären Artur Petrén och tillsammans gjorde de en lista på åtta punkter, som snarast måste rättas till.

- antalet kor måste minskas
- det fanns för lite kraftfoder
- det saknades strö i ligghallen
- det elektriska ljuset i ladugården var trasigt
- det måste finnas vatten till djuren på närmare håll än i ån Viskan
- flera av kalvarna saknade den gula öronmärkningen
- korna var för magra
- så kallade kalvgömmor saknades

Kraven ställdes på juldagen den 25 december. Kontroll skulle göras den 26 respektive 27 december. Om inte djurägaren snarast rättade till samtliga åtta punkter väntade djurförbud.

RECENSIONSEX

Veterinär Petrén hade för sin del inga andra anmärkningar utöver de åtta punkter, som han och inspektör Asp hade kommit överens om att djurägaren snarast skulle rätta till.

I ett protokoll skrivet två dagar senare meddelade veterinär Petrén att han vid inspektionen sett ett sextiotal djur, som strövade fritt i en stor hage. Djuren var av varierande ålder och kön. «En del av djuren var magra men han kunde inte se något djur som han bedömde som direkt utmärglat eller för övrigt sjukt. Djuren var vid tillfället rena och verkade inte stressade. Han bedömde inte att djuren for illa av att gå ute vid detta tillfälle. Däremot var ligghallen rikligt bemängd med gammal gödsel och lera.»

Djurägaren Hans Röös försökte vid inspektionen förklara att hans djur mår bra av att gå ute. Det har djur av rasen fjällkor alltid gjort. Djuren såg kanske magrare ut än vanliga mjölkkor men det betydde inte att de inte fick tillräckligt med föda.

Det är nånting speciellt med dom här korna och dessutom tillhör dom en utrotningshotad ras som är på väg att försvinna, därför att dom inte passar in i det moderna industrijordbruket. Dom räknas inte som tillräckligt effektiva, dom är helt enkelt för magra och det är ju det som är problemet.

I sin inlägga till tingsrätten förklarade Röös, att det alltid uppstod vissa problem med att fastställa rätt vikt för just fjällkor. Deras konstitution gör det nämligen svårare att observera när de blir feta eftersom fettet lagras inuti kroppen. Det är därför lätt att missta sig på en fjällkos hull. Fjällkor ser alltid magra ut, därför måste man ta benmärgsprover för att fastställa hullet på dem.

Efter anmälan var djurskyddsinspektör Asp ute på gården nästan varje dag, en gång mitt i natten.

RECENSIONSEX

Det kan ju te sig ganska orimligt att man åker dit vid den tidpunkten på dygnet men vederbörande anmälare upplyste mig om att hon hade ringt till polisen och dom brydde sig inte om vad hon sa. (Uppgift ur TV-programmet Uppdrag granskning).

När nyårshelgen var över for inspektör Ask på semester.

Djurägaren Hans Röös tog genast efter anmälan i tur med att rätta till de anmälda brister som fanns upplistade i de åtta punkterna. Allt det som hade anmärkts på i slutet av december 2003 var enligt honom åtgärdade fram till den 21 januari 2004. På två av de kor som skickats till slakt, togs prover på benmärgen för att få besked om de var undernärda.

Efter två veckor gjordes en ny inspektion på gården, denna gång av miljönämndens förvaltningschef, som med andra ord var djurinspektör Asps chef på förvaltningen. Förvaltningschefen hade sällskap med två konsulenter från länsstyrelsen. En av dessa konsulenter hette Leif Carlsson. Han valde att ta med sig en kollega därför att «ärendet var kontroversiellt».

När de sammanfattade sina intryck efter inspektionen, fann varken chefen för miljönämnden eller de två tjänstemännen på länsstyrelsen något att anmärka på. Förhållandena på gården var i det närmaste idealiska. Allt var nu i sin ordning. De åtta punkterna var åtgärdade.

Tillfrågad av Tomas Bresky i TV- programmet *Uppdrag granskning* sa Leif Carlsson följande:

Djuren gick ute på en åker där dom hade fått mat lite högväs här och var. Dom mådde bra, åt och en del låg och idisslade.

Fråga: Var det ditt intryck att djuren mådde bra?

RECENSIONSEX

Ja, det är ju mycket bättre att vara ute så än instängd i en lagård.

Fråga: Hade dom tillgång på vatten då?

Det fanns ju i Viskan en bit därifrån, om det var hundra meter från maten eller så, sen fanns det då en hall som var väldigt bra med strö i. När vi var där hade han 42 djur. Han hade ju skickat av en del då men både jag och min kollega tyckte att om alla djur hade det så här så skulle det vara bra.

Efter denna inspektion borde allt ha varit frid och fröjd på denna gård i Seglora, men så blev det inte. Dagen efter inspektionen kom djurskyddsinspektör Anette Asp tillbaka från sin semester. Hon pratade med sin chef, som meddelade att allt var klart och att det inte fanns något att erinra längre. Allt var åtgärdat. Förvaltningschefen meddelade samtidigt att han hade haft sällskap av personal från länsstyrelsen vid inspektionen.

Men Anette Asp var inte den som gav sig vid första tillfälle.

Jag saknade vid tillfället anteckningar från inspektionen och bad honom komplettera det och skriva en tjänsteanteckning. Därefter av någon anledning så åkte jag ut och gjorde en förnyad inspektion på platsen och såg att föreläggandet inte var uppfyllt.

Så dina chefer hade varit där och inspekterat och funnit att det var åtgärdat och så kommer du dit och finner att det var fel?

Ja, det var fel, deras slutsatser var felaktiga. (Ur Uppdrag granskning)

RECENSIONSEX

Djurskyddsinspektör Asp ansåg alltså att djuren var vanvårdade medan hennes chef och länsstyrelsens konsulter beskrev situationen för djuren som närmast idealisk.

Tre veckor efter den första inspektionen tog djurskyddsinspektör Asp hjälp av polisen för att driva frågan om djurförbud vidare. Polisman P - O Lindberg sa så här efter besöket på gården:

Ligghallen såg mer bedrövlig ut än jag sett på något ställe, den ska ju var täckt med torr halm och grejer men här vara det bara hoprafsat skräp med och förmodligen mycket gödsel i. Det syntes på djuren att det inte vara bra, dom var avmagrade speciellt vissa djur av dom hade ju gödselpansar på sej, det hängde gödsel i stora kakor på kroppen på dom, dom saknade hårbeläggning också vilket djuren ska ha om dom går ute.

På dessa anklagelser svarade djurägare Röös följande:

Det är en absolut lögn ... ingen kan påstå att det skulle finnas gödselpansar på mina kor ... dom har varit helt rena hela tiden och jag har aldrig haft några anmärkningar på att dom skulle haft gödselpansar på sej och jag har aldrig skickat smutsiga djur till slakten ... så det var ren lögn alltså eller också har han dåligt minne eller blandat ihop det med någon annan besättning.

Nu trappades konflikten upp ytterligare. Inspektör Asp krävde att djuren måste tvångsomhändertaras under tiden som den rättsliga tvisten ägde rum. Men efter protester från djurägarens sida nådde parterna en kompromiss. Röös skulle få ha hand om korna men inte ensam utan med en grannes bistånd. Ett avtal gjordes upp mellan miljönämnden och grannen Tore Claesson, som ställde sig som garant för att djurens ägare skötte djuren på ett klanderfritt sätt under tiden som länsstyrelsen utredde djurskyddsinspektörens begäran om att ge Röös djurförbud.

RECENSIONSEX

Tore Claesson.

Jag fick ansvaret men Hans skulle sköta djuren själv. Det var djurskyddsinspektörens idé. Och allt var frid och fröjd den första veckan, polisen och veterinärer och några andra var här och tittade och dom tyckte det var bra.

Så fungerade det till och med förmiddagen den 29 januari 2005, då LRF: s Maskinring ändrade på ordningen.

Då ringde en man som hade hand om Maskinringen, Peter Tagesson och talade om att omgivningen hade klagat så att dom skulle ta hand om detta här.

Peter Tagesson var för tillfället chef för den lokala maskinringen och dessutom ombudsman för LRF. Tagesson sa senare att han hade tagit kontakt med Tore Claesson på uppdrag av djurskyddsinspektör Asp. Tagesson hade själv inte varit på plats och sett hur djuren mådde.

Nio dagar senare var Röös skyldig LRF Maskinringen Sjuhärad 40 000 kronor. Enligt Röös åsikt ingick Maskinringens inhop i myndighetens strategi att knäcka honom ekonomiskt innan dom hade avkunnats. Därmed skulle han få sämre möjligheter att anlita juridisk kompetens för att hävda sin sak i domstol.

Röös ansåg också att det fanns en risk att Maskinringen Sjuhärad skulle flytta djuren till något «hemligt stall», sköta djuren där och därmed kunna debitera ännu större kostnader för att hantera djuren utanför ägarens kontroll.

Om Röös verkligen hade fog för sådana misstankar, vet vi inte men för att förhindra en sådan i hans ögon fullt tänkbar utveckling, sålde han djuren den 6 februari 2004. Köparen av fjällkorna var den halländske lantbrukaren Bengt Johansson.

RECENSIONSEX

Bengt Johansson:

Dom är ju lite speciella eftersom det är en särskild ras som ser lite magra ut men dom är ju sådana av naturen, det var ju inget fel på djuren, jag köpte dom ju och hade dom här i två och en halv månad...

Man får ju som myndighet inte uppträda som en dålig konkursförvaltare, tyvärr gör ju myndigheterna det i dag, man går bara in för att skada vederbörande så mycket som möjligt. Jag tror det är dålig kunskap och dålig fantasi och kunna sätta sig in i hur dom drabbar sina medmänniskor.

Under tiden som fjällkorna hade det bra i Halland rullade den rättsliga tvisten vidare. Röös fick nu svar på de prover som tagits på de två kor som körts till slakt. Proverna visade att hans kor hade en högre fetthalt än medelvärdet för att bli godkänd. De var alltså inte alls så magra som hade uppgetts av djurskyddsinspektör Asp.

I ett protokoll från den 21 december 2003 upprepade veterinär Petrén, att han hade deltagit i den första inspektionen på Röös gård, alltså den som ägde rum den 19 december 2003. Han och inspektör Asp satte sedan tillsammans upp det program med de åtta punkter som Röös skulle rätta till.

Veterinär Petrén:

Jag fattade det som att vi hade kommit överens om hur det här skulle skötas och göras men hon drog alltså in andra veterinärer i det här och det blev en ganska pinsam situation när jag kommer dit och polisen är där och en kollega från Svenljunga som ligger ännu längre bort, var där, det var en konstig situation.

Utan att veterinär Petrén visste om det, hade alltså inspektör Asp på eget bevåg kopplat in ytterligare tre veterinärer för att undersöka fjällkorna. Av länsrättens beskrivning av fal-

RECENSIONSEX

let framgår vad dessa veterinärer ansåg om djurägare Röö's och hans fjällkor.

De tre nytilkomna veterinärerna var Maria Bennet, Ali Sahebi på Dalsjöfors slakteri samt Ionel Barbos. Samtliga tre gick på djurinspektör Asps linje. Enligt deras åsikter hade djurägare Röö's skött sina kraftigt avmagrade djur på ett undermåligt sätt.

FEL. Han dömdes intel!

Tingsrätten i Borås dömde Hans Röö's för djurplågeri.

Ärendet överklagades till länsrätten, där fem personer vittnade till förmån för Hans Röö's. Tre av dessa vittnen var mångåriga lantbrukare och väl förtrogna med såväl arbetet på gården hos Röö's som med fjällkors allmänna levnadsförhållanden. Dessa vittnen ifrågasatte också om de extrainkallade veterinärerna verkligen hade egen erfarenhet av just rasen fjällkor.

Det fjärde vittnet, Leif Carlsson, arbetade som jordbrukskonsulent/controller på länsstyrelsen. Det var Leif Carlsson, som besökte gården tillsammans med en kollega från länsstyrelsen efter samtal från djurskyddsinspektör Asp. Närvarande vid denna inspektion var också förvaltningschefen på miljönämnden.

Det var efter den djurkontrollen, som Leif Carlsson förklarade för Tomas Bresky i Uppdrag Granskning, att han och kollegan hade gått ut till djuren, som åt ensilage i en hage. De kunde läsa av märkningen av djuren i lugn och ro medan de gick omkring bland djuren. Djuren hade tillgång till vatten från en upphuggen vak i Viskan. Ligghallen var välströdd och räckte i yta för antalet djur. De var då 42 stycken på gården.

Det var, enligt jordbrukskonsulent Carlsson,

en drömtillvaro för djuren, som var fina. Deras hull är beroende på säsong vilket innebär, att de är magrare på

RECENSIONSEX

vintern. Det var naturligt att djuren måste gå till ån efter vatten. Det var bra även ur gödselsynpunkt eftersom gödseln då spreds över en större yta. Det var bra förhållanden på gården och i ligghallen.

Det femte vittnet till förman för Hans Röös hette Thomas Gunnarsson. Han hade åren 1990 - 1995 arbetat som djurskyddsinspektör i Borås men slutat och hade nu en egen gård, där han bland annat hade fjällkor. Han kände väl till Hans Röös gård, bland annat som djurskyddsinspektör men också tidigare.

Gunnarsson var närvarande när LRF tog hand om djuren. Enligt Gunnarsson fanns det inga skäl för påståendet att djuren inte fick tillräckligt med foder. Enligt hans åsikt behövdes det heller inte några boxar för kalvning.

Man kan inte styra djur på det sättet. I alla tider har fjällkor sluppit förlossningssvårigheter och det är inga problem om de blir betäckta tidigt. Alla djurskyddsinspektörer har heller inte kunskap om just denna ras.

Trots dessa vittnesmål stod tingsrättens dom fast. Hans Röös dömdes för djurplågeri. Nästa instans är kammarrätten.

Författarnas kommentarer

Enligt svensk rättstradition skall man inte dömas skyldig om det inte är ställt utom allt tvivel att man begått ett brott. I det här fallet är brottet djurplågeri. Men här har chefen för kommunens miljö- och hälsoskyddsförvaltning, länsstyrelsens tjänstemän, en lång rad vittnen och minst en veterinär funnit att djuren hade det bra och att förhållandena var godtagbara. Djurskyddsinspektören har med hjälp av ett par andra veterinärer trots detta lyckats driva ärendet så att tingsrätten finner det rimligt att döma Röös för djurplågeri. Hur är detta möjligt? Gäller särskilda lagar och rättsregler i djurskyddsärenden?

RECENSIONSEX

Om det är så att man som djurhållare riskerar att råka ut för det som Röö's drabbats av därför att en okunnig granne tycker att djuren fryser bör alla djurhållare snarast överväga om de skall ta dessa risker förenade med djurhållning. Om man inte är mentalt mycket stark och ekonomiskt solvent bör kanske rådet vara: Syssla inte med uppfödning av djur. Det kan stå dig dyrt på mer än ett sätt.

Den sista (?) striden på Revingehed

På den gamla exercisplatsen Revingehed öster om Lund utkämpades åren 2006 / 2007 en bitter strid mellan Djurskyddsmyndigheten och två ranchägare. Striden gällde frågan om ranchens köttdjur skulle få fortsatt dispens för att kunna beta och vistas utomhus året om, utan tillgång till ligghallar. Nej, sa myndigheten.

Det var på intet sätt någon ovanlig strid i dagens Sverige. Tvärtom var just denna myndighet ofta inblandad i tvister med enskilda köttdjurs- eller mjölkproducenter, för att inte tala om hållare av hästar, får eller andra husdjur och striden gällde ofta just myndighetens krav på ligghallar som «skydd mot väder och vind».

Under den relativt kort tid som Djurskyddsmyndigheten hade funnits till, hade den likt en modern Goliat kastat sig över och krossat åtskilliga småbönder. Men det unika med striden på Revingehed var att Goliat förlorade och strax efter nederlaget föll krossad till marken som en otymplig koloss. Precis som i Bibelns berättelse om David och Goliat. Bakgrunden till kampen var den här.

När Carl-Axel Dahlgren kom till Revingehed för att etablera sin KC Ranch, hade han med sig kunskaper från arbete med djur både från Kanada och Australien. Hans hustru Kerstin Dahlgren var veterinär med gedigna kunskaper om djurhållning. De var beslutna att gå sina egna vägar och inte låsa fast sig i ett visst tankesätt. Av det 4 500 hektar stora

RECENSIONSEX

Korna på Revingehed är en prydning för Lunds kommun.

militära övningsfältet arrenderar KC Ranch 2 500 hektar. Marken betas av cirka 1 200 köttdjur av charolais- och simmentalkorsningar.

Paret Dahlgren hade under en följd av år haft dispens från kravet på ligghall för sina djur. Dispensen hade handlagts av Jordbruksverket. När Djurskyddsmyndigheten bildades och övertog handläggningen av dispenser, drogs dispensen för KC Ranch in och skärpta krav ställdes nu på «djurvälstånd» och uppförandet av ligghallar.

Alla «experter» med anknytning till besättningen såväl den lokale djurskyddsinspektören som kommunens miljö- och hälsokontor, distriktsveterinären, länsveterinären och Svenska Djurhälsovården gav sitt fulla stöd till dispensansökan. KC Ranch är nämligen en mönsterbesättning där djuren lever i stort sett under «naturliga» förhållanden, med det viktiga undantaget att de utfodras hela vintern och övervakas minutiöst – under kalvningsperioden kollas djuren varannan timme hela dygnet. Utfodringen sker på nya, rena ytor varje dag och man ser till att alla djur, oavsett rang, kommer åt att äta. Man bedriver ett avelsarbete som inte syftar till maximal tillväxt utan till att få fram härdiga djur som fungerar väl i utedrift - svaga djur, som inte passar för ett liv på heden, sorteras kontinuerligt bort. Djurhälsan är exceptionellt god, kalvdödligheten mycket låg och så vidare. För den som bryr

RECENSIONSEX

sig om djur är detta en besättning som bör betraktas som ett lysande föredöme och som definitivt inte borde få några anmärkningar från «djurskyddande» myndigheter.

Djurskyddsmyndigheten hade dock bestämt sig för att ingen skulle få dispens från kravet på ligghall. För att motivera detta hade man konstruerat ett «Moment 22» – liknande krav. Man sade att dispens från kravet på ligghall kunde man få om terrängen erbjöd «tillräckligt skydd mot väder och vind». För att så skulle vara fallet skulle djuren ha tillgång till «minst ett hektar, 200 meter djup, grovvuxen granskog per djur». Någon sådan kombination finns naturligtvis inte i verkligheten. Det väl dokumenterade vetenskapliga faktumet att väl utfodrade köttdjur med vinterpäls knappast behöver skydd och att även glesa trädriddåer och små höjdskillnader ger en mycket effektiv dämpning av kylande vindar, påverkade inte myndighetens inställning.

Myndigheten hade också bestämt sig för att det inte gick att erbjuda djuren en «torr och ren liggplats» utan halmströbädd. Att djuren hade fri tillgång till rena liggplatser på väl dränerad gräsbevuxen mark – det liggunderlag som de under år miljoner anpassats till att ligga på – ansågs inte ge «tillräcklig välfärd». Det var ett uttryck som biträdande generaldirektören, veterinären Torsten Jakobsson, ofta använde för att motivera varför man gav sig på besättningar där djuren var friska och välmående; han hävdade att djuren led av «välfärdsbrist». Jakobsson hade gjort sig känd som en hårdför bekämpare av «lagbrytare» och det ryktas att han hade ett finger med i spelet när de famösa korna utan örnmärken sköts.

Länsrätten

KC Ranch överklagade dispensansökan till länsrätten och vid förhandlingarna i Lund i maj 2006 vittnade samtliga av dem som hade stött dispensen, plus expertvittnen, till KC Ranch fördel. När Torsten Jakobsson, som ledde myndighetens grupp vid rättegången, tillfrågades varför inga expertvittnen

RECENSIONSEX

stödde myndighetens sak, svarade han att myndigheten hade all nödvändig kompetens samlad hos sig.

Samtliga vittnen intygade att djuren på KC Ranch var exceptionellt välmående och att något behov av ligghall inte fanns. Man var också överens om att uppförande av ligghallar skulle försämra, inte förbättra djurens situation. Ligghallar för 1200 djur skulle orsaka kraftig upptrampning av marken runt omkring, koncentration av djur med ökad oro i flocken, nedsmutsning och ökat smittryck. Dessutom skulle man av naturvårdsskäl knappast få lov att bygga ligghallar på området. Alternativet till beviljad dispens var i praktiken nedläggning av verksamheten. Den myndighet som skulle skydda svenska djur försökte med all kraft att få en av Sveriges mest djurvänliga besättningar nedlagd.

Djurskyddsmyndigheten hade lämnat in en inlägga som innehöll bland annat två sidor som handlade om «vetenskapliga studier» med 15 referenser. Detta skulle föreställa en genomgång av den vetenskapliga litteraturen på området. Författarna till de refererade arbetena hade nog blivit förvånade, eller till och med förbannade, om de hade vetat hur deras publikationer användes. KC Ranch kunde visa att myndigheten inte hade något grepp om forskningsläget när det gäller djurs behov av skydd och liggplatser, att genomgången var ofullständig och att de vetenskapliga referenserna använts på ett oseriöst sätt.

Djurskyddsmyndigheten förlorade i länsrätten. KC Ranch beviljades dispens från kravet på ligghall. I samband med att domen avkunnades fick DSM en tydlig vink av sina uppdragsgivare på Jordbruksdepartementet om att de borde ändra inställning i ligghallsfrågan - myndigheten fick i uppdrag att utreda frågan om utegångsdjur. Trots det överklagade man länsrättens dom till kammarrätten. Uppenbarligen visste man inte bara bättre än landets samlade expertis i djurhållningsfrågor, man ansåg sig också stå över direktiv från regeringen.

RECENSIONSEX

Genom att hela tiden flytta utfodringsplatserna håller man markerna hela.

Kammarrätten

Nu var det «vinna eller försvinna» som gällde för Djurskyddsmyndigheten. Man satsade allt på att segra i kammarrätten. Förhandlingar hölls i Jönköping i december 2006 och de blev en riktig häxprocess som inte lämnade någon inblandad oberörd. Djurskyddsmyndighetens grupp leddes den här gången av deras chefsjurist, som spelade Perry Mason och tog all ära och redlighet av både KC Ranchs ägare och deras vittnen. De anlitade experterna var inte bara dåligt utbildade och utan meriter, utan allt de gjort och publicerat förkastades och han klargjorde för rätten att de var fullständigt inkompetenta och opålitliga. KC Ranch företrädades, liksom i länsrätten av LRF-advokaten Ulf Wickström och som bisittare hade han Svenska Djurhälsovårdens chef, veterinär Mats Törnquist.

Vis av skadan från länsrätten hade Djurskyddsmyndigheten på «sin sida» flera expertvittnen, vilka inte kan ha varit helt lätt att hitta, eftersom de flesta med relevanta kunskaper redan vittnade för KC Ranch. Bland annat hade professor emeritus Ingvar Ekesbo ombetts att göra en ny genomgång av den vetenskapliga litteraturen. I stället för två sidor med 15 referenser presterade Ekesbo en 40-sidig inlaga med nästan 300 litteraturhänvisningar. Det fanns naturligtvis

RECENSIONSEX

ingen möjlighet för rättens ledamöter att sätta sig in i och kontrollera detta enorma material, vilket förmodligen också var meningen. Man trodde kanske att det skulle räcka med en professorstitel för att ingen skulle ifrågasätta innehållet. KC Ranchs företrädare gick dock igenom hela inlagan i detalj och hävdade att genomgången, trots sin omfattning, inte var särskilt mycket bättre än den som visats upp i länsrätten. Man kunde bland annat peka på flera grova felaktigheter, till exempel hänvisades det till referenser som inte alls handlade om det som påstods. Ekesbo hördes muntligt av rätten och förklarade att allt han skrivit var korrekt och att alla anmärkningar mot arbetet var «grundlösa». Han framhöll också sin långa erfarenhet på området och påstod bland annat att han under lång tid agerat rådgivare åt

flera svenska rancher som är större än KC Ranch.

Eftersom ingen i rättssalen (där satt flera av landets största köttjursuppfödare) kände till några sådana besättningar, frågade Wickström vilka det var, men detta ville inte Ekesbo tala om, «av sekretess-skäl».

För myndigheten vittnade också bland andra etologen Ingrid Redbo, vilken gjort studier på mjölkraskor som gått ute på vintern med tillgång till ligghall. Hon hävdade i förhöret bland annat att «alla djur» i hennes studier «alltid använt ligghallarna». Detta påstående tyckte KC Ranchs expertvittnen föreföll något märkligt, eftersom Redbo i ett av sina publicerade arbeten uttryckligen säger att djuren över huvud taget inte gick in i ligghallen, inte ens vid mycket hårt vinterväder. Det fanns tydligen fler än Djurskyddsmyndigheten som till varje pris ville hindra att KC Ranch fick dispens.....

Efter en lång och orolig väntan över jul- och nyårshelgerna fick paret Dahlgren beskedet att kammarrätten gjort samma bedömning som länsrätten; dispensen var beviljad.

För paret Dahlgren tog det mycket lång tid att komma över hela denna process och de övervägde faktiskt att sluta trots den beviljade dispensen. Att få varje detalj av sitt liv och sin verksamhet ifrågasatt av en hänsynslös djurskyddsmyndig-

RECENSIONSEX

het, trots att man gör sitt yttersta för att sköta sina djur på bästa sätt, är en hård prövning. Kerstin sade:

Visserligen fick vi dispens, men de har tagit ifrån mig glädjen.

De var inte heller de enda som tog skada av myndighetens agerande. Den lokale djurskyddsinspektören blev så tråkig av sin egen myndighet för sitt ställningstagande i dispensfrågan att han blev långvarigt sjukskriven och senare sade upp sig.

Författarnas kommentarer

Frågan om ligghall eller inte för utegående djur har, som framgått av detta reportage, varit på tapeten under många år. Man kan förstå att människor som inte har några kunskaper om djur tycker att husdjuren kan behöva ett tak över huvudet under vintern. Men varför driver en statlig myndighet en hänsynslös rättsprocess för att ge korna på Revinge en ligghall när den samlade expertisen är överens om att det inte behövs? Varför är det så viktigt att myndigheten och dess medhjälpare inte drar sig för svärta ner hårt arbetande lantbrukare, seriösa forskare och rådgivare, eller för att missbruka vetenskapliga referenser och förtiga viktiga fakta, för att kunna avslå en dispensansökan?

Kan det röra sig om okunskap? Ja, tyvärr är nog okunnighet en av orsakerna till hela den här cirkusen. Man trodde att man hade rätt, man var så övertygad om sin egen förträfflighet att man inte brydde sig om att göra sin hemläxa eller att ens lyssna på de som gjort sin. Som Torsten Jakobsson själv uttryckte det efter länsrättens förhandling i Lund: Vi har all nödvändig kompetens samlad på myndigheten.

Men att man var okunnig och trodde att man faktiskt gjorde korna på Revinge en tjänst var inte den starkaste drivkraften i detta fall. Djurskyddsmyndigheten hade bestämt sig för att ingen skulle få dispens. Alla paragrafer i föreskrifterna skulle följas – av alla. En annan ranchägare som sökt dispens ringde till myndigheten ett par dagar efter att han lämnat in sina ansökningshandlingar och

RECENSIONSEX

frågade om han kunde skicka in kompletterande uppgifter. Handläggaren svarade: «Javisst kan du göra det, men det är ingen mening – vi ger i alla fall inga dispenser.» KC Ranch var ett nyckelfall - om man kunde tvinga dem till underkastelse skulle ingen annan våga göra motstånd längre.

Det handlade om makt och prestige. Det handlade om fel personer på befattningarna. Det handlade om att man trodde att det gick att rättfärdiga vad som helst i djurskyddets namn. Men det handlade väldigt litet om djurskydd.

I ett projektarbete vid Ekonomihögskolan vid Lunds universitet har Areskough och medarbetare¹⁰¹ granskat konflikten mellan Djurskyddsmyndigheten och KC Ranch. Man sammanfattar sin genomgång på följande sätt: Djurskyddsmyndigheten har agerat enkelspårigt och «förlöjligat sig själva». ... gått emot experter så som länsveterinär, professorer och specialistoeterinärer. Detta kan ses som slöseri med skattebetalarnas pengar d.v.s. dålig myndighetsutövning.

Revingefallet demonstrerar mycket av det som avhandlas i denna bok. 1) Forskning och erfarenhet visar att våra stora husdjur ofta inte behöver några hus, ja att ligghallar t.o.m. kan vara skadliga för djur och miljö. 2) Myndigheter skadar seriöst arbetande människor och tar glädjen ifrån dem. 3) Makten deformerar de personer som skall utöva tillsynen. 4) Tjänstemän långt upp i myndighetsorganisationen är okunniga och arroganta. 5) Utan betande djur går det galet med landskapet. Tänk Revingehed utan betesdjur!

De svarta korna i Montana

I väntan på att kammarrätten skulle fatta sitt beslut om KC Ranch passade veterinär Per Michanek på att göra en studieresa till USA. Hans mål var en ranch i norra Montana intill den kanadensiska gränsen. Ranchen drevs av en institution vid Montana State University och forskningsarbetet där leddes av professor Bret Olson, en väl meriterad vetenskapsman som gjort flera viktiga arbeten om kor som går ute under

RECENSIONSEX

hårda vinterförhållanden. När man läser Olsons publikationer verkar det som om hans kor lever under mycket hårdare klimatförhållanden än vi kan finna någonstans i Sverige.

Jag ville se det i verkligheten, för att förvissa mig om att det verkligen var sant.

Den svenske gästen anlände mitt i vintern, termometern visade minus 13 och en hård vind (15 m/s) svepte obarmhärtigt över några sluttningar, där ett trettiotal dräktiga Black Angus-kor lugnt betade det frusna vinterbetet.

Jag filmade med min videokamera, men trots full skidklädsel skakade jag så mycket att filmen knappt går att titta på.

Det blåser alltid hårt här på sluttningarna, sa professor Olsen. Det är bara när det är riktigt kallt, som det brukar blåsa lite mindre. Förra vintern hade vi minus 39 som kallast.

Eftersom markerna i detta gränsområde inte lämpade sig för konventionellt jordbruk, satsade man här i stället på äkta ranchdrift, där köttkorna betade året runt på vidsträckt naturbeten trots de iskalla och blåsiga vintrarna.

I sträng kyla utan tillgång på byggnader eller fasta vindskydd betar korna i Montana.

RECENSIONSEX

Efter hemkomsten skrev Per Michanek en krönika i ATL om sitt besök i Montana.

På just det här betet finns en del grövre vegetation i form av buskar och låga träd och det finns även höjdskillnader som bryter vinden, men korna verkar inte alls intresserade av att söka skydd - de går inte ens tätt tillsammans för att få lä av varandra. De ser ut precis som kor på sommarbete hemma. Utspridda på fältet tuggar de sig sakta fram genom det frusna gräset. En grupp ligger och vilar men reser sig när vi närmar oss. Korna ingår i universitetets försöksbesättning och professor Olsen har gjort en rad studier på hur de klarar de hårda vintrarna.

Hemma brukar vi säga att vintern inte är något problem för nötkreatur om de får ordentligt med foder, men de här korna fodras knappt alls, de får bara ett drygt halvt kilo pellets med 21 procent smältbart råprotein per dag, för att hålla igång våmfloran. Resten av foderstaten är fruset naturgräs med ungefär samma näringsvärde som halm. Proteintillskottet behövs för att våmfloran skall kunna utnyttja det näringsfattiga betet maximalt.

För mig är besöket i Montana en närmast osannolik upplevelse. Kan kor verkligen överleva på denna ohyggligt kalla plats utan att fodras kraftigt? De måste väl förbränna massor av kroppsfett under vintern för att inte frysa?

Nej, de väger lika mycket när våren kommer som de gjorde hösten innan, säger professor Olsen. De mår alldeles förtäffligt, sjuklighet och dödlighet förekommer inte.

Alla köttdjur i dessa trakter går ute året runt och ligghallar är ett okänt begrepp, men många bönder fodrar med hö på vintern.

Vi försöker lära bönderna att korna inte skall fodras med hö, säger professorn Olsen. Om de tvingas leva på det näringsfattiga vinterbetet anpassar de sin matsmältning och

RECENSIONSEX

Korna håller vikten över vintern med endast obetydlig utfodring. De utnyttjar effektivt energin i det vissnade gräset.

ämningsomsättning för att leva så energisnålt som möjligt och klarar sig bra. Om vi fodrar med hö tvingas korna att ställa om sin matsmältning och öka sin ämningsomsättning för att bryta ner och omsätta den extra näringen. Det resulterar visserligen i ökad värmeproduktion, men också i ökade förluster. Det är som att elda för kråkorna. Många lantbrukare har förstört sin ekonomi genom att köpa jordbruksmark och maskiner för att bärga hö och det paradoxala är att man kan orsaka att korna magrar genom att fodra dem mer.

Något omtumlad återvänder jag hem till Sverige, där kamrarrätten just avkunnat dom i målet om huruvida korna på KC Ranch behöver ligghallar som skydd under vintern. Efter besöket i USA verkar frågan nästan komisk - om de «svarta isbjörnarna» från Montana hade fått besöka Revingehed på vintern hade de väl trott att de hamnat på Mallorca?

Men att svenska så kallade experter är så okunniga om djurs förutsättningar och behov, att vi måste slåss i domstolar för att få hålla kor på ett både djur - och naturoänligt sätt, det är långt ifrån komiskt. Det är bara sorgligt.

RECENSIONSEX

I början av år 2007 föll domen i kammarrätten. KC Ranch vann en ny seger över Djurskyddsmyndigheten. Korna på Revingehed fick leva vidare utan ligghall. Men domen var tidsbestämd. Dispensen från ligghallskravet gäller fram till den 31 maj 2009. Vad som händer sedan vet vi inte.

Författarnas kommentarer

Egentligen har vi ju alltid vetat, att våra husdjur mycket väl överlever och håller sig friska utomhus och utan tillgång till byggnader. Hästarna på Lojsta har ju levt så i alla tider. Många av fåren på Gotland har inte fått hus förrän under senare år. De svenskar som har släktingar i Amerika har säkert hört talas om boskapsrancher i Klippiga bergen. Ändå tycks många svenska politiker och vanligt folk tro att djuren fryser om de är ute och att de därför måste ha ett hus att bo i. Vi säger det därför en gång till: Våra stora husdjur fungerar alldeles utmärkt ute också på vintern. Djur som vistas ute är oftast friskare än djur i byggnader. Om de bara får tillräcklig yta att röra sig över slipper de undan många av de risker våra installade husdjur är utsatta för.

Forskningen vid Bret Olsons institution i Montana demonstrerar att mera foder inte alltid är den rätta lösningen. De flesta trodde nog att mera foder är vad djuren behöver när temperaturen sjunker. Slutsatsen blir att det inte är lätt att komma rätt med lagar och regler när man saknar den ultimata sanningen. Bondens mångåriga erfarenhet och en fri forskning skapar förmodligen ett mycket bättre djurliv än alla myndigheters snåriga regler och destruktiva kontroller. Lägg till medvetna konsumenter och duktiga journalister så får vi kanske en djurhållning i framtiden, som kombinerar bra villkor för djuren med hög produktion och prima livsmedel.

Tomas Bresky om *Uppdrag granskning* och djurskyddet

Under min tid som redaktör för tv-programmet *Norra magasinet* på 1990-talet gjorde vi flera uppmärksammade reportage om djurhållning och djurtransporter.

Vi fortsatte granskningen i början av 2000-talet, nu med programmet *Uppdrag granskning*. I samband med att vi arbetade med de olika reportagen fick jag ett stort kontaktnät bland djurhållare, veterinärer och djurskyddsinspektörer. När diskussionsforumet «Djurintressenter» startade på nätet vidgades mina kunskaper. Allt oftare dök det upp märkliga berättelser om bönder som blivit dömda för djurmisshandel och fråntagna sina djur. När jag undersökte ett par av fallen förstod jag att det pågick något som kunde liknas vid en klappjakt på djurhållande bönder, men som nästan aldrig fick någon uppmärksamhet i de etablerade medierna. Vi, som varit pådrivande och lyft fram inspektörer och veterinärer och gjort dem till hjältar i en kamp för bättre djurhållning, var nu tysta. I många fall hade våra reportage bäring. Det fanns klara exempel på djurmisshandel, som kom upp till ytan, och somliga fick straff för vanvård. Men det fanns också en annan sida.

Jag blev allt oftare kontaktad av bönder och veterinärer som tyckte att vi också måste belysa avigsidan av den ensidiga beskrivningen av alla djurhållare som potentiella brottslingar.

Efter att ha granskat ett tiotal fall var jag övertygad om att det förekom ett maktmissbruk som aldrig tagits upp till diskus-

RECENSIONSEX

sion. Hur djurskyddsinspektörer, i sin ambition att på alla sätt «skydda» djuren, drev ärenden, som hade kunnat lösas långt innan de kom inför domstol.

Uppdrag granskning beslöt att undersöka två fall närmare: Bonden Hans Röös i Seglora i Västergötland och hans fjällkor och Lennart Östergren i Odensbacken utanför Örebro och hans hästar.

Hans Röös blev gång på gång anmäld av en granne, en drygt åttioårig kvinna som beskriver sig själv som natur- och djurvän. Hon ansåg att Röös fjällkor for så illa att han borde bli belagd med djurförbud. Polisen, länsstyrelsen, miljö- och hälsoskyddsnämnden i Borås, alla fick de ta emot anmälningar. Och veckan före jul 2003 beslöt djurskyddsinspektören Anette Asp att åka ut till Röös gård i Seglora för att göra en inspektion.

Hennes besök resulterade i åtta punkter som måste åtgärdas: Antalet kor måste reduceras, de fick för lite mat och var därför magra. Flera hade parasitangrepp i huden. I ligghallen saknades elektriskt ljus och var dåligt strött med halm. Några kalvar saknade den gula brickan i örat och slutligen ansåg inspektören att den sträcka korna måste gå för att dricka, cirka 200 meter, var för lång.

En diger lista kan tyckas. Men en ditkallad veterinär såg inget som han ansåg vara akut. När dessutom Röös kunde förklara att parasitangreppen var under behandling, att han strödde i ligghallen varje dag, men att det just vid besöket ännu inte hade gjorts och att han lovade att ta itu med de andra punkterna, så tycktes allt vara klart. Dessutom kom Röös överens med inspektören om att det skulle tas benmärgsprov på ett par kor och skickas för analys för att avgöra om de var för magra.

Att ha fjällkor är inget för den som vill bli rik. Men Röös hade andra skäl:

RECENSIONSEX

- Det är något viss med den här rasen, som är utrotningshotad. Den passar ju inte i det moderna industrijordbruket. Den är lite magrare än andra raser med trivs med att gå ute, dricka i Viskan och att leva ett så fritt liv som möjligt.

Efter decemberbesöket fortsatta inspektör Asp att hårdbevaka gården i Seglora. Hon var där flera gånger, ibland sent på kvällen, framgår av protokollen, ofta ditkallad av damen som gjorde de tidigare anmälningarna.

Vid ett tillfälle skedde inspektionen klockan tolv på natten:

- Det kan ju te sig ganska orimligt att jag åkte dit vid den tidpunkten men anmälaren uppfattade det som akut och jag åkte dit, berättar Anette Asp.

När miljönämndens ordförande, andra veckan i januari 2004 gjorde en inspektion fann han att de åtta punkterna kunde anses uppfyllda och ärendet kunde skrivas av. Men det var ett beslut som djurskyddsinspektör Anette Asp inte accepterade. Hon återkom till gården flera gånger och hade då sällskap med andra veterinärer. Striden trappades upp. Inspektör Asp agerade med lagboken i hand. Och de nyinkallade veterinärerna fann nu ytterligare brister. Framförallt ansågs korna vara för magra, rent av undernärda.

Mitt under alla dessa inspektioner kom det också två konsulenter från länsstyrelsen till Seglora. En av de två, Leif Carlsson sammanfattade:

- Djuren gick ute på åkern och dom hade mat, lite högvis här och där och vatten drack dom ju i Viskan. I ligghallen var det bra med strö. Han hade skickat en del djur till slakt och de 42 som fanns kvar hade vi ingen anmärkning på. Jag skulle vilja gå så långt att säga att det var närmast idealiska förhållanden.

RECENSIONSEX

Hur kan olika myndighetspersoner, professionella bedömare, komma till så olika slutsatser? Djurskyddsinspektör Anette Asp, med stöd av två veterinärer dömde fortfarande ut Hans Röös sätt att sköta sina fjällkor, medan miljönämndens ordförande, två konsulenter från länsstyrelsen och den veterinär som först granskat djuren, alla ansåg att djuren mådde bra.

Rapporterna från slakteriet bekräftade den senare bilden. Djuren hade slaktats med bara marginella anmärkningar. Och samtidigt kom analysen från benmärgsproven: Samtliga prov låg över genomsnittet.

Här borde historien om Hans Röös och hans fjällkor tagit slut. Men det tragiska är att nu börjar andra akten, den rättsliga prövningen. Hans Röös fälls i tingsrätten. Ärendet överklagas till länsrätten där fem personer vittnar till Röös förmån: Länsstyrelsens konsulent Leif Carlsson, grannen Tore Classon, en före detta djurskyddsinspektör, Thomas Gunnarsson, en bonde som köpte Röös kor, Bengt Johansson och slutligen bonden Guy-Allan Svensson som engagerat sig i kampen för bönder som kommit i kläm på grund av övernitiska inspektörer och veterinärer.

Länsrätten avvisar överklagandet och när ärendet går vidare till Kammarrätten i Jönköping ska det ta nästan två år och tre olika handläggare för att till sist, i september 2008, avslå Röös överklagande.

Lennart Östergrens historia har beröringspunkter men har ett inslag som gör den unik. På sin gård i Odensbacken föder Östergren upp hästar av rasen American curley. Under en inspektionsresa i området passerade djurskyddsinspektören Carina Hanell och en kollega Östergrens gård. De stannade och tittade på hästarna. Det var i november och ruggigt väder. De noterade att en av det femtontal hästar de såg var halt. De studerade hästen, en hingst, en stund och blev övertygade om att den led svårt.

RECENSIONSEX

Dagen efter åkte en hel delegation ut från Örebro. Inspektör Hanell och en assistent, veterinär Torleif Lind och två poliser. Lind inspekterade hästen och gjorde enligt egen beskrivning en undersökning som resulterade i att beslut togs om att hästen skulle avlivas. Allt som skedde filmades.

Hästägaren, Lennart Östergren, var när detta skedde ute på uppdrag. Han skulle sko en häst på en granngård. Hanell säger att hon ringde efter honom men då hon inte fick något svar skrev hon ett brev som lades i Östergrens brevlåda.

När han kom och vittjade brevlådan kunde han läsa: «Din häst är avlivad och ligger bakom ladgården under en pressning».

- Den dan kommer att sitta kvar hela mitt liv, den kan jag aldrig glömma, säger Lennart Östergren när jag träffar honom två år efter händelsen.

Östergren är medveten om att hästen såg lite ynkelig ut, men hältan var av tillfällig art. Han har beställt filmen från miljönämnden och när vi tittar på den tillsammans vill han att jag ska vara uppmärksam på en detalj.

- Titta nu, titta vad som händer!

Vad han menar att jag ska titta på är en sekvens där en polisman leder i väg hingsten, som heter Texas. Först haltar den svårt men efter en stund, sedan den sparkat till några gånger går den bättre och efter att ha gått ytterligare ett tiotal meter går den ganska obehindrad efter polismannen. Östergren menar att det är en iskocka som fastnat under hoven som orsakade hältan och när den väl lossnat kunde Texas gå utan problem.

Hanell och Lind vidhåller i den skriftväxling som följer att förutom hältan var hästens allmäntillstånd så dåligt att avlivningen var motiverad.

RECENSIONSEX

När Östergren kom hem och den värsta chocken hade lagt sig ringde han en granne. Tillsammans lastade de den döda hingsten på en släpvagn och åkte de 15 milen till Statens Veterinärmedicinska Anstalt i Uppsala. Han begärde att Texas skulle obduceras.

Redan under bilresan hem fick Östergren ett samtal från obducenten som ville ha ett klarläggande om vad som var problemet och orsaken till att hästen hade avlivats. Anledningen till samtalet var att inget anmärkningsvärt kunde upptäckas vid en första besiktning.

När obduktionsprotokollet sedan kom står det bland annat: «Hästen uppvisade inga sjukliga förändringar --- om hälta påvisades inte någon förändring som kan styrka den kliniska observationen.»

Också det här fallet har resulterat i skriftväxling, överklagande, ekonomiska förluster för djurhållaren och naturligtvis psykiskt lidande.

Detta menade jag var värt att berätta i *Uppdrag granskning*. Och till en början tyckte min redaktör detsamma. Jag förvarnade om att vi nu skulle gå emot en stark och högljudd opinion och att när det gäller djur blöder svenska folkets hjärtan mer än för någonting annat.

Eftersom jag själv, som redaktör och reporter sysslat med de här frågorna i många år, visste jag vilken opinion vi utmanade. Därför gällde det att ha extra tjockt på fötterna. Varje faktadel måste kontrolleras minst två gånger, varje påstående måste kunna beläggas och dokumenteras. Precis som i alla reportage, men den här gången var det extra viktigt att ha beredskap för den moteld jag visste skulle komma.

I reportaget, som ett stöd för vår tes, hade jag intervjuat den före detta chefredaktören för tidningen Land, Sven-Olov Lööv. Han hade själv i en ledare berättat hur han en gång skrev en ledarartikel där han tog upp hetsen mot djurägande

RECENSIONSEX

bönder och själv i numret efter kommenterat de reaktioner han fått. Aldrig tidigare hade något han skrivit i Land fått ett sådant gensvar. Äntligen var det någon som vågade ta upp den hetsjakt som pågår mot många djurägare.

Bland annat därför kände jag mig trygg när Sven-Olov Lööv i reportaget säger:

- Jag tycker det är ett lysande exempel (Röös) på hur det absolut inte får gå till, att enskilda tjänstemän agerar på det här sättet. Det är också skandalöst att Röös inte fått någon uppbackning från de ansvariga i lantbrukets egna organisationer.

Men detta hjälpte inte. Trots många och långa och stundtals hetsiga diskussioner kunde jag inte övertyga min redaktör om att reportaget skulle sändas. Nu publiceras en del av det här.

Tomas Bresky

Ökad ranchdrift och gräsbete ger svenskt hälsokött, anser Stefan Edman.

De flesta av oss vill ha kvar det öppna odlingslandskapet. Sanningen är dock att den sista resten av detta landskap är hotad och riskerar att försvinna och ersättas med granplantager. Orsakerna är flera:

- Många mjölkproducenter har lagt av. Mjölkkorna blir allt färre. Och eftersom det är betesdjuren som ytterst håller landskapet öppet, växer det igen i takt med att djuren slaktas ut.
- De mjölkgårdar som finns kvar får allt större djurbesättningar. Allt flera lantbrukare ansöker om dispens för att slippa släppa ut sina djur på betesmarkerna. Allt flera bönder struntar i betestvånget. Fyra av tio mjölkbönder vill avskaffa eller ändra lagen om betestvånget, enligt en undersökning år 2007, gjord av ATL. Uppfattningen blir vanligare ju fler djur man har. När korna går inne året om, växer betesmarken igen.
- EU:s nya jordbrukspolitik. Redan i dag kommer 45 procent av det nötkött som konsumeras i Sverige från andra länder. Vid en fullständig frikoppling av samtliga bidrag till gårdarna väntas produktionen av nötkött i vårt land att minska med 16 procent.

Allt detta har en negativ påverkan på det öppna odlingslandskapets framtid. Vad göra? Vi kan exempelvis lyssna på vad biologen och författaren Stefan Edman föreslår.

RECENSIONSEX

Men tillhör inte Stefan Edman dem som anser att vi måste sluta äta kött? Nej, men hans åsikt är att vi måste minska köttätandet, av skäl som hänger samman med den globala uppvärmningen och en hotande miljökatastrof på grund av det allt varmare klimatet.

Världens köttkonsumtion har femdubblats på femtio år, vilket är alarmerande. Det krävs nämligen i snitt tio gånger mer energi att producera ett kilo proteiner i form av kött jämfört med växter.

Stora arealer av världens åkrar används i dag också till att producera mat till köttdjur. Lägg till detta att en stor del av de globala utsläppen av växthusgaser kommer från den intensiva köttindustrin.

Allt detta gör att Stefan Edman vill att vi skall minska vårt köttätande.

Alltså *minska*, inte *sluta* äta kött.

I stället borde svenskarna övergå till att i högsta möjliga grad köpa och äta kött som producerats i landet av kor, som huvudsakligen äter gräs på betesmarker i det öppna svenska landskapet. Vi kallar denna föda för naturbeteskött.

Varför bör vi då äta detta naturbetesskött? Av flera skäl, anser Stefan Edman.

- Hälsosamt kött till konsumenterna.

«Djur som uppfötts på gräs innehåller proportionellt sett mer av de nyttiga omega 3 - fettsyrorerna än djur som äter spannmål. Orsaken är att örter och gräs är särskilt rika på omega 3- fett. Frön innehåller dock betydligt mindre omega 3-fett, därav den låga halten i djurens spannmålskost.

Omega 3- fett minskar risken för hjärt- och kärlsjukdomar, fetma, ögonsjukdomar, kanske Alzheimers sjukdom och sannolikt även vissa former av cancer. Kött från betande

RECENSIONSEX

djur innehåller även tre - sex gånger mer av antioxidanten E-vitamin än från djur som utfordras med kraftfoder. För det personliga välbefinnandet, folkhälsan och hälsovårdens ekonomi skulle detta samtidigt innebära betydande vinster.»

Stefan Edman påpekar också att det kött som vi importerar från djur som betat på Sydamerikas grässtäpper, «Pampas», har mera av sådana hälsomässiga fördelar framför delar av det nötkött, som i dag produceras i Sverige. I dagens läge, med en import av nötkött på 40 - 45 procent, blir det därför mycket viktigt att det svenska lantbruket kommer igång med den här typen av extensiv köttproduktion. Då blir «omega 3 - effekten» en bra affärsidé, som kan få den svenske konsumenten att köpa svenskt nötkött i stället för importerat. Och på köpet kan vi bevara det öppna kulturlandskapet.

- Ljusare framtid för djurbönderna.

Om man jämför konventionell nötköttsproduktion med mer extensiva driftformer leder de senare till minskade kostnader och därmed till större lönsamhet för lantbrukaren. Med extensiv drift följer lägre energiförbrukning per kg producerat kött.

- Sista chansen att bevara det öppna odlingslandskapet.

Utan betesdjur beskogas eller växer våra värdefulla odlings- och kulturlandskap, med hagar, ängar och annan betesmark, snart igen. Med betande djur (= extensiv djurhållning), har vi som konsumenter en chans att bevara detta öppna landskap. Kanske den sista chansen, enligt Stefan Edman.

«Troligen är» öppna landskap i Sverige «ett av få kvarvarande starka argument för att handla svenskproducerat kött.»

För att vi ska ha en chans att nå dessa mål vill Stefan Edman se en storsatsning på en vall - och naturbetesbaserad produktion av nötkött och mjölk. Han vill inom en snar framtid se en systematisk nysatsning på större och mindre nötköttsgårdar, «rancher», med hög andel gräsbete, utedrift

RECENSIONSEX

och gemensamma stallar. Han kallar dessa rancher för «kohotell».

De lantbrukare som vill satsa på en extensiv form av djurhållning, med sina djur på gräsbete och ute större delen av året, ska kunna få samhällets ekonomiska stöd.

Men för att vi ska utveckla en «svensk pampasbiff», det vill säga en extensivt odlad, energisnål och klimativänlig köttbit, krävs insatser från flera håll. Det räcker inte bara med statliga pengar eller stor entusiasm hos lantbrukare och bondekooperation. Insatser och ansvar måste finnas på flera händer, som till exempel:

- Ett engagemang hos livsmedelsindustrin för att produktutveckla och förädla svenskt hälsokött.
- Att få handeln att marknadsföra svenskt naturbeteskött, hälsokött, av exempelvis regionala varumärken, som Kaprifolkött i Bohuslän - Dalsland, Mälarkött, Ydrekött, Smålandsbiffen o. s. v.
- Varje köttätande svensk producent måste komma till insikt att vi kan och måste «äta oss till ett öppet landskap».

Varje biff och köttbulle från djur, som betat i svenska marker betyder att vi bevarar några kvadratmeter äng och hage.

Stefan Edman har också skissat fram två olika scenarier för att bevara det öppna landskapet.

- Scenariot Natur.

Dikobaserat och utmärks av hög betesandel med övervint-ring utomhus med enkla vindskydd, vidare av kalvning under varm årstid och avel inriktad på god hälsa och lätta kalvningar samt av kemikaliefrihet. Detta scenario går väl att förena med ekologisk produktion.

- Scenariot Miljöskydd:

Bygger på tjurar födda av mjölkkor seminerade med kötttrassperma. Fodret utgörs av ensilage från måttligt kvävegödslade

RECENSIONSEX

gräsvallar kompletterat med fodersäd och koncentrat i proportioner som gör att överutfodring med protein undviks. Djuren hålls inomhus i liggbåsstall under hela uppfödningen. Gödseln hanteras i flytande form och sprids på våren med omedelbar nedmyllning.

Stefan Edman ser olika fördelar med båda dessa scenarier.

* Scenariot «Natur» är bäst med hänsyn till målen för öppet landskap, biologisk mångfald, oberoende av pesticider, naturligt djurbeteende och kött med hälsosam fettsyresammansättning. Det har lågt behov av fossil energi men kräver å andra sidan stor areal, vilket begränsar möjligheterna att vid behov odla bioenergi. Naturscenariot har mycket låga kostnader per kg producerat kött så länge det finns gott om mark som saknar lönsam alternativ användning.

* Scenariot «Miljöskydd» är bäst med hänsyn till låga kväveutsläpp och lågt arealbehov. Det kanske gör att areal kan friställas till energiodling som ersätter fossila bränslen, vilket kan bidra till minskade utsläpp av växthusgasen koldioxid.

Fotnot: Källor: «Bilen, biffen och bostaden. Hållbara laster - smartare konsumtion, Slutbetänkande av utredningen om en handlingsplan för hållbar konsumtion för hushållen». Utredare Stefan Edman

Artikel i Smålandsposten den 28/3 2008. «Måste vi sluta äta kött nu?» av Stefan Edman.

RECENSIONSEX

Djurskyddslagstiftningens absurda effekter

Tumstocken stänger ner småbruken

Dagens hantering av djurskyddslagen får som ovan visats betydande konsekvenser för de mindre lantbruken. Äldre lantbrukare och fritidsbönder väljer att sluta i stället för att satsa pengar på ombyggnader. Många vill inte underkasta sig kontroller därför att man uppfattar dessa som otillbörliga ingrepp i en uråldrig frihet.

En del av dessa småbönder skulle nog ha slutat ändå inom begränsad tid. Signalen som myndigheten skickar är emellertid solklar för äldre bönder. Den uppfattas tydligt --- man är inte önskvärd. Den innehåller också budskapet --- det sätt på vilket du sköter dina djur är omodernt och oacceptabelt. Ingen vill framstå som dålig djurskötare.

Dåliga system är godkända eller får dispens

Den moderna industriella djurhållningen är tuff för djuren. Det var detta Astrid Lindgren såg och ville få belyst och debatterat. Medellivslängden för en mjölkko är i dag cirka 4 år. En stor del av de grisar som levereras till slakt har kroniska lunginflammationer. Skulle slaktgrisarna få leva tillräckligt länge skulle sannolikt många få diabetes. Hönsen lever fortfarande till stor del i burar även om dessa är något större än de som tidigare var aktuella. Ambitionen att förbättra för hönsen har medfört att många äggproducenter slutat. Ägg importeras och de som stiftat lagarna äter säkert ofta utan att veta om det finska ägg värpta av hönor i små

RECENSIONSEX

trånga burar. Nästan alla industrijordbrukets djur vistas i godkända stallar och uppfödningen uppfyller det som myndigheterna föreskriver i de allra flesta fallen. I andra fall får man dispens. Att industrijordbrukets djurhållning passerar utan debatt medan småbondens kossor tvingas bort kan vi inte se på annat sätt än som ett avancerat hyckleri. Tala om att sila mygg och svälja kameler.

Bra djurhållning fasas ut

KC Ranch på Revinge hed i Skåne har en enastående fin ranchdrift. Djuren är friskare än genomsnittet och har stora marker att röra sig över. Betesmarker, som inte är söndertrampade. Denna verksamhet som av många betraktas som ett föredöme ville Djurskyddsmyndigheten lägga ner. Det kostade mycket möda att få en dom i kammarrätten som tillät fortsatt djurhållning på Revinge. Russen på Lojsta hed är man också ute efter. Där har de levt i hundratals år men inte heller det duger längre. Nu vill man skapa en kontrollverksamhet som medför att många av hästhållarna tröttnar. Vissa av åtgärderna som föreslås är förmodligen dessutom skadliga för djuren.

Det finns inget konsistent vetenskapligt stöd för att ligghallar är till nytta för hästar och nötkreatur. Ofta blir markerna runt sådana byggnader söndertrampade leriga och gödselbemängda. Halmen som man ströar med är ofta ohälsosam för både djur och människor. Lite eftertanke kan kanske ge resultatet att det naturliga för många djur är att vistas ute året runt. Det är kanhända inte de som har djuren ute som behöver dispens. Om djurens naturliga beteende är värt att vårda borde i stället de som stänger in dem i byggnader, som dessutom ofta inte är särskilt hälsobefrämjande, begära dispens.

RECENSIONSEX

Människor skadas och blir sjuka

De flesta djurhållare har en god relation till sina djur. Djuren medverkar i flertalet fall till bättre hälsa hos skötaren. Nästan alla som blir föremål för djurskyddsinspektioner uppfattar dessa som integritetskränkande, onödiga och ett uttryck för att samhället inte litar på djurhållaren. Vissa människor reagerar med påtagliga stressreaktioner och inte så få utvecklar sömnstörningar, magbesvär och depression. Vi ser inget försvar för att en statlig reglerad verksamhet får pågå till ett sådant pris.

Kontrollanterna deformeras

De personer som skall genomföra kontrollerna deformeras och utsätts för onödiga hälsorisker. Riskerna kan vara rent fysiska när aggressiva personer skall kontrolleras. Riskerna kan också vara psykologiska. Vad gör man när man till slut inser att den verksamhet man utövar är skadlig i så många avseenden. Många kommer att försöka skydda sig med olika typer av rationaliseringar --- «vi följer bara lagen», «regler är till för att följas».

Det öppna landskapet stängs ner

Jordbrukets industrialisering har medfört att många småbruk försvunnit. Ofta är detta en förlust för det öppna landskapet. När de betande djuren försvinner ödeläggs äng och hage och alla dess inbyggare (insekter, fåglar och däggdjur) får stryka på foten. EU-bidrag finns för att motverka den här processen. Djurskyddslagstiftningen i sin nuvarande tillämpning driver på den negativa utvecklingen. Skapa i stället positiva incitament så att fler stannar kvar i de värdefulla miljöerna med sina djur.

RECENSIONSEX

Vägen till helvetet är kantad av goda intentioner

Man får ändå förmoda att de som drivit fram den nuvarande lagstiftningen haft som ambition att, som man brukar säga, öka djurens välfärd. Tyvärr blandar man ofta ihop välfärd för djur med välfärd för människor. Syftet har sannolikt varit gott och politikerna har väl tänkt på samma sätt även om andra skäl (röstköp i riksdagen, eftergifter för aktivister) sannolikt också haft betydelse. När byråkraterna skall omsätta politikernas goda intentioner går det emellertid snett. Vården om lagen och regelverket blir viktigare än vården om djuren. Människorna som sköter djuren reduceras till kontrollobjekt. Bristande kunskaper hos lagens förvaltare leder till beslut som är negativa för både djur och människor. Djurskyddslagstiftningen i sin nuvarande tillämpning är skadlig för djur, för djurskötare, för landskapet, ja, medför t.o.m. risker för de som skall expediera lagen. Astrid Lindgren hade en helt annan vision.

RECENSIONSEX

Förslag till åtgärder

- Låt miljöhänsyn i mycket större omfattning styra industrijordbrukens emissioner, etableringar och djurhållning.
- Skriv om djurskyddsföreskrifterna helt. Utgå ifrån fysiologi och psykologi och gör etiska ställningstaganden som behandlar alla djur likvärdigt och inte tar hänsyn till produktionsekonomi, politik eller påtryckningar från intresseorganisationer.
- Beakta att storskalig djurhållning kan vara riskfylld med snabbt genomslag för farliga infektioner och andra sjukdomar. En mera diversifierad och spridd djurhållning minskar dessa risker.
- Tag mycket större hänsyn till djurens naturliga beteende. Det är inte naturligt att stänga in djur i stallar, ligghallar eller andra trånga utrymmen. Låt djuren vara en naturlig del i landskapet. Se Revinge som förebild.
- Stallmiljöer är nästan alltid riskabla miljöer. När det går, undvik att ha djur inomhus.
- Sluta med centimeterkineseriet --- se i stället till djurens välmående.
- Sluta med gårdsbesök och inspektioner. Inspektionerna gör inte mycket nytta och många människor känner sig kränkta och blir stressade.
- Tag inte emot anonyma anmälningar.

RECENSIONSEX

- Låt inte mindre kompetenta personer kontrollera/inspektera de som har mera utbildning och större kompetens.
- Gör det möjligt att åtala för förtal vid uppenbara okynnesanmälningar
- Vid svåra vanvårdsfall --- beakta att det nästan alltid finns en mänsklig tragedi med i bilden.
- Se till att domstolarna gör sitt jobb och dömer efter lagen, inte efter föreskrifterna, så att den som överklagar åtminstone har en teoretisk chans att få rätt.
- Betala skadestånd till dem som felaktigt blivit «uthängda» eller tvingats till omotiverade investeringar.
- Se sammanhangen. Djur --- kultur --- yttre miljö --- hälsa.

RECENSIONSEX

Referenser

1. Bouveng GA. Betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning: avgivet den 1 november 1938. Stockholm: Isaac Marcus boktryckeriaktiebolag; 1938.
2. Törnqvist L, Öhman-Sundén, S. Ingen liten lort: Astrid Lindgren som opinionsbildare: Rabén & Sjögren; 2007.
3. Bergvall ÅS, E. Att elda med ben. Populär arkeologi 1987;5(2):23-5.
4. Doring E. Osteologi --- benens vittnesbörd. Gamleby: Arkeo-Förlaget; 1982.
5. Ränk G. Från mjölk till ost. Stockholm: Nordiska museet; 1987.
6. Benecke N. Der Mensch und seine Haustiere. Die Geschichte einer jahrtausendealten Beziehung. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH & Co; 1990.
7. Jonsson L. From wild boar to domestic pig --- a reassessment of Neolithic swine of northwestern Europe. *Striae* 1986;24:125-9.
8. Weliner SP, E. A.; Widgren, M. Jordbrukets första femtusen år. Borås: Natur och Kultur/LTs förlag; 1999.
9. Nationalencyklopedin. Nationalencyklopedins ordbok. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker; 1995.
10. Andersson Kea. Annelund --- en senneolitisk bondgård. *Arkeologi i Sverige* 1987 1990:15-44.
11. Tudge C. Neanderthals, Bandits and Farmers. How Agriculture Really Began. London; 1998.

RECENSIONSEX

12. Mithen S. *After the Ice. A Global Human History 20,000-5,000 BC.* London; 2003.
13. McNeill WHM, J.R. *The Human Web. A Bird's-Eye View of World History.* New York; 2003.
14. Sten S. Storleksvariationer hos medeltida och nyare tids nötkreatur och får. I Myrdal JS, S., ed. *Svenska husdjur från medeltid till våra dagar.* Stockholm; 1994.
15. Rast-Eicher A. Gewebe im Neolithikum. In: Jaacks GT, K., ed. *Archäologische Textilfunde ---Archaeological textiles Textilsymposium Neumunster 4-75 1993.* Neumunster: Textilmuseum Neumunster; 1994.
16. Sherratt A. Plough and pastoralism: aspects of the secondary products Revolution. In: Hodder II, G; Hammond, N., ed. *Patterns of the past Studies in honour of David Clark.* Cambridge: Cambridge university press.; 1981:261-305.
17. Gräslund B. *Första stegen: Urmänniskan och hennes värld.*: Bokförlaget Atlantis AB; 2001.
18. Waldmann A, Koschizke JW, Leitzmann C, Hahn A. Dietary iron intake and iron status of German female vegans: results of the German vegan study. *Ann Nutr Metab* 2004;48(2):103-8.
19. Waldmann A, Dorr B, Koschizke JW, Leitzmann C, Hahn A. Dietary intake of vitamin B6 and concentration of vitamin B6 in blood samples of German vegans. *Public Health Nutr* 2006;9(6):779-84.
20. Jordbruksverket. *Förutsättningar för en minskning av växthusgasutsläppen från jordbruket.*: Jordbruksverket; 2004. Report No.: Rapport 2004:4.
21. Sampels S. Fatty acids and antioxidants in reindeer and red deer. *Acta Universitatis agriculturae Sueciae* vol. 2005:31. Uppsala: University of Uppsala; 2005.

RECENSIONSEX

22. Butler GN, J.H.; Slots, T.; et al. Fatty acid and fat-soluble antioxidant concentrations in milk from high- and low-input conventional and organic systems: seasonal variation. *J Sci Fodd Agri* 2008;88:1431-41.
23. Beck AM. Health enhancement and companion animal ownership. *Ann Rev Public Health* 1996;17:247-57.
24. Friedmann EK, A.H.; Lynch, J.J.; Thomas, S.A. Animal companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit. *Public Health Rep* 1980;95:307-12.
25. Raina PW-T, D.; Bonnett, B.; Woodward, C.; Abernathy, T. Influence of companion animals on the physical and psychological health of older people: an analysis of a one-year longitudinal study. *J Am Geriatr Soc* 1999;47:323-9.
26. Serpell J. Beneficial effects of pet ownership on some aspects of human health and behaviour. *J R Soc Med* 1991;84(12):717-20.
27. Anderson WP, Reid CM, Jennings GL. Pet ownership and risk factors for cardiovascular disease. *Med J Aust* 1992;157(5):298-301.
28. Barker SB, Pandurangi AK, Best AM. Effects of animal-assisted therapy on patients' anxiety, fear, and depression before ECT. *J Ect* 2003;19(1):38-44.
29. Friedmann EK, A.H.; Lynch, J.J.; Thomas, S.A. The value of pets for health and recovery. *Waltham Symposium* 1990;20:9-17.
30. Plaut M, Zimmerman EM, Goldstein RA. Health hazards to humans associated with domestic pets. *Annu Rev Public Health* 1996;17:221-45.
31. Fuortes LJ, Merchant JA, Van Lier SF, Burmeister LF, Muldoon J. 1983 occupational injury hospital admissions in Iowa: a comparison of the agricultural and non-agricultural sectors. *Am J Ind Med* 1990;18(2):211-22.

RECENSIONSEX

32. Stiernström EL, Holmberg S, Thelin A, Svärdsudd K. Reported health status among farmers and non-farmers in nine rural districts. *J Occup Environ Med* 1998;40(10):917-24.
33. Thelin A. Morbidity in Swedish farmers, 1978-1983, according to national hospital records. *Soc Sci Med* 1991;32(3):305-9.
34. Thelin N, Holmberg S, Nettelblatt P, Thelin A. Mortality and morbidity among farmers, non-farming rural men and urban referents. A prospective population-based study. *Int J Occup Environ Health* 2009;15:21-28.
35. Thelin A, Stiernström EL, Holmberg S. Psychosocial conditions and access to an occupational health service among farmers. *Int J Occup Environ Health* 2000;6(3):208-14.
36. Lawrence J OD. The Iowa Pork Industry 2000: trends and Economic Importance. Iowa State University Economics Working Paper 2000.
37. Mohle R. [Protection of residents in the vicinity of intensive livestock units from possible health risks]. *Dtsch Tierarztl Wochenschr* 1998;105(6):220-4.
38. Nimmermark SA, Jacobson LD, Schmidt DR, Gay SW. Predictions by the Odor From Feedlots, Setback Estimation Tool (OFFSET) compared with observations by neighborhood monitors. *J Air Waste Manag Assoc* 2005;55(9):1306-14.
39. Nimmermark S. Odour influence on well-being and health with specific focus on animal production emissions. *Ann Agric Environ Med* 2004;11(2):163-73.
40. Burkholder J, Libra B, Weyer P, et al. Impacts of waste from concentrated animal feeding operations on water quality. *Environ Health Perspect* 2007;115(2):308-12.

RECENSIONSEX

41. Donham KJ, Wing S, Osterberg D, et al. Community health and socioeconomic issues surrounding concentrated animal feeding operations. *Environ Health Perspect* 2007;115(2):317-20.
42. Kirkhorn SR, Garry VF. Agricultural lung diseases. *Environ Health Perspect* 2000;108 Suppl 4:705-12.
43. Madsen EB, Nielsen K. A study of tail tip necrosis in young fattening bulls on slatted floors. *Nord Vet Med* 1985;37(6):349-57.
44. Lium BM, Falk K. An abattoir survey of pneumonia and pleuritis in slaughter weight swine from 9 selected herds. I. Prevalence and morphological description of gross lung lesions. *Acta Vet Scand* 1991;32(1):55-65.
45. Cleveland-Nielsen A, Nielsen EO, Ersboll AK. Chronic pleuritis in Danish slaughter pig herds. *Prev Vet Med* 2002;55(2):121-35.
46. Wilson MR, Takov R, Friendship RM, et al. Prevalence of respiratory diseases and their association with growth rate and space in randomly selected swine herds. *Can J Vet Res* 1986;50(2):209-16.
47. Grest P, Keller H, Sydler T, Pospischil A. The prevalence of lung lesions in pigs at slaughter in Switzerland. *Schweiz Arch Tierheilkd* 1997;139(11):500-6.
48. Thorne PS. Environmental health impacts of concentrated animal feeding operations: anticipating hazards-searching for solutions. *Environ Health Perspect* 2007;115(2):296-7.
49. Alali WQ, Scott HM, Harvey RB, Norby B, Lawhorn DB, Pillai SD. Longitudinal study of antimicrobial resistance among *Escherichia coli* isolates from integrated multisite cohorts of humans and swine. *Appl Environ Microbiol* 2008;74(12):3672-81.

RECENSIONSEX

50. Gilchrist MJ, Greko C, Wallinga DB, Beran GW, Riley DG, Thorne PS. The potential role of concentrated animal feeding operations in infectious disease epidemics and antibiotic resistance. *Environ Health Perspect* 2007;115(2):313-6.
51. Heederik D, Sigsgaard T, Thorne PS, et al. Health effects of airborne exposures from concentrated animal feeding operations. *Environ Health Perspect* 2007;115(2):298-302.
52. Iversen M, Kirychuk S, Drost H, Jacobson L. Human health effects of dust exposure in animal confinement buildings. *J Agric Saf Health* 2000;6(4):283-8.
53. Malmberg P, Rask-Andersen A, Rosenhall L. Exposure to microorganisms associated with allergic alveolitis and febrile reactions to mold dust in farmers. *Chest* 1993;103(4):1202-9.
54. Donham K, Haglind P, Peterson Y, Rylander R, Belin L. Environmental and health studies of farm workers in Swedish swine confinement buildings. *Br J Ind Med* 1989;46(1):31-7.
55. Rask-Andersen A, Malmberg P. Organic dust toxic syndrome in Swedish farmers: symptoms, clinical findings, and exposure in 98 cases. *Am J Ind Med* 1990;17(1):116-7.
56. Malmberg P. Health effects of organic dust exposure in dairy farmers. *Am J Ind Med* 1990;17(1):7-15.
57. Donham KJ. Health effects from work in swine confinement buildings. *Am J Ind Med* 1990;17(1):17-25.
58. Holmberg S. *Musculoskeletal Disorders among Farmers and Referents, with Special Reference to Occurrence, Health Care Utilization and Etiological Factors. A Population-based Study.* Uppsala: University of Uppsala; 2004.

RECENSIONSEX

59. Holmberg S, Stiernström EL, Thelin A, Svärdsudd K. Musculoskeletal symptoms among farmers and non-farmers: a population-based study. *Int J Occup Environ Health* 2002;8(4):339-45.
60. Thelin A, Jansson B, Jacobsson B, Ström H. Coxarthrosis and farm work: a case-referent study. *Am J Ind Med* 1997;32(5):497-501.
61. Thelin A, Vingård E, Holmberg S. Osteoarthritis of the hip joint and farm work. *Am J Ind Med* 2004;45(2):202-9.
62. Mader TL, Dahlquist JM, Gaughan JB. Wind protection effects and airflow patterns in outside feedlots. *J Anim Sci* 1997;75(1):26-36.
63. Young BA. Cold stress as it affects animal production. *J Anim Sci* 1981;52(1):154-63.
64. Olson DP, Bull RC, Woodard LF, Kelley KW. Effects of maternal nutritional restriction and cold stress on young calves: absorption of colostral immunoglobulins. *Am J Vet Res* 1981;42(5):876-80.
65. Keren IN, Olson BE. Thermal balance of cattle grazing winter range: model application. *J Anim Sci* 2006;84(5):1238-47.
66. Jee J, Degraeves FJ, Kim T, Kaltenboeck B. High prevalence of natural *Chlamydophila* species infection in calves. *J Clin Microbiol* 2004;42(12):5664-72.
67. Eriksson E, Aspan A, Gunnarsson A, Vagsholm I. Prevalence of verotoxin-producing *Escherichia coli* (VTEC) 0157 in Swedish dairy herds. *Epidemiol Infect* 2005;133(2):349-58.
68. Houe H, Baker JC, Maes RK, Lloyd JW, Enevoldsen C. Comparison of the prevalence and incidence of infection with bovine virus diarrhoea virus (BVDV) in Denmark and Michigan and association with possible risk factors. *Acta Vet Scand* 1995;36(4):521-31.

RECENSIONSEX

69. Tråvén MB, L.; Larsson, B. Nationwide survey of antibodies to bovine coronavirus in bulk milk from Swedish dairy herds. *Vet Rec* 1999;144(19).
70. Andersson P. Mjölkbondens värld är inte tjänstemannens. ATL 2008.
71. Price EO. Animal domestication and behaviour: Wallingord: Cabi Publishing; 2002.
72. Wiepkema PR, Schouten WG. Stereotypies in sows during chronic stress. *Psychother Psychosom* 1992;57(4):194-9.
73. Banhazi TM, Seedorf J, Rutley DL, Pitchford WS. Identification of risk factors for sub-optimal housing conditions in Australian piggeries: Part 2. Airborne pollutants. *J Agric Saf Health* 2008;14(1):21-39.
74. Bartko PV, L.; Paulíková, I.; Reichel, P. [The effect of heat stress on acid-base homeostasis in pigs]. *Vet Med (Praha)* 1984;29(6):337-44.
75. Joelsson J. Sugglukten kan kosta Laholmsbönder gården. ATL 2007.
76. Falk K, Hoie S, Lium BM. An abattoir survey of pneumonia and pleuritis in slaughter weight swine from 9 selected herds. II. Enzootic pneumonia of pigs: microbiological findings and their relationship to pathomorphology. *Acta Vet Scand* 1991;32(1):67-77.
77. Hoie S, Falk K, Lium BM. An abattoir survey of pneumonia and pleuritis in slaughter weight swine from 9 selected herds. IV. Bacteriological findings in chronic pneumonic lesions. *Acta Vet Scand* 1991;32(3):395-402.
78. Hendriksen RS, Mevius DJ, Schroeter A, et al. Occurrence of antimicrobial resistance among bacterial pathogens and indicator bacteria in pigs in different European countries from year 2002 - 2004: the ARBAO-II study. *Acta Vet Scand* 2008;50:19.

RECENSIONSEX

79. Jonsson T, Ahren B, Pacini G, et al. A Paleolithic diet confers higher insulin sensitivity, lower C-reactive protein and lower blood pressure than a cereal-based diet in domestic pigs. *Nutr Metab (Lond)* 2006;3:39.
80. Lynch JJH, G.N.; Adamas, D.B. The behaviour of sheep: Biological principles and implications for production.: Wallingford: CABI Publishing; 1992.
81. Hammarberg K-EJ, S.; Lindqvist, Å.; Möllerberg, L.; Nilsson, O.; Thafelin, B. Fårhälsövård. Hälsa-sjukdom. Stockholm: LTs förlag; 1984.
82. Sjödin EH, K-E.; Sundås, S. Får. Borås: Natur och Kultur/LTs förlag; 1994.
83. Wrangel CG. Handbok för hästvänner I-II: Albert Bonniers förlag; 1884-1887.
84. Waters AJ, Nicol CJ, French NP. Factors influencing the development of stereotypic and redirected behaviours in young horses: findings of a four year prospective epidemiological study. *Equine Vet J* 2002;34(6):572-9.
85. Bachmann I, Audige L, Stauffacher M. Risk factors associated with behavioural disorders of crib-biting, weaving and box-walking in Swiss horses. *Equine Vet J* 2003;35(2):158-63.
86. Sundquist MB, H. En grupp hästars nyttjande av ligg-hall. *Svensk veterinärtidning* 2007(7).
87. Sas B, Domany G, Gyimothy I, Gaal Kovacsne K, Suth M. Influence of the type of management system on corticosterone transfer into eggs in laying hens. *Acta Vet Hung* 2006;54(3):343-52.
88. Rodenburg TB, Tuyttens FA, Sonck B, De Reu K, Herman L, Zoons J. Welfare, health, and hygiene of laying hens housed in furnished cages and in alternative housing systems. *J Appl Anim Welf Sci* 2005;8(3):211-26.
89. Lazarus RS. Emotion and adaption. NewYork: Oxford University Press; 1991.

RECENSIONSEX

90. Friedman MR, R.H. Treating type A behaviour and your heart. New York: Alfred A Knopf; 1974.
91. Denollet J, Sys SU, Stroobant N, Rombouts H, Gillebert TC, Brutsaert DL. Personality as independent predictor of long-term mortality in patients with coronary heart disease. *Lancet* 1996;347(8999):417-21.
92. Rose GM, M.G. Social class and coronary heart disease. *Br Heart J* 1984;45:13f.
93. Marmot MG, Shipley MJ, Rose G. Inequalities in death-specific explanations of a general pattern? *Lancet* 1984;1(8384):1003-6.
94. Lazarus RSF, S. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer; 1984.
95. Währeborg P. Stress och den nya ohälsan. Smedjebacken: Natur och Kultur; 2002.
96. Jacobson C. SLU-studenter. Bilder på Olof Jansons och Bo Johanssons stall lades ut på webbplats för djurrättsaktivister. ATL 2008.
97. Berggren N-O. Anmälan mot miljönämnden i Hörby kommun angående handläggning och dokumentation av muntliga anmälningar.: Riksdagens ombudsmän --- JO; 2004. Report No.: Diariernr: 3903-2004.
98. Åhrén G. Örjan oskyldigt anmäld. *Land Lantbruk* 2002(39).
99. Sehlin M. Allt fler bråkar med grannen. *Sydsvenskan* 2008.
100. Sjöberg L. Socialsekreterarens resonemang om anonyma anmälningar av barn som far illa.: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet; 2007 2007-05-25.

RECENSIONSEX

101. Areskough H, Lee, S., Rosén, F., Viggh, E. Djurskydd framför allt? --- en studie av konflikten mellan Djurskyddsmyndigheten och KC Ranch. Lund: Institutionen för handelsrätt, Ekonomihögskolan, Lunds universitet; 2008. Report No.: MVEC17 Miljörätt i Miljö- & hälsoskydd.

